

GALA ZIŅOJUMS

AKCĪZES NODOKĻA POLITIKA BALTIJĀS VALSTĪS:

alkoholiskie dzērieni, bezalkoholiskie
dzērieni un tabakas izstrādājumi

PĒTĪJUMA AUTORI:

Anna Pļuta
Mihails Hazans
Irēna Emīlija Švilpe
Anna Zasova
Arnis Sauka

ZIŅOJUMA RECENZENTI:

Prof. Karstens Staers
(Karsten Staehr, Tallinas Tehnoloģiju
universitāte, Igaunija)

Prof. Valdone Darškuviena
(Valdonē Darškvienē, Vadības un
ekonomikas universitāte ISM, Lietuva)

RĪGA 2020

SATURS

Apzīmējumu un saīsinājumu saraksts	5
Kopsavilkums	6-15
Ievads	16
1 Akcīzes preču aplikšana ar nodokļiem Eiropas Savienībā	17
1.1. Ieņēmumi no akcīzes nodokļa, ar kuru apliek ES direktīvā noteiktos produktus	18-21
1.2. Kopīgi noteikumi par akcīzes nodokli ES valstīm	22-23
1.3. Akcīzes nodoklis, ar ko apliek citus produktus (netiek attiecināta ES minimālā likme)	24-26
2 Akcīzes nodokļa likmes Baltijas valstīs	27
2.1. Spēkā esošās akcīzes nodokļa likmes	27-30
2.2. Akcīzes nodokļa izmaiņas no 2007. līdz 2020.gadam	31-33
3 Akcīzes preču cenas Baltijas valstīs	34-38
4 Pārrobežu tirdzniecība	39
4.1. Alkohola pārrobežu tirdzniecība	40
4.2. Cigarešu pārrobežu tirdzniecība	40
4.3. Produktu un dzērienu ar pievienotu cukuru pārrobežu tirdzniecība	41-42
5 Akcīzes preču patēriņš	43
5.1. Alkoholisko dzērienu patēriņš	43-46
5.2. Tabakas izstrādājumu un e-cigarešu patēriņš	47
5.2.1. Cigarešu patēriņš	47-52
5.2.2. Citu tabakas izstrādājumu un e-cigarešu patēriņš	53-55
5.3. Bezalkoholisko dzērienu patēriņš	56
5.3.1. Bezalkoholisko dzērienu patēriņš Baltijas valstīs	56-58
5.3.2. Citu valstu pieredze par nodokļa efektivitāti cukura patēriņa samazināšanā	58-62
6 Akcīzes nodokļa īstermiņa ietekme uz budžeta ieņēmumiem: ekonometriskā analīze	63-64
6.1. Bezalkoholiskie dzērieni: pieprasījuma cenas elastība	64-65
6.2. Bezalkoholiskie dzērieni: īstermiņa jeb tiešā ietekme un ietekme uz valsts budžetu	65-69
6.3. Cigaretēs: pieprasījuma cenas elastība	70-71
6.4. Cigaretēs: īstermiņa jeb tiešā ietekme un ietekme uz valsts budžetu	72-76

6.5. Alkoholiskie dzērieni: pieprasījuma cenas elastība	76-78
6.6. Alkoholiskie dzērieni: īstermiņa jeb tiešā ietekme un ietekme uz valsts budžetu	79-81
Diskusija un rekomendācijas	82-91
Literatūra	92-101
Pielikumi	102-125

APZĪMĒJUMS UN SAĪSINĀJUMU SARAKSTS

APC	absolūtā alkohola patēriņš uz vienu 15 gadus vecu un vecāku iedzīvotāju (angl. <i>average per capita consumption of alcohol among adults (age 15+ years)</i>)
C&C	viltojumi un kontrabanda (angl. <i>counterfeit and contraband</i>)
CSD	gāzēti bezalkoholiskie dzērieni (angl. <i>carbonated soft drinks</i>)
ES	Eiropas Savienība
FDA	ASV Pārtikas un zāļu pārvalde
Gab.	gabals
IKP	iekšzemes kopprodukts
Kg	kilograms
L	litrs
LDC	legālais iekšzemes patēriņš (angl. – <i>legal domestic consumption</i>), legālais vietējais pārdotais apjoms, atskaitot iegādāto valstī cigarešu aizplūšanu uz citam valstīm
ml	mililitrs
ND(L)	legālās cigaretes, kas nopirkta ārvalstīs (angl. <i>legal non-domestic cigarettes</i>). Tiek definēts kā produkts, kuru patērētāji likumīgi ievēd tirgū, piemēram, pārrobežu ceļojuma laikā
OECD	Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija (ESAO)
PPP	pirktspējas paritāte
PVN	Pievienotās vērtības nodoklis
PVO	Pasaules Veselības Organizācija
Tūkst.	tūkstotis
VID	Valsts ieņēmumu dienests
WAP	vidējā svērtā mazumtirdzniecības cena (angl. <i>weighted average retail price</i>)

KOPSAVILKUMS

Šī pētījuma mērķis ir analizēt akcīzes nodokļa politiku Baltijas valstīs no budžeta ieņēmumu, patērētāju labklājības (tai skaitā sabiedrības veselības) un citu politikas mērķu aspektiem, piemēram, veicināt produktu pārformulēšanu, kā arī izstrādāt ieteikumus akcīzes nodokļa politikas uzlabošanai. Šajā pētījumā tiks analizētas šādas akcīzes preces: alkoholiskie dzērieni, tabakas izstrādājumi un bezalkoholiskie dzērieni.

- Baltijas valstīs ieņēmumi no akcīzes nodokļa veido ievērojami lielāku daļu no kopējiem nodokļu ieņēmumiem nekā bagātākajās ES valstīs un vidēji ES.
- 2018. gadā Baltijas valstīs ieņēmumu daļa no akcīzes nodokļa alkoholiskajiem dzērieniem un tabakas izstrādājumiem bija gandrīz vienāda (aptuveni 20% no kopējiem akcīzes nodokļa ieņēmumiem abiem produktu veidiem). Vislielāko ieguldījumu kopējos ieņēmumos no akcīzes nodokļiem veido energoprodukti.
- Baltijas valstīs ieņēmumu no akcīzes nodokļa alkoholam īpatsvars kopējos akcīzes nodokļa ieņēmumos ir aptuveni divreiz augstāks nekā vidēji ES valstīs.
- Latvija ir vienīgā Baltijas valsts, kas ar akcīzes nodokli apliek bezalkoholiskos dzērienus ar pievienotu cukuru, citiem saldinātājiem vai aromatizētājiem. 2019. gada beigās ES valstu vidū akcīzes nodoklis bezalkoholiskajiem dzērieniem ar pievienotu cukuru, saldinātāju vai aromatizētājiem tika piemērots vēl citās 7 valstīs un Spānijas Katalonijas reģionā.
- Salīdzinot akcīzes nodokļa likmes Baltijas valstīs, kas bija spēkā 2020. gada 1. martā, var secināt, ka Igaunijā tiek piemērots augstākais akcīzes nodoklis alum un cigaretēm. Lietuva piemēro augstāko nodokļa likmi vīnam (ar alkohola saturu virs 8.5%) un degvīnam, bet Latvijā vīnam un degvīnam tiek piemērota zemāka likme, nekā pārējās Baltijas valstīs.
- 2018. gadā Latvijā un Igaunijā alkohola cenas, kas izlīdzinātas, izmantojot pirktspējas paritāti (PPP), bija virs ES vidējā līmeņa (Latvijā par 8,5% augstākas un Igaunijā par 26,3% augstākas), savukārt Lietuvā cenas bija par 6% zemākas nekā vidēji ES-28. Tabakas izstrādājumu cenas, kas izlīdzinātas pēc PPP, Baltijas valstīs ir zemākas par ES-28 vidējo līmeni (par 35,2% Latvijā, par 37,4% Lietuvā un par 32,3% Igaunijā).
- Patērētāju pirktspēja Baltijas valstīs var tikt salīdzināta, aprēķinot vidējo darba laiku, kas nepieciešams akcīzes preces iegādei. Neskatoties uz to, ka Igaunijā vidējā mazumtirdzniecības cena par 0,5 litru alus pudeli ir augstākā Baltijas valstīs, igauņim, lai iegādātos 0,5 litru alus pudeli, ir nepieciešams strādāt apmēram tikpat, cik latvietim vai lietuvietim. Lai nopirktu 1 litra degvīna pudeli, 2 litru pudeli *Coca-Cola* un 20 cigarešu paciņu Igaunijā cilvēkam vidēji jāstrādā mazāk nekā citās Baltijas valstīs. No trīs Baltijas valstīm, latvietim vidēji jāstrādā visvairāk, lai iegādātos 1 litra degvīna pudeli un 2 litru pudeli *Coca-Cola*, bet, lai nopirktu 20 cigarešu paciņu, latvietim un lietuvietim ir nepieciešams strādāt apmēram vienādu laiku.

- Ziemeļeiropā Baltijas valstis ir pazīstamas kā lēto akcīzes preču valstis un ziemeļvalstu tūristi apmeklē tās, lai iegādātos alkoholiskos dzērienus un tabakas izstrādājumus par zemākām cenām. Vienlaikus, lētāku alkoholisko dzērienu un cigarešu meklējumi notiek arī starp pašām Baltijas valstīm. Būtiskai pārrobežu tirdzniecībai starp Igauniju un Latviju, ko nosaka cenu atšķirības, ir ievērojama ietekme uz valdības budžetiem. Valsts ieņēmumu dienesta (turpmāk - VID) informācija liecina, ka 2017. gadā aptuveni 13% no kopējiem akcīzes nodokļa alkoholiskajiem dzērieniem ieņēmumiem Latvijas budžetā ir iekasēti no pārrobežu tirdzniecības Latvijas-Igaunijas pierobežas zonā. 2019. gadā, kad gan Igaunija, gan Latvija samazināja akcīzes nodokli alkoholiskajiem dzērieniem, starpība starp nodokļa likmēm samazinājās un tādējādi arī saruka pārdoto alkoholisko dzērienu apjoms Latvijas-Igaunijas pierobežas zonā. 2019. gadā, salīdzinot ar 2018. gadu, attiecīgajā reģionā pārdoto alkoholisko dzērienu īpatsvars kopējā pārdotā alkoholisko dzērienu apjomā Latvijā samazinājās no 16,5% līdz 13,6%, bet pārdotā alus īpatsvars samazinājās no 15,1% līdz 12,9%.
- Cigaretēs, līdzīgi kā alkohols, arī var būt iemesls pārrobežu tirdzniecībai. Baltijā legālās cigaretes, kas nopirkas ārvalstīs, veidoja 2–4% no kopējā legālā iekšzemes patēriņa (kopējais pārdošanas apjoms vietējā tirgū mīnus cigarešu aizplūde uz citām valstīm). Savukārt, cigarešu aizplūde uz citām valstīm veidoja 15% no kopējā legālā pārdošanas apjoma Igaunijā, 8% Lietuvā un 5% Latvijā. Ievērojamu cigarešu aizplūšanas daļu no Igaunijas tirgus veicināja pārrobežu tirdzniecības apmērs starp Igauniju un Somiju¹.
- Pagaidām nav pamatojuma uzskatīt, ka Baltijā patērētāji dodas uz kaimiņvalstīm, lai iegādātos bezalkoholiskos dzērienus par zemākām cenām. Vienlaikus, Norvēģijas un Dānijas pieredze rāda, ka, ja pastāv ievērojama cenu atšķirība, patērētāji ir gatavi šķērsot robežas, lai iegādātos lētākus saldus ēdienus un dzērienus. Ņemot vērā lielos pārrobežu tirdzniecības apjomus, ir grūti novērtēt ieviestā nodokļa patieso ietekmi uz apliekamo preču patēriņu. Abu valstu pieredze arī uzsver akcīzes nodokļa politikas koordinācijas nozīmi kaimiņvalstīs kā instrumentu pārrobežu tirdzniecības samazināšanai un akcīzes nodokļa efektivitātes uzlabošanai.
- 2016. – 2018. gadā Lietuvā un Latvijā kopējais absolūtā alkohola patēriņš uz vienu 15 gadus vecu un vecāku iedzīvotāju (APC) bija viens no augstākajiem ES. Turpretī Igaunijā APC bija salīdzinoši zems. Vienlaikus, Igaunija starp visām ES valstīm izceļas ar lielāko alkohola patēriņu, kas attecināms uz tūristiem (tūristu neto patēriņu), un rezultātā augstāko absolūtā alkohola reģistrēto pārdošanas apjomu uz vienu 15 gadus vecu un vecāku iedzīvotāju. Gandrīz puse no visiem Igaunijā izmitināto ārvalstu tūristiem ierodas no Somijas un viens no populārākajiem iemesliem ceļojumiem parasti ir lētākas akcīzes preces.

¹ Legālais iekšzemes patēriņš (angl.: *legal domestic consumption*, turpmāk - LDC) tiek definēts kā legālais vietējais pārdotais apjoms, atskaitot iegādāto valstī cigarešu aizplūšanu uz citām valstīm. Nelegālie izstrādājumi ir viltojumi un kontrabanda (angl. *counterfeit and contraband*, turpmāk – C&C). Ārzemēs legāli iegādātas cigaretes (angl.: *non-domestic* (legal), turpmāk – ND(L)) ir legālo cigarešu ieplūde tirgū, kas tiek definēts kā cigaretes, kuras patērētāji likumīgi ievieš tirgū, piemēram, pārrobežu ceļojuma laikā). Sk. detalizētāku informāciju KPMG (2020).

- 2010. gadā Igaunijā cigarešu patēriņš uz vienu 15 gadus vecu un vecāku iedzīvotāju bija ievērojami lielāks nekā Latvijā un Lietuvā, taču laika gaitā šī atšķirība samazinājās, un, sākot ar 2018. gadu, cigarešu patēriņš uz vienu 15 gadus vecu un vecāku iedzīvotāju ir visumā līdzīgs visās Baltijas valstīs.
- ES valstu vidū Baltijas valstis izceļas ar vienu no lielākajiem cigarešu viltojumu un kontrabandas (C&C) īpatsvaram kopējā patēriņā. 2019. gadā Lietuva ieņēma otro augstāko vietu starp ES valstīm ar 18% C&C īpatsvaru kopējā cigarešu patēriņā. Latvijā šī daļa bija 14% (salīdzinājumā ar 19% iepriekšējā gadā), savukārt Igaunijā C&C īpatsvars veidoja 7% kopējā cigarešu patēriņā. Jāatzīmē, ka Latvijā 2019. gadā bija lielākais C&C īpatsvara samazinājums (par 5 procentpunktiem, salīdzinot ar 2018.gadu) starp ES valstīm.
- Saskaņā ar UNESDA (2020) publicētajiem datiem par bezalkoholisko dzērienu patēriņu², 2017. gadā Baltijas valstīs bezalkoholisko dzērienu pārdošanas apjomi uz vienu iedzīvotāju veidoja aptuveni pusi (49,0–55,6%) no ES vidējā līmeņa, savukārt, limonādes pārdošanas apjoms uz vienu iedzīvotāju veidoja 61,2-67,3% no vidējā līmeņa ES valstīs.

- 2018. gadā Latvijā bija lielākais patērētais bezalkoholisko dzērienu apjoms uz vienu iedzīvotāju starp Baltijas valstīm (126,1 litri uz vienu iedzīvotāju), kam seko Igaunija (118,7 litri) un Lietuva (112,9 litri). Ūdens veido lielāko daļu (aptuveni pusi) no bezalkoholisko dzērienu pārdošanas apjoma. Otra lielākā kategorija ir gāzētie bezalkoholiskie dzērieni (turpmāk - CSD), kas Baltijas valstīs veido 24- 31% no kopējā bezalkoholisko dzērienu pārdošanas apjoma. Sulas ir trešā lielākā kategorija un Igaunijā tā ir lielākā starp trīs Baltijas valstīm (Igaunijā sulas sastāda 18% no kopējā pārdošanas apjoma; Latvijā un Lietuvā 11-13%). Visās Baltijas valstīs kvasa, ledus tējas un enerģijas dzērienu kopējais pārdošanas apjoms nepārsniedz 10% no kopējā bezalkoholisko dzērienu pārdošanas apjoma.
- Ungārijas un Somijas pieredze liecina, ka cukura nodoklis ir efektīvs, lai samazinātu uzņemto kaloriju daudzumu, ja tas tiek uzlikts plašam produktu klāstam, nevis tikai dažiem produktiem, kas patērētājiem dod iespēju pāriet uz citiem pārtikas produktiem ar pievienotu cukuru, sāli un taukiem. Pamatojoties uz šiem secinājumiem, mēs novērtējam iespējamo ietekmi uz akcīzes nodokļa ieņēmumiem, ja akcīzes nodoklis tiktu piemērots jogurtiem, aromatizētiem piena dzērieniem ar pievienotu cukuru vai citiem saldinātājiem un saldējumam Latvijā, pieņemot, ka šie produkti tiek aplikti ar tādu pašu likmi kāda tiek piemērota bezalkoholiskajiem dzērieniem, t.i., EUR 7,40 par 100 l jogurta un aromatizētā piena produkta ar pievienotu cukuru vai citiem saldinātājiem un EUR 7,40 par 100 kg saldējuma. Mūsu aprēķinu rezultāti rāda, ka akcīzes nodokļa piemērošana šiem produktiem ikgadēji radītu papildu ieņēmumus aptuveni EUR 2,5 milj. apmērā, tai skaitā EUR 1,25 milj. ieņēmumus no akcīzes nodokļa jogurtiem un aromatizētiem piena dzērieniem un EUR 1,27 milj. no

akcīzes nodokļa saldējumam. Sākot ar 2022. gada janvāri, kad bezalkoholisko dzērienu akcīzes nodoklis tiks diferencēts atbilstoši cukura saturam, akcīzes nodokļa piemērošana šiem produktiem radītu akcīzes nodokļa ieņēmumus EUR 4,8 milj. apmērā (pieņemot, ka cukura daudzums šajos produktos pārsniedz 8 gramus uz 100 ml jogurta vai piena produkta un uz 100 g saldējuma, un tāpēc šiem produktiem tiktu piemērota akcīzes nodokļa likme EUR 14 par 100 litriem jogurta vai piena produkta un EUR 14 par 100 kg saldējuma).

- Novērtējot ietekmi no akcīzes nodokļa jogurtiem, ar cukuru saldinātiem piena dzērieniem un saldējumam, ir svarīgi ņemt vērā iespējamo negatīvo ietekmi uz vietējo ražotāju izlaidi, peļņu un nodarbinātību īstermiņā. Latvijā, gadījumā, ja ražotāji neizvēlēties pārformulēt savus produktus, samazinot tajos cukura saturu, lai izvairītos no pārdošanas apjoma krituma, nodokļu bāzes paplašināšana potenciāli skartu vismaz 68 uzņēmumus, kas darbojas piena produktu ražošanā, ar aptuveni 3000 darbiniekiem un kopējo gada apgrozījumu tuvu EUR 416 milj.

- Nodokļu paaugstināšana, kas samazina pārdošanas apjomus, var radīt ievērojamu darba vietu sarukumu tiem, kas ražo, izplata un pārdod šos produktus. Tomēr akcīzes nodokļa politikas neto ietekme uz nodarbinātību valstī ir atkarīga gan no tā, cik liels ir zaudēto darba vietu skaits nozarē, kuru ietekmē nodoklis, gan no radīto papildu darba vietu skaita citur ekonomikā, jo daži patērētāji savus izdevumus pārdalīs citām precēm un pakalpojumiem, kā arī valdība tērēs papildu iegūtos ieņēmumus no nodokļu palielināšanas vai arī samazinās nodokļu slogu darbaspēkam, kas ceteris paribus var veicināt darbaspēka piedāvājuma pieaugumu. Turklāt akcīzes nodoklis alkoholam, tabakas izstrādājumiem un bezalkoholiskajiem dzērieniem ar pievienoto cukuru, samazinot ar nodokli apliekamo produktu patēriņu, samazina ar smēķēšanu, pārmērīgo alkohola lietošanu un aptaukošanos saistīto slimību un citu neinfekcijas slimību saslimšanas varbūtību iedzīvotājiem un tādējādi arī samazina veselības aprūpes izdevumus, kas ir attiecināmi uz minētu slimību ārstēšanu. Resursi, kas paliktu neiztērēti veselības aprūpei, galu galā tiktu novirzīti citu preču un pakalpojumu patēriņam un radītu alternatīvas darbavietas citās ekonomikas nozarēs. Svarīgi atzīmēt, ka patērētāji ar nodokli apliktu produktu samazināto patēriņu vismaz daļēji varētu kompensēt palielinot tādu produktu patēriņu, kuriem ir zemāks vai nav nodoklis. Tos bieži ražo vieni un tie paši uzņēmumi vai arī tie sāk pārformulēt savus produktus, lai nesamazinātu pārdotās produkcijas daudzumu (Chaloupka F.J. u.c., 2019).

Liela daļa pētījumu atklāj, ka tabakas izstrādājumu patēriņa samazinājumam augstāku nodokļu vai citas tabakas kontroles politikas dēļ nav nekādas ietekmes vai ir pozitīva ietekme uz kopējo nodarbinātību (NCI, WHO, 2016). Līdzīgs secinājums tika izdarīts jaunākajos pētījumos ASV par alkoholiskajiem dzērieniem un dzērieniem ar pievienotu cukuru (Wada R. u.c., 2017; Powell L.M., 2014).

² UNESDA bezalkoholiskos dzērienus iedala 4 kategorijās: (1) limonādes (CSD, negāzēti sulas dzērieni, ledus tēja, ledus kafija, sporta dzērieni, enerģijas dzērieni, aromatizētais ūdens); (2) iesaiņots ūdens; (3) atšķaidāmie dzērieni; (4) sula un nektāri.

Ekonometriskās analīzes rezultāti

Pēc mūsu aplēsēm, pieprasījums pēc parastiem gāzētiem bezalkoholiskajiem dzērieniem (CSD), aromatizētā ūdens, kvasa un ledus tējas ir elastīgs pret cenu izmaiņām visās Baltijas valstīs³. Vienlaikus pieprasījums pēc CSD ar samazināto pievienotā cukura daudzumu vai bez cukura un enerģijas dzērieniem ir neelastīgs.

Mēs novērtējam īstermiņa jeb tiešo ietekmi no akcīzes nodokļa likmes palielinājuma bezalkoholiskajiem dzērieniem ar pievienotu cukura saturu virs 8 gramiem uz 100 mililitriem, ko paredzēts ieviest Latvijā sākot ar 2022. gadu. Akcīzes nodoklis bezalkoholiskajiem dzērieniem (izņemot CSD ar zemu cukura saturu vai bez pievienotā cukura un aromatizēto ūdeni) pieaugs no pašreizējiem EUR 7,4 līdz EUR 14,0 par 100 litriem, kas ir pieaugums par 89,2%, savukārt CSD ar zemu cukura saturu vai bez pievienotā cukura un aromatizētam ūdenim joprojām piemēros nodokļa likmi EUR 7,40 par 100 litriem. Igaunijai un Lietuvai, kur bezalkoholiskajiem dzērieniem akcīzes nodoklis netiek piemērots, mēs simulējam tā paša akcīzes nodokļa ieviešanu, t.i. EUR 7,40 par 100 litriem CSD ar zemu cukura saturu vai bez pievienotā cukura un aromatizētajam ūdenim un EUR 14,0 par 100 litriem bezalkoholiskā dzēriena ar cukura saturu, kas pārsniedz 8 gramus uz 100 mililitriem.

Atbilstoši mūsu rezultātiem⁴ akcīzes nodokļa ieviešana bezalkoholiskajiem dzērieniem ik gadu ģenerētu papildu EUR 6,5–7,6 miljonus Igaunijā un EUR 12,6–16,0 miljonus Lietuvā. Tiek lēsts, ka Latvijā ieņēmumi no akcīzes nodokļa palielināsies par EUR 4,7–5,7 miljoniem. Vislielākais ar akcīzes nodokli apliekamo bezalkoholisko dzērienu pārdošanas kritums (14,8 līdz 32,3%) notiks Lietuvā, jo cenu pieaugums būs visaugstākais. Igaunijā bezalkoholisko dzērienu pārdošanas apjomi samazināsies par 9,3 līdz 21,0%. Latvijā, kur akcīzes nodoklis tiek piemērots vairāk nekā divas desmitgades, bezalkoholisko dzērienu pārdošanas apjoma kritums būtu mazāk izteikts, tikai par 5,5-11,3%.

Ekonometriskās analīzes rezultāti liecina, ka ilgtermiņa cenas elastība cigaretēm Baltijas valstīs ir diezgan zema, un svārstās no -0,18 līdz -0,32. Rezultāti saskan ar pētījumiem, kas veikti, izmantojot datus no valstīm ar zemiem un vidējiem ienākumiem, ar lielāko daļu aplēšu, kas svārstās no -0,2 līdz -0,8, kur cenas elastības aplēses mēdz būt zemākas tajās valstīs, kurās cigarešu cenas ir zemas un tādējādi cigaretes ir salīdzinoši lētākas.

Mēs novērtējam īpašās nodokļa likmes palielinājuma par 5%, 10%, 15%, 20% un 30% īstermiņa jeb tiešo ietekmi trīs Baltijas valstīs. Saskaņā ar mūsu simulāciju rezultātiem, akcīzes nodokļa īpašās likmes palielinājums radīs salīdzinoši nelielu pārdošanas apjomu samazinājumu visās Baltijas valstīs: gadījumā, ja īpašo likmi palielina par 5%, pārdošanas apjoms samazinātos par aptuveni 1%, un, gadījumā, ja īpašo likmi palielina par 20%, apgrozījums nokristu par aptuveni 2–4%. Ja īpašo nodokļa likmi palielina par 5%, tad paredzams, ka akcīzes nodokļa ieņēmumi no cigaretēm palielināsies par 3% Latvijā (EUR 6 milj. gadā), 3 līdz 4% Lietuvā (EUR 9–10 milj.) un 3–4% Igaunijā (EUR 7–8 milj.). Paredzams, ka īpašās nodokļu likmes palielinājums par 20%

radīs papildu budžeta ieņēmumus EUR 26–29 milj. Latvijā, EUR 37–40 milj. Lietuvā un EUR 29–31 milj. Igaunijā. Bet īpašās nodokļu likmes palielinājums par 30% radīs papildu budžeta ieņēmumus EUR 39–43 milj. Latvijā, EUR 54–59 milj. Lietuvā un EUR 42–46 milj. Igaunijā.

Šīs cigarešu akcīzes nodokļa fiskālās ietekmes prognozes ir jāinterpretē ar piesardzību, jo analīzei izmantotā informācija attiecas uz laikposmu no 2010. līdz 2019. gadam, kad Baltijas valstīs patērētā C&C īpatsvars kopējā cigarešu patēriņā nepārtraukti un ievērojami samazinājies. Tādēļ šīs prognozes būtu pārāk optimistiskas situācijā, kad liela daļa patērētāju pāriet no legālām cigaretēm uz C&C, kā tas notika Baltijas valstīs 2009. gada finanšu krīzes laikā. Saskaņā ar mūsu pieņēmumu, maksimālais paredzētais C&C pieaugums tuvākajos gados, ko varētu izraisīt liels akcīzes nodokļa likmes pieaugums, ir vienāds ar 10 procentpunktiem. Pieņemot scenāriju, kad specifiskā likme tiek palielināta par 20% un vienlaikus C&C īpatsvars kopējā cigarešu patēriņā palielinās par 10 procentpunktiem (līdz 24% Latvijā, 28% Lietuvā un 17% Igaunijā), cigarešu reformas akcīzes nodokļa fiskālais efekts joprojām ir pozitīvs: līdz EUR 3 milj. Lietuvā, EUR 0,4 milj. Latvijā un līdz EUR 7 milj. Igaunijā. Tikai gadījumā, ja C&C īpatsvars kopējā cigarešu patēriņā palielinātos par 15 procentpunktiem (ko mēs vērtējam kā nereālistisku scenāriju), tiktu panākts negatīvs fiskālais efekts visās trīs Baltijas valstīs: šajā gadījumā akcīzes nodokļa ieņēmumi no cigaretēm samazināsies par EUR 16–19 milj. Lietuvā, par EUR 14–17 milj. Latvijā un par EUR 6-8 milj. Igaunijā.

Kopumā mūsu rezultāti atbilst apskatītās literatūras secinājumiem, kas parāda, ka pieprasījums pēc alkoholiskajiem dzērieniem ir neelastīgs, bet stipro alkoholisko dzērienu pieprasījuma elastība pret cenu izmaiņām ir augstāka nekā alum un vīnam, kas nozīmē, ka akcīzes nodokļu paaugstināšana etilalkoholam vairāk veicinās etilalkohola patēriņa samazinājumu, bet alus vai vīna nodokļa palielinājumam būs mazāka ietekme uz patērētāju uzvedību.

Mēs novērtējam īstermiņa jeb tiešo ietekmi no akcīzes nodokļa paaugstināšanas par vienu litru katra veida alkoholiskajiem dzērieniem par 10%, 15% un 20% trīs Baltijas valstīs. Rezultāti liecina, ka akcīzes nodokļa palielināšana par 20% vienam litram katram alkoholisko dzērienu veidam palielina akcīzes nodokļa ieņēmumus par: (i) vīnam Latvijā par 18–20% (EUR 3–4 milj.), Igaunijā par 16–20% (EUR 4–5 milj.) un Lietuvā par 16–20% (EUR 6–8 milj.); (ii) degvīnam⁵ Latvijā par 10–15%, Igaunijā par 11–17% un Lietuvā par 6–16%; (iii) alum Latvijā par 18–19% (EUR 9–10 milj.), Igaunijā un Lietuvā par 18–19% (EUR 11–12 milj. un EUR 15–16 milj. attiecīgi). Vislielākais pārdošanas apjoma kritums ir degvīnam (Latvijā par 2–9%, Igaunijā par 2–8%, Lietuvā par 3–11%), savukārt, alus un vīna pārdošanas apjoma kritums nepārsniedz 2% un 4%, attiecīgi.

Pēc mūsu aplēsēm, paaugstinot akcīzes nodokļa likmi par 10% katram alkoholisko dzērienu veidam, papildu akcīzes nodokļa ieņēmumi ir uz pusi mazāki, nekā gadījumā, kad akcīzes nodokli palielina par 20%.

³ Cenas elastības aplēses svārstās no -1,4 līdz -1,9 parastiem CSD un kvasam, no -1,1 līdz -1,4 aromatizētajam ūdenim un no -0,9 līdz -1,6 ledus tējai.

⁴ Jāņem vērā, ka rezultāti atspoguļo īstermiņa jeb tiešo fiskālo efektu, tāpēc otrās kārtas efekti, kas varētu rasties no vietējās ražošanas, nodarbinātības un tādējādi citu nodokļu ieņēmumu izmaiņām, netiek apskatīti.

⁵ 2019. gadā salīdzinājumā ar 2010. gadu C&C daļa kopējā cigarešu patēriņā samazinājās par 23 procentpunktiem Latvijā un Lietuvā un par 14 procentpunktiem Igaunijā. Lietuvā šis īpatsvars bija nemainīgs laikposmā no 2016. līdz 2019. gadam.

⁶ Iespējamais papildu ieņēmums no degvīna aplikšanas ar nodokļiem novērtēt nebija iespējams, jo nav pieejami disgregēti dati par akcīzes nodokļa ieņēmumiem pēc etilalkohola veidiem.

Rekomendācijas akcīzes politikas veidošanai

Vispārīgās rekomendācijas:

Baltijas valstis varētu koordinēt un saskaņot akcīzes nodokļu likmes, lai novērstu stimulus pārrobežu iepirkšanās veikšanai. Akcīzes nodokļa politikas koordinēšana var novest pie Pareto uzlabojumiem, kas ir abpusēji izdevīgi visām iesaistītajām pusēm. Ņemot vērā līdzīgo ģeogrāfisko un tirgus stāvokli, Baltijas valstis varētu arī saskaņot savas pozīcijas attiecībā uz akcīzes nodokļa politikas priekšlikumiem ES līmenī, īpaši minimālo likmju noteikšanas jomā.

Valdība varētu apņemties fiksēto papildu akcīzes nodokļa ieņēmumu daļu novirzīt tādu kontrabandas novēršanas pasākumu finansēšanai kā jaunu modernu iekārtu iegāde, ieguldījumi modernos IT risinājumos, kontrabandas atklāšanā iesaistīto dienesta suņu skaita palielināšana.

Nosakot likmes, jāatrod līdzsvars starp ekonomiskajiem aspektiem un cilvēku veselību. Kad cenu pieaugums ir salīdzinoši neliels, patērētāji pakāpeniski pielāgojas cenām, tāpēc šāda akcīzes nodokļa politika nedod stimulu patērētājiem pāriet uz neapliekamajiem aizvietotājiem. Vienlaikus, nelieli nodokļu likmju palielinājumi ir mazāk efektīvi, lai mainītu patērētāju uzvedību (Caro J.C. u.c., 2018; Powell, L.M. u.c., 2013) un samazinātu kopējo patēriņu, bet labāk piemēroti, lai palielinātu nodokļu ieņēmumus. Liels cenu pieaugums izraisīs lielāku patēriņa samazinājumu un līdz ar to labāku rezultātu veselības jomā.

Rekomendācijas attiecībā uz akcīzes nodokli alkoholiskajiem dzērieniem:

Mūsu rezultāti liecina, ka alkohola pieprasījums ir neelastīgs pret cenu izmaiņām, kas *ceteris paribus* padara alkoholu par piemērotu bāzi palielināt nodokļu ieņēmumus. Vienlaikus, pārrobežu tirdzniecība, nelegālais tirgus un alkohola ražošanas mājas apstākļos ierobežo iespējas palielināt akcīzes nodokli alkoholam. Tāpēc jebkuru akcīzes nodokļa paaugstināšanu alkoholam varētu koordinēt starp trīs Baltijas valstīm, to papildinot ar noteiktiem pasākumiem, lai cīnītos pret nelegālu alkohola tirdzniecību un ražošanu.

Visās Baltijas valstīs stipro alkoholisko dzērienu īpatsvars ir vienāds ar alus īpatsvaru kopējā reģistrētā alkohola patēriņā (litros absolūtā alkohola), savukārt vīna un citu alkoholisko dzērienu īpatsvars ir daudz mazāks. Laika posmā no 2010. līdz 2018. gadam Latvijā stipro alkoholisko dzērienu patēriņš uz vienu 15 gadus vecu un vecāku iedzīvotāju pieauga daudz straujāk nekā alus patēriņš. Lietuvā stipro alkoholisko dzērienu patēriņš nav mainījies, un alus patēriņš ir samazinājies par aptuveni 18%. Igaunijā alus patēriņš uz vienu iedzīvotāju ir samazinājies vairāk nekā stipro alkoholisko dzērienu patēriņš. Tas liek domāt, ka no sabiedrības veselības viedokļa akcīzes nodokļa paaugstināšana etilalkoholam (stiprajiem alkoholiskajiem dzērieniem)

tuvākajā laikā varētu būt pirmā saskaņotās akcīzes nodokļa politikas prioritāte Baltijā. Šo secinājumu vēl vairāk apstiprina novērojums, ka stipro alkoholisko dzērienu pieprasījuma elastība pret cenu izmaiņām ir augstāka nekā alum un vīnam, kas nozīmē, ka akcīzes nodokļu paaugstināšana etilalkoholam vairāk ietekmēs legāli pārdotā alkohola patēriņu nekā akcīzes nodokļa paaugstināšana alum un vīnam.

Vīna tirgus daļa Baltijas valstīs joprojām ir salīdzinoši neliela; Latvijā vīna pārdošanas apjomi uz vienu 15 gadus vecu un vecāku iedzīvotāju pēdējos 10 gados ir pieauguši un tas liecina par to, ka patērētāju paradumi mainās. Starp Baltijas valstīm Latvijā ir zemākais akcīzes nodoklis vīnam (salīdzinot likmes vīnam, kura alkohola saturs pārsniedz 8,5%⁷), kā arī papildus mēs secinājām, ka vīna pieprasījums ir neelastīgs pret cenu izmaiņām. Tādējādi politikas veidotāji var apsvērt iespēju ievērojami palielināt akcīzes nodokli vīnam⁸, pietuvinot to vīna akcīzes nodokļa likmēm divās citās Baltijas valstīs.

Valdības varētu apsvērt iespēju ieviest lielāku alkohola akcīzes nodokļa diferencēšanu attiecībā uz alkohola saturu (alkoholiskie dzērieni ar lielāku alkohola saturu tiktu aplikti ar augstākiem nodokļiem nekā dzērieni ar mazāku alkohola saturu). Tas stimulētu ražotājus dažādot alkoholiskos dzērienus alkohola satura ziņā un, iespējams, samazinātu alkohola patēriņu absolūtā alkohola izteiksmē.

Rekomendācijas attiecībā uz akcīzes nodokli tabakas izstrādājumiem:

Zema pieprasījuma reakcija uz cenu izmaiņām Baltijas valstīs padara akcīzes nodokli cigaretēm mazāk efektīvu cigarešu patēriņa samazināšanā, bet tajā pašā laikā tas padara cigaretes *ceteris paribus* par piemērotu bāzi nodokļu ieņēmumu palielināšanai. Ņemot vērā neelastīgo pieprasījumu pret cenu izmaiņām un salīdzinoši zemo (izlīdzināto pēc PPP) cigarešu cenu līmeni Baltijā, ir iespējas paaugstināt akcīzes nodokli cigaretēm. Cigaretēm piemērotu īpašo likmi varētu palielināt, jo tai ir augsta pievienotā vērtība sabiedrības veselības pasargāšanā, turpretim *ad valorem* likmi varētu samazināt. Īpašās nodokļu likmes palielināšana radītu mazākas cenu atšķirības starp zīmoliem, un tas mazinātu stimulu pāriet uz lētākiem produktiem un attiecīgi samazinātu tabakas lietošanu.

⁷ Nodokļa likmes vīnam ir atkarīgas no alkohola satura. Nodokļa likmes vīnam (1) ar alkohola saturu līdz 6%: LV: EUR 106; EE: EUR 63,35; LT: EUR 65,46; (2) ar alkohola saturu no 6 līdz 8,5%: LV: EUR 106; EE: EUR 147,82; LT: EUR 65,46; (3) ar alkohola saturu virs 8,5%: LV: EUR 106; EE: EUR 147,82; LT: EUR 164,67. Tomēr, likmēm, kas tiek piemērotas vīnam ar alkohola saturu virs 8,5% ir svarīga nozīme, jo alkohola saturs vīnā visbiežāk pārsniedz 8,5%.

⁸ Lietuva 2017. gada martā vairāk nekā divkārtēja akcīzes nodokļa likmi vīnam. Rezultātā 2017. gadā salīdzinājumā ar 2016. gadu vīna pārdošanas apjoms samazinājās par 22%, bet ieņēmumi no vīna akcīzes nodokļa palielinājās par 57%. Avots: dati par budžeta ieņēmumiem, ko publicējusi Valsts nodokļu inspekcija, kas ir Lietuvas Republikas Finanšu ministrijas padotībā esošā iestāde; un Lietuvas Oficiālā statistikas portālā publicētie dati par alkoholisko dzērienu mazumtirdzniecību, tai skaitā ēdināšanas uzņēmumos.

Politikas veidotāji var lemt par optimālo lielumu akcīzes nodokļa palielināšanai, ņemot vērā pašreizējo ekonomiskā cikla fāzi. Baltijas valstu pieredze rāda, ka ekonomikas lejupslīdes laikā C&C tīpatsvars kopējā cigarešu patēriņā varētu ievērojami palielināties. Saskaņā ar KPMG (2014) datiem, 2010. gadā salīdzinājumā ar 2008. gadu C&C tīpatsvars kopējā cigarešu patēriņā palielinājās par 32 procentpunktiem Latvijā, par 25 procentpunktiem Lietuvā un par 15 procentpunktiem Igaunijā. Straujās ekonomiskās lejupslīdes laikā politikas veidotāji varētu apsvērt nelielu, pakāpenisku cigarešu akcīzes nodokļa palielināšanu (par 5–10% gadā), tādējādi būtiski nepalielinot patērētāju motivāciju pāriet uz nelegālām cigaretēm. Ekonomikas uzplaukuma laikā nodokli var palielināt vairāk, neradot risku, ka strauji palielinātos C&C cigarešu patēriņš.

Par karsējamās tabakas izstrādājumu kaitējumu veselībai salīdzinājumā ar parastajām cigaretēm, kā arī e-cigarešu kā smēķēšanas atmešanas līdzekļa efektivitāti pastāv dažādi viedokļi. Lai gan paradās arvien vairāk pierādījumu tam, ka bezdūmu tabakas izstrādājumi ir mazāk kaitīgi nekā cigaretes, pastāv bažas ka šādi tabakas izstrādājumi veicinās jaunu tabakas lietotāju (it īpaši jauniešu) piesaisti, kā arī atturēs esošos smēķētājus no ieraduma atmešanas. No vienas puses, ir iemesls diferencēt nodokli tabakas izstrādājumiem atbilstoši to radītajam veselības kaitējumam, lai veicinātu vairāk kaitīgu produktu mazāku patēriņu. No otras puses, valdība varētu cieši uzraudzīt (papildinot esošus apsekojumus un pētījumus, piemēram, tādus, kurus regulāri veic Slimības profilakses un kontroles centrs Latvijā), kā patērētāji izmanto šos produktus, lai nodrošinātu, ka šie produkti neizraisa lietotāju loka (it īpaši jauniešu) paplašināšanos. Par līdzīgu pieeju (attiecībā uz karsējamās tabakas tirdzniecību) nesēn paziņoja ASV Pārtikas un zāļu pārvalde (U.S. FDA, 2020).

○ **Rekomendācijas attiecībā uz akcīzes nodokli bezalkoholiskajiem dzērieniem:**

Literatūrā pieejamie rezultāti par nodokļa bezalkoholiskajiem dzērieniem efektivitāti cukura patēriņa samazināšanā nav pārliecinoši. Vienlaikus, Ungārijas un Somijas pieredze liecina, ka cukura nodoklis ir efektīvs, lai samazinātu uzņemto kaloriju daudzumu, ja tas tiek uzlikts plašam produktu klāstam, nevis tikai dažiem produktiem, kas patērētājiem dod iespēju pāriet uz citiem pārtikas produktiem ar pievienotu cukuru, sāli un taukiem. Tādējādi, lai cīnītos ar iedzīvotāju aptaukošanās problēmu, piemērojot akcīzes nodokli bezalkoholiskajiem dzērieniem, ir ārkārtīgi svarīgi veikt sabiedrības veselības pētījumu, kurā novērtēta bezalkoholisko dzērienu nodokļa ietekme uz cukura patēriņu, ņemot vērā iespējamo aizvietošanu ar citiem produktiem, kuriem pievienots cukurs. Pētījuma rezultāti var attaisnot vajadzību paplašināt nodokļu bāzi, iekļaujot tajā arī citus produktus ar pievienoto cukuru, kas potenciāli ir kaitīgi cilvēka veselībai.

Politikas veidotāji varētu apsvērt visaptverošas politikas pieejas pielietošanu iedzīvotāju liekā svara un aptaukošanās riska samazināšanai. Akcīzes nodoklim nevajadzētu būt vienīgajam akcīzes preču patēriņa samazināšanas instrumentam. Saskaņā ar McKinsey Global Institute (MGI, 2014) pētījuma rezultātiem, visefektīvākais pasākums iedzīvotāju liekā svara mazināšanai ir pāreja uz mazākiem iepakojumiem mazumtirdzniecībā un produktu pārformulēšanu ražošanā.

Politikas veidotāji var apsvērt dažādas iespējas, kā pievērst patērētāju uzmanību cukura saturam pārtikas produktos un dzērienos. Piemēram, produktus un dzērienus var iedalīt 3 grupās pēc cukura satura - bagāta, vidēja un zema – un ražotājiem un izplatītājiem uzlikt par pienākumu katrai grupai izmantot vienotu marķējumu. Pētījumu rezultāti norāda, ka skaidrojošs marķējums var veicināt produktu pārformulēšanu (WHO, 2017; Vyth E.L. u.c., 2010; Mhurchu C.N., 2017). Vienlaikus ir jāpārbauda vai uz visu produktu un dzērienu iepakojuma ir informācija par cukura saturu, vai ražotāju sniegtā informācija ir patiesa un uzrakstīta skaidri un viegli salasāmā veidā. Viegli pieejama informācija par cukura saturu palielinātu uzņēmumu motivāciju īstenot produkta pārformulēšanu.

Politikas veidotāji Latvijā varētu izmantot pozitīvo Lietuvas un Igaunijas pieredzi un mēģināt vienoties ar Latvijas bezalkoholisko dzērienu un cukuroto produktu ražotājiem par savu produktu pārveidošanu.

Uz importētājiem un dažiem vietējiem pārtikas un bezalkoholisko dzērienu ražotājiem var neatteikties nolīgumi, kas panākti starp valdību un ražotājiem, un viņi arī mēdz neapņemties brīvprātīgi samazināt cukuru savos pārtikas produktos un bezalkoholiskos dzērienos un / vai samazināt porciju lielumu. Tādēļ un ņemot vērā citu pētījumu rezultātus, kas liecina, ka akcīzes nodoklis cukuram ir efektīvs risinājums, lai samazinātu cukura un kalorijām pārsātinātu pārtikas produktu patēriņu tikai tad, ja tas tiek uzlikts plašam produktu klāstam, politikas veidotāji varētu apsvērt akcīzes nodokļa ieviešanu vairākiem pārtikas produktiem, kam pievienots cukurs, vienlaikus diferencējot nodokļa likmi atbilstoši cukura saturam izstrādājumā. Politikas veidotāji varētu apsvērt iespēju piemērot vairāk nekā divas likmes un nodrošināt 100% atvieglojumu inovatīviem produktiem, piemēram, bezalkoholiskajiem dzērieniem ar zemu cukura saturu vai bez pievienotā cukura, ūdenim ar dabīgiem aromatizētājiem, uzkodām bez cukura vai samazinātu cukura daudzumu. Diferencēta nodokļu likme stimulētu nozari rīkoties un samazināt cukura saturu savām precēm. Vienlaikus, šādu akcīzes nodokļu piemērošana var dot papildu resursus valsts budžetā.

IEVADS

Akcīzes nodokļa piemērošanas galvenais mērķis ir mazināt pārmērīgu atsevišķu produktu patēriņu un kompensēt izmaksas, ko rada akcīzes preču patērišana: t.i. negatīvās ārējās izmaksas (*externalities*; izmaksas, kas rodas no akcīzes preču patērišanas citām ar akcīzes preču patērišanu nesaistītām personām) un negatīvas iekšējās izmaksas (*internalities*; izmaksas, kas rodas akcīzes preces patērētājam no akcīzes preču patērišanas). Pastāv būtiski iemesli saistībā ar sabiedrības veselību, lai ieviestu pasākumus cīņā pret pārmērīgu alkohola, tabakas izstrādājumu, pārtikas produktu ar augstu kaloriju līmeni un dzērienu ar pievienoto cukuru patēriņu Baltijas valstīs. Lietuva un Latvija ir starp tām ES valstīm, kurās patērētā absolūta alkohola daudzums ir viens no lielākajiem uz vienu 15 gadus vecu un vecāku iedzīvotāju. Smēķēšanas izplatība Baltijas valstīs pēdējās divās desmitgadēs ir saglabājusies ļoti augstā līmenī. Visbeidzot, ir jārisina pieaugošā liekā svara un aptaukošanās problēma Baltijas valstīs.

- Šī pētījuma mērķis ir analizēt akcīzes nodokļa politiku Baltijas valstīs no budžeta ieņēmumu, patērētāju labklājības un citu politikas mērķu aspektiem, piemēram, veicināt produktu pārformulēšanu, kā arī izstrādāt ieteikumus akcīzes nodokļa politikas uzlabošanai. Šajā pētījumā tiek analizētas šādas akcīzes preces: alkoholiskie dzērieni, tabakas izstrādājumi un bezalkoholiskie dzērieni.

Pētījums sastāv no divām daļām. Pētījuma pirmajā daļā (1. – 5. sadaļa) tiek sniegta detalizēta akcīzes nodokļa likumdošanas analīze Baltijas valstīs, koncentrējoties uz spēkā esošajiem noteikumiem un politikas izmaiņām, kas notika pēdējos gados. Tajā tiek sniegta salīdzinoša analīze ar atlasītām ES dalībvalstīm un atspoguļots Eiropas konteksts, galveno uzmanību pievēršot ES mēroga noteikumiem attiecībā uz akcīzes nodokli. Šajā daļā tiek sniegta starpvalstu analīze par nesenojamām akcīzes nodokļa likmju un ieņēmumu tendencēm, kā arī akcīzes preču cenām un patēriņa paradumiem produkta veidu griezumā Baltijas valstīs. Šajā daļā tiek apskatīta arī pārrobežu tirdzniecība Baltijas valstīs, balstoties uz publiski pieejamajiem datiem.

Pētījuma otrajā daļā (6. sadaļa) ir sniegta akcīzes preču pieprasījuma ekonometriskā analīze, un tā ir balstīta uz Baltijas valstu makro līmeņa datiem. Tajā tiek analizēti atsevišķu akcīzes preču pieprasījuma noteicošie faktori un novērtēta šo produktu pieprasījuma cenas elastība, kas ļauj izpētīt šo produktu patēriņa reakciju uz nodokļu likmju izmaiņām.

Pētījums noslēdzas ar akcīzes nodokļa politikas ieteikumu izstrādi trim Baltijas valstīm.

1. AKCĪZES PREČU APLIKŠANA AR NODOKĻIEM EIROPAS SAVIENĪBĀ

Akcīzes nodoklis ir netiešais nodoklis, ar kuru apliek noteiktu produktu pārdošanu vai patēriņu. Akcīzes nodokļa piemērošanai ir divi galvenie iemesli. Pirmais ir tas, ka ieņēmumi no akcīzes nodokļa veido papildu budžeta ieņēmumus. Otrs iemesls ir tas, ka akcīzes preču patēriņš rada negatīvo ārējo ietekmi (*externalities*; izmaksas, kas rodas no akcīzes preču patērišanas citām ar akcīzes preču patērišanu nesaistītām personām), kā arī negatīvo iekšējo ietekmi (*internalities*; izmaksas, kas rodas patērētājam no akcīzes preču patērišanas). Akcīzes nodoklis ir paredzēts, lai mazinātu pārmērīgu patēriņu, kas varētu rasties, ja netiktu piemērots nodoklis, un lai kompensētu negatīvās ārējās un iekšējās izmaksas.

Saskaņā ar Padomes Direktīvu 2008/118/EK visās Eiropas Savienības (turpmāk – ES) valstīs ar akcīzes nodokli apliek šādus produktus:

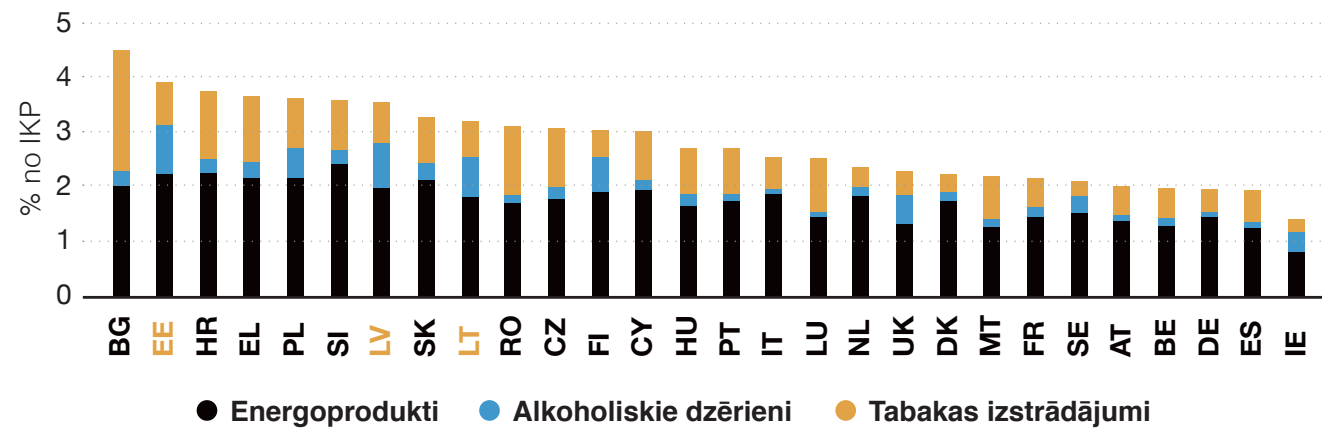
- **energoproduktus, ko izmanto apkurei un transportam, kā arī elektrībai;**
- **alkoholiskie dzērieni – alus, vīns, starpprodukti un stiprie alkoholiskie dzērieni;**
- **tabakas izstrādājumi – cigaretes, smalki sagriezta smēķējamā tabaka, cigāri un cigarillas, kā arī citi smēķējamie tabakas izstrādājumi.**

ES dalībvalstīs ar akcīzes nodokli var brīvi aplikt citu produktu patēriņu vai to izmantošanu. Šādu produktu piemēri ES valstīs ir bezalkoholiskie dzērieni, pārtikas produkti ar augstu cukura, sāls un piesātināto tauku saturu, kafija, iepakojums un atkritumi.

1.1. IEŅĒMUMI NO AKCĪZES NODOKĻA, AR KURU APLIEK ES DIREKTĪVĀ NOTEIKTOS PRODUKTUS

2018.gadā ieņēmumi no akcīzes nodokļa, ar kuru apliek ES direktīvā noteiktos trīs akcīzes preču veidus (alkoholiskos dzērienus, tabakas izstrādājumus un energoproduktus), ES valstīs⁹ vidēji veidoja 2,8% no lekšzemes kopprodukta (turpmāk – IKP)¹⁰. Igaunijā ieņēmumi no akcīzes nodokļiem bija 3,9% no IKP (otrā augstākā pozīcija starp visām ES valstīm), Latvijā un Lietuvā ieņēmumi no akcīzes nodokļiem bija attiecīgi 3,5% un 3,2% no IKP (sk. 1.1. attēlu).

1.1. attēls: Ieņēmumi no akcīzes nodokļa alkoholiskajiem dzērieniem, tabakas izstrādājumiem un energoproduktiem ES valstīs pa akcīzes preču veidiem 2018. gadā, % no IKP

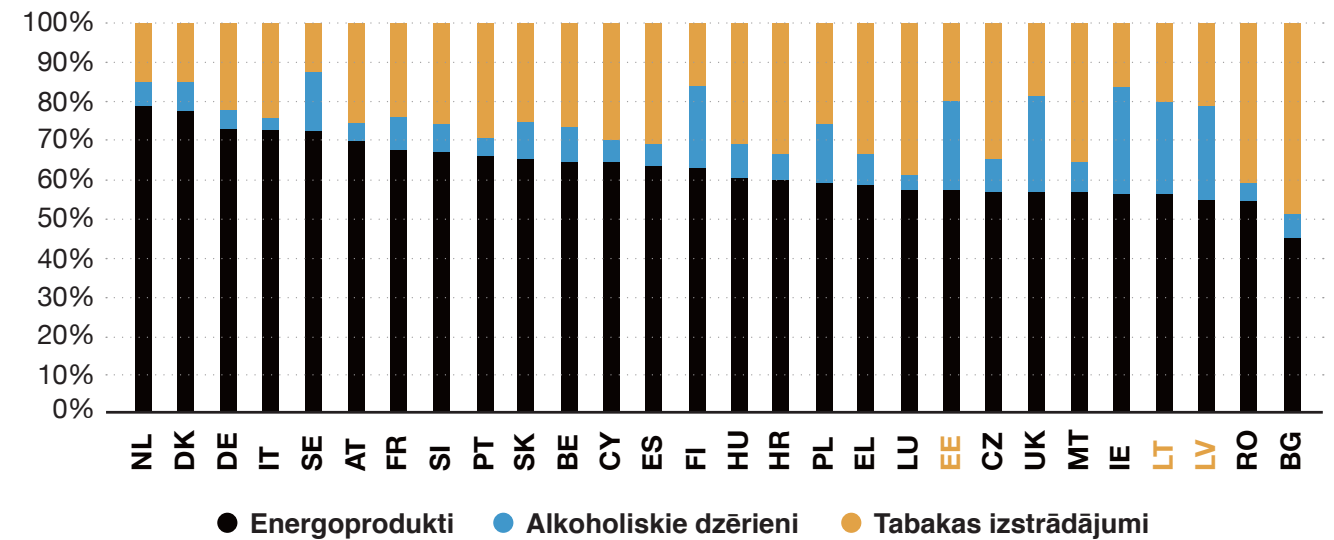

Piezīme: Divburtu valstu kodī atbilst valstu kodiem, kurus izmanto Eurostat.
Avots: Datubāze Nodokļi Eiropā (Taxes in Europe Database).

1.2. attēlā parādīts, ka visās ES valstīs ieņēmumi no energoproduktu aplikšanas ar akcīzes nodokli veidoja lielāko akcīzes nodokļu ieņēmumu daļu. Akcīzes nodoklis energoproduktiem radīja vidēji 62,8% no kopējiem akcīzes nodokļa ieņēmumiem (ņemot vērā tikai akcīzes preces noteiktas ES tiesību aktos). Akcīzes nodoklis alkoholiskajiem dzērieniem un tabakas izstrādājumiem sastādīja attiecīgi 10,9% un 26,3%.

Baltijas valstīs ieņēmumu daļa no akcīzes nodokļa par energoproduktiem ir zemāka nekā vidēji ES (57,3% Igaunijā, 56,0% Lietuvā un 55,1% Latvijā). Ieņēmumu daļa no akcīzes nodokļa alkoholiskajiem dzērieniem un tabakas izstrādājumiem bija gandrīz vienāda (aptuveni 20% no kopējiem akcīzes nodokļa ieņēmumiem abiem produktu veidiem). Attiecīgi, ieņēmumu daļa no akcīzes nodokļa alkoholam Baltijas valstīs ir aptuveni divreiz augstāka nekā vidēji ES valstīs.

1.2. attēls: Akcīzes nodokļa ES harmonizētajām akcīzes precēm ieņēmumu struktūra ES valstīs 2018. gadā,%

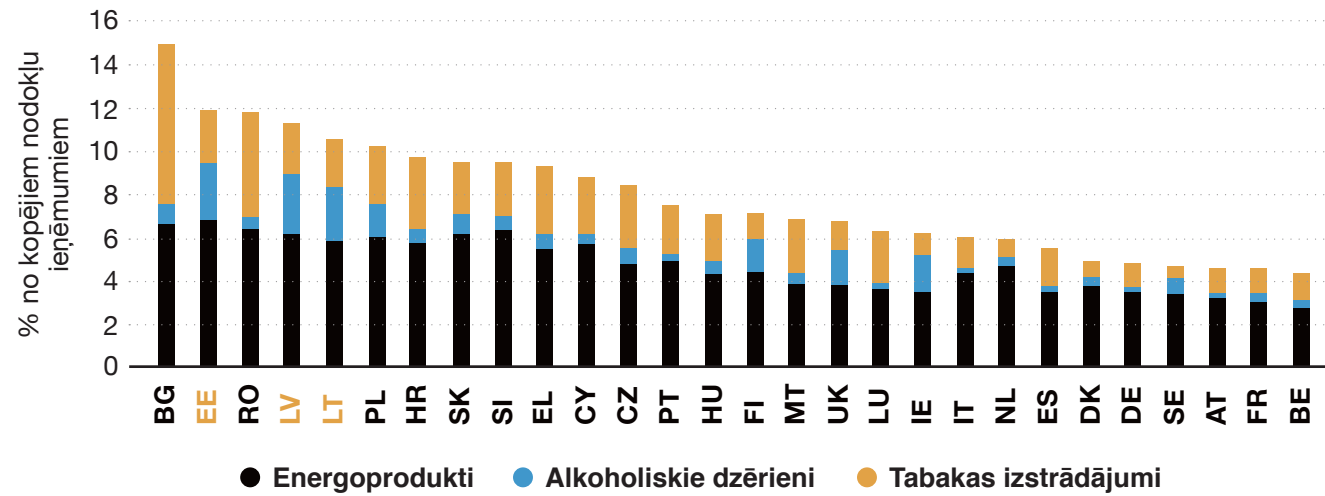
Piezīme: Divburtu valstu kodī atbilst valstu kodiem, kurus izmanto Eurostat.
Avots: Datubāze Nodokļi Eiropā (Taxes in Europe Database).

Baltijas valstīm akcīzes nodoklis ir nozīmīgāks nodokļu ieņēmumu avots, salīdzinot ar bagātākajām ES dalībvalstīm un ES valstīm vidēji (sk. 1.3. attēlu). 2018. gadā akcīzes nodokļi alkoholam, tabakai un energoproduktiem ES vidēji radīja 7,9% no kopējiem nodokļu ieņēmumiem, savukārt Baltijas valstīs attiecīgie rādītāji bija 11,9% Igaunijā (otrais augstākais rādītājs ES), Latvijā – 11,3% (ceturtais augstākais rādītājs ES) un 10,6% Lietuvā (piektais augstākais rādītājs ES).

⁹ Šajā sadaļā mēs analizējam ieņēmumus no akcīzes nodokļiem, kas iekasēti 28 valstīs, kuras 2018. gadā bija ES dalībvalstis, t.i., ieskaitot Apvienoto Karalisti.

¹⁰ Autori aprēķinājuši vidējo rādītāju ES valstīs (nevis vidējo svērto IKP).

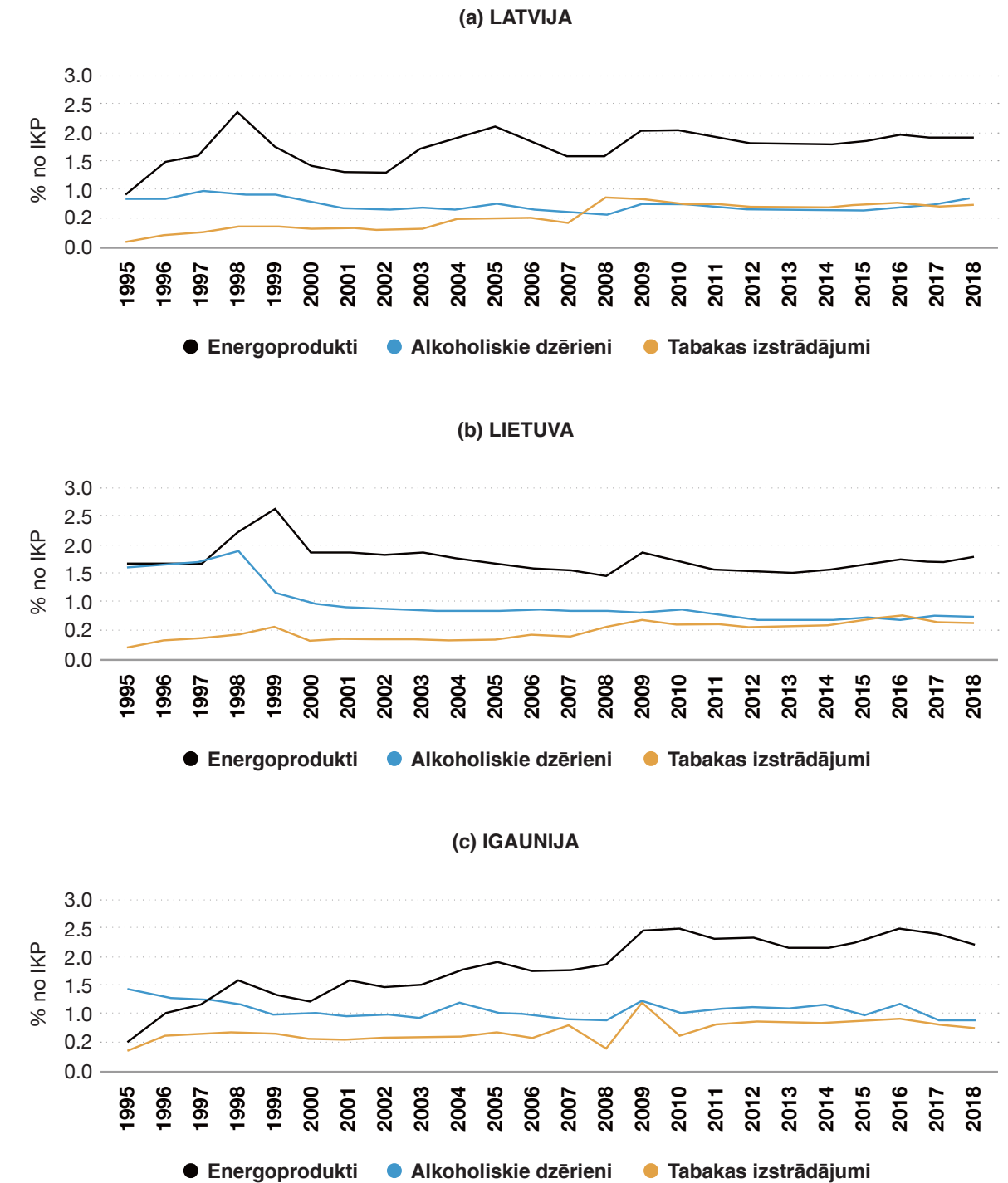
1.3. attēls: Ieņēmumi no akcīzes nodokļa alkoholiskajiem dzērieniem, tabakas izstrādājumiem un energoproduktiem ES valstīs 2018. gadā, % no kopējiem nodokļu ieņēmumiem

Piezīme: Divburtu valstu kodu atbilst valstu kodiem, kurus izmanto Eurostat.
Avots: Datubāze Nodokļi Eiropā (Taxes in Europe Database).

Aplūkojot akcīzes nodokļa ieņēmumu izmaiņas laika gaitā, tika veikti trīs galvenie secinājumi. Pirmkārt, no deviņdesmito gadu vidus visās trijās Baltijas valstīs palielinājās akcīzes nodokļa par energoproduktiem ieņēmumu attiecība pret IKP, bet jo īpaši Igaunijā (sk. 1.4. attēlu). Nodokļa ieņēmumu no alkohola attiecība Igaunijā un Lietuvā samazinājās, bet Latvijā gandrīz nemainījās. Ieņēmumu no tabakas attiecība pieauga visās trijās valstīs.

1.4. attēls: Ieņēmumi no akcīzes nodokļa alkoholiskajiem dzērieniem, tabakas izstrādājumiem un energoproduktiem Baltijas valstīs 1995.-2018. gadā, % no IKP

Avots: Datubāze Nodokļi Eiropā (Taxes in Europe Database).

1.2. KOPĪGI NOTEIKUMI PAR AKCĪZES NODOKLI ES VALSTĪM

ES tiesību akti regulē tādas jomas saistībā ar akcīzes nodokli kā akcīzes preču kategorijas, nodokļa piemērošanas principus (t.i., akcīzes nodokļa struktūra un aprēķināšanas bāze), piemērojamās minimālās likmes, iespējamus izņēmumus un noteikumus, kas ļauj ES valstīm piemērot samazinātas likmes mazām alkoholisko dzērienu darītavām, atsevišķiem produktiem un produktiem, kas ražoti noteiktos reģionos. ES tiesību aktos ir iekļauti arī vispārīgi noteikumi par šo preču ražošanu, glabāšanu un pārvadāšanu visā ES.

ES tiesību akti nosaka saskaņotas minimālās nodokļu likmes visām precēm, uz kurām saskaņā ar ES likumiem attiecas akcīzes nodokļi, tomēr ES dalībvalstis var brīvi piemērot akcīzes nodokļa likmes, kas pārsniedz prasīto minimumu, kā arī iekasēt papildu akcīzes nodokļus par citu produktu patēriņu vai izmantošanu. Tas, cik daudz faktiskā nodokļu likme atšķiras no minimālās likmes, ir atkarīgs no tādiem faktoriem kā valdības finansējuma vajadzības, nacionālās akcīzes preču ražošanas un patēriņa tradīcijas, un valdības politikas prioritātes attiecībā uz vides un veselības jautājumiem.

Aplikšanai ar akcīzes nodokli ir vairāki veidi, to var aprēķināt no pārdošanas vērtības, produkta apjoma vai akcīzes preces satura galaproduktā. Akcīzes preču aplikšanai ES tiek izmantoti šādi akcīzes nodokļa komponenti: *ad valorem* un/vai *ad quantum*. *Ad valorem* akcīzes nodokli piemēro produkta mazumtirdzniecības cenai, un tādējādi tas ir nodoklis no pārdošanas vērtības. *Ad quantum* akcīzes nodoklis, ko sauc arī par īpašo (specifisko) akcīzes nodokli, tiek piemērots produkta vienībai, tādējādi tas ir nodoklis par pārdošanas apjomu. Ņemot vērā vēlamo politikas mērķi, var izmantot abus nodokļu struktūras komponentus. Piemēram, *ad valorem* ir labāk piemērots nevienlīdzības mazināšanai, jo bagātāki nodokļu maksātāji, visticamāk, izvēlēsies dārgākus akcīzes produktus nekā patērētāji ar zemākiem ienākumiem. Dažiem izstrādājumiem var uzlikt nodokļus, izmantojot abus komponentus: ES ietvaros šāds *ad valorem* un *ad quantum* sajaukums tiek uzlikts tabakas izstrādājumiem. *Ad quantum* un *ad valorem* kombinācija bieži tiek izmantota, lai mazinātu patēriņu un palielinātu ieņēmumus gan no augsto, gan zemo cenu precēm. Saskaņā ar OECD (2018) (latv. ESAO – Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija) secinājumu, *ad valorem* veicina lielāku pieprasījuma samazinājumu salīdzinot ar *ad quantum*, jo produktiem ar augsto cenu *ad quantum* parasti veido tikai nelielu daļu, savukārt *ad valorem* palielinās līdz ar cenu. Turpretim, augsta *ad valorem* likme varētu mudināt patērētājus dot priekšroku lētākām akcīzes precēm.

1.1. tabulā ir norādītas ES saskaņotās minimālās likmes alkoholiskajiem dzērieniem un tabakas izstrādājumiem. ES tiesību akti paredz minimālās akcīzes nodokļa likmes piemērot arī energoproduktiem un elektrībai, bet šie produkti ir ārpus šī pētījuma tvēruma.

1.1. tabula: ES saskaņotās minimālās likmes alkoholiskajiem dzērieniem un tabakas izstrādājumiem

AKCĪZES PRECE	NODOKĻA LIKME IZTEIKTA PAR	MINIMĀLĀ LIKME
Alkoholiskie dzērieni		
Alus	Par katru absolūtā spirta tilpumprocentu (par hektolitru)	EUR 1,87
Vīns	Par hektolitru	EUR 0
Starpprodukti	Par hektolitru	EUR 45
Stiprie alkoholiskie dzērieni	Par hektolitru absolūtā spirta	EUR 550
Tabakas izstrādājumi		
Cigaretēs*	Specifiskā (fiksētā) nodokļa likme par 1000 cigaretēm	EUR 90
	Procentuālā (ad valorem) likme, % no maksimālās mazumtirdzniecības cenas	-
Smalki sagriezta tabaka cigarešu uztīšanai		50% no vidējās svērtās mazumtirdzniecības cenas vai EUR 60 par kilogramu
Cigāri un cigarillas		5% no mazumtirdzniecības cenas vai EUR 12 par 1000 vienībām vai vienu kilogramu
Citi smēķējamās tabakas izstrādājumi		20% no mazumtirdzniecības cenas vai 22 EUR par kilogramu

* Vispārējam akcīzes nodoklim cigaretēm jābūt vismaz 60 % no cigarešu vidējās svērtās mazumtirdzniecības cenas. ES valstīm, kas piemēro akcīzes nodokli vismaz EUR 115 par 1000 cigaretēm, nav jāpilda šī 60 % prasība.

Avots: ES Padomes direktīvas: Padomes Direktīva 92/84/EEK (nosaka minimālās piemērojamās akcīzes nodokļa likmes katrai alkoholisko dzērienu kategorijai); Direktīva 2011/64/ES (nosaka minimālās piemērojamās akcīzes nodokļa likmes katrai tabakas izstrādājumu kategorijai).

1.3. AKCĪZES NODOKLIS, AR KO APLIEK CITUS PRODUKTUS (NETIEK ATTIECINĀTA ES MINIMĀLĀ LIKME)

Papildus energoproduktiem, alkoholam un tabakas izstrādājumiem ES dalībvalstis var ar akcīzes nodokli aplikt citu produktu patēriņu vai lietošanu. Šādu produktu piemēri ir bezalkoholiskie dzērieni, pārtikas produkti ar augstu cukura, sāls un piesātināto tauku saturu, kafija, iepakojums un atkritumi.

Somija bija viena no pirmajām valstīm pasaulē, kas 1926. gadā sāka aplikt ar nodokli šokolādi un konfektes, un 1940. gadā arī bezalkoholiskos dzērienus. Tomēr 2000. gadā nodoklis šokolādei un konfektēm tika atcelts. Vēlāk, 2011. gadā, saldumu nodoklis tika atjaunots un tika piemērots konditorejas izstrādājumiem, šokolādei un saldējumam, izslēdzot maizes izstrādājumus, jogurtu, pudiņus un citus produktus (WHO, 2015). Kopš 2017. gada saldumu nodoklis tika atcelts pēc Eiropas Komisija atzinuma, ka nodoklis nav saderīgs ar ES noteikumiem par valsts atbalstu (Confectionery News, 2016), savukārt akcīzes nodoklis bezalkoholiskajiem dzērieniem joprojām ir spēkā. Mūsdienās akcīzes nodokļa piemērošana saldumiem un bezalkoholiskajiem dzērieniem ar pievienotu cukuru ir izplatīts fiskālās politikas rīks. 2019. gada beigās, izņemot Somiju, akcīzes nodoklis bezalkoholiskajiem dzērieniem ar pievienotu cukuru, saldinātāju vai aromatizētājiem tiek piemērots Latvijā, Francijā, Ungārijā, Apvienotajā Karalistē, Īrijā, Portugālē, Spānijā (Katalonijā) un Beļģijā (NYC Food Policy Center, 2020). Beļģija, kā arī Latvija un Dānija apliek ar nodokli kafiju ar mērķi palielināt valdības ieņēmumus, nevis mazināt kafijas patēriņu.

2011. gadā Dānija bija viena no pirmajām valstīm, kas piemēroja nodokli pārtikas produktiem, kas satur piesātinātos taukus (piemēram, gaļa, piens, produkti, pārtikas eļļas un tauki, margarīns un sajauktas pastas), izņemot produktus, kas saturēja mazāk nekā 2,3 gramus tauku uz 100 gramiem. Ieviestais nodoklis radīja negatīvu ietekmi uz pārrobežu tirdzniecību, konkurenci un nodarbinātību, tādēļ tas tika atcelts jau 2012. gadā. Sākot ar 2011. gadu Ungārijā ar nodokli apliek pārtikas produktus ar augstu tauku, sāls un cukura līmeni, lai cīnītos ar iedzīvotāju aptaukošanās problēmu un augstu sāls patēriņu, kas uz to brīdi Ungārijā, rēķinot uz vienu iedzīvotāju, bija viens no augstākajiem pasaulē.

Papildu akcīzes nodoklim energoproduktiem cīņā ar globālo sasilšanu valstis ir ieviesušas akcīzi citiem produktiem un darbībām, kas veicina klimata pārmaiņas. Piemēram, Igaunija piemēro akcīzes nodokli visiem iesaiņojumiem, kas tiek ievesti Igaunijas tirgū. Tāpat Lietuva piemēro piesārņojuma nodokli (kas nav klasificēts kā akcīzes nodoklis), kas papildus iepakojumam tiek piemērots visa veida emisijām no stacionāriem un pārvietojamiem avotiem, dažiem produktiem (piemēram, baterijām, dzīvsudraba lampām utt.) un atkritumiem, kas tiek izmesti poligonos. Dānija piemēro nodokli dažādiem iesaiņojumiem, vienreizlietojamiem galda traukiem, PVC plēves iesaiņojumiem un dažiem papīra vai plastmasas maisiņiem utt. Polija, kā arī dažas citas ES valstis, ir ieviesušas akcīzes nodokli vieglajiem transportlīdzekļiem, kur transportlīdzeklis tiek aplūkts ar nodokli, kad tas tiek reģistrēts valsts teritorijā pirmo reizi.

Bezalkoholisko dzērienu ar pievienotu cukuru aplikšana ar akcīzes nodokli

Vairākās valstis ES un visā pasaulē bezalkoholiskos dzērienus ar pievienotu cukuru apliek ar tā saucamajiem "cukura nodokļiem" vai "limonādes nodokļiem". Palielinot dzēriena mazumtirdzniecības cenu, šādu nodokļu mērķis ir veicināt saldinātu dzērienu patēriņu samazināšanu, uzlabot uzturu, samazināt riskus par sabiedrības aptaukošanos un hroniskām slimībām. Visbiežāk ar nodokli apliek nediētiskās limonādes, augļu sulu dzērienus, kā arī sporta un enerģijas dzērienus. Aplikamā nodokļa bāze un tā apmērs var atšķirties atkarībā no valsts vai pašvaldības lēmuma.

○ Limonādes nodokli pašlaik piemēro daudzās ES valstīs (sk. pielikumā 0.1. tabulu):

- Lielbritānija (no 2018. gada ir piemērojama bezalkoholisko dzērienu nozares nodeva, kas nav klasificēta kā akcīzes nodoklis) līdž GBP 0,24 par litru atkarībā no cukura satura bezalkoholiskajā dzērienā);
- Somija (akcīzes nodoklis tika ieviests 1940. gadā; šobrīd līdž EUR 0,27 par litru atkarībā no cukura satura bezalkoholiskajā dzērienā);
- Latvija (no 1999. gada decembra; akcīzes nodoklis tiek piemērots bezalkoholiskajiem dzērieniem ar pievienotu cukuru, citiem saldinātājiem vai aromatizētājiem, nodokļa likme ir EUR 0,74 par litru);
- Īrija (no 2018. gada maija tika ieviests ar cukuru saldināto dzērienu nodoklis, nodokļa likme ir līdž EUR 0,24 par litru);
- Francija (no 2012. gada; akcīzes nodoklis visiem bezalkoholiskajiem dzērieniem ar pievienotu cukuru vai saldinātājiem, nodokļa likme ir EUR 0,0716 par litru);
- Ungārija (no 2011. gada; akcīzes nodoklis: sabiedrības veselības produktu nodoklis, tiek piemērots pārtikas produktiem, kas satur neveselīgu cukuru, sāls un citu sastāvdaļu līmeni. Nodokļa likme cukura saldinātiem dzērieniem ir EUR 0,05 par litru);
- Spānija (Katalonija) (no 2017. gada maija; akcīzes nodoklis dzērieniem, kas saldināti ar cukuru, nodokļa likme ir līdž EUR 0,12 par litru);
- Portugāle (no 2017. gada februāra; cukura nodoklis bezalkoholiskajiem dzērieniem ar cukuru vai mākslīgo saldinātāju piedevu (netiek klasificēts kā akcīzes nodoklis), nodokļa likme līdž EUR 0,16 par litru);
- Beļģija (no 1993. gada; akcīzes nodoklis bezalkoholiskajiem dzērieniem tiek piemērotas 12 nodokļu likmes dažādiem bezalkoholisko dzērienu veidiem; augstākā likme, kas tiek piemērota saldinātiem dzērieniem, ir EUR 11,92 par 100 litriem).

Spānijas Katalonijas reģionā 2017. gadā tika ieviests nodoklis par cukuru saldinātiem bezalkoholiskajiem dzērieniem. Pētījums, kurā tika aptaujāti Barselonas iedzīvotāji pirms un gadu pēc nodokļa ieviešanas, liecina, ka ar nodokli apliekamo dzērienu patēriņš Barselonā samazinājās par 39%, salīdzinot ar Madridi, kur cukura dzērieniem nodoklis netika piemērots. Starp tiem, kas samazināja ar nodokli apliekamo dzērienu patēriņu, divas trešdaļas apgalvoja, ka to galvenokārt motivēja paaugstinātā mazumtirdzniecības cena, kam seko otrs motīvs - izpratne par veselības riskiem no pārmērīgas cukura lietošanas (Royo-Bordonada, M.Á. u.c., 2019). Kopumā pastāv novērojumi, kas atbalsta viedokli, ka limonādes nodoklis varētu efektīvi samazināt patēriņu: Powell L.M. u.c. (2013) pētījumā secināts, ka, ja akcīzes nodoklis paaugstina bezalkoholisko dzērienu mazumtirdzniecības cenu par 20%, ar nodokli apliekamo dzērienu patēriņš varētu samazināties arī par 20%. Teorētiski limonādes aplikšana ar nodokli varētu palīdzēt samazināt aptaukošanās riskus un uzlabot veselības stāvokli sabiedrībā, bet tikai tad, ja patērētāji nepāriet uz lētākiem saldinātiem dzērieniem vai produktiem. Tādēļ cukura nodoklis varētu būt efektīvs, ja ar to apliek plašāku produktu klāstu (detalizētāku diskusiju par cukura nodokļa efektivitāti skatīt 5.3. sadaļā). Vienlaikus, Latvijas pieredze rāda, ka ieņēmumi, kas iekasēti no nodokļiem par tādiem produktiem kā bezalkoholiski dzērieni ar pievienotu cukuru, citiem saldinātājiem vai aromatizētājiem, nes salīdzinoši nelielu iemaksu budžetā.

2. AKCĪZES NODOKĻA LIKMES BALTIJAS VALSTĪS

2.1. SPĒKĀ ESOŠĀS AKCĪZES NODOKĻA LIKMES

Visas trīs Baltijas valstis iekasē akcīzes nodokli alkoholiskajiem dzērieniem, tabakas izstrādājumiem un enerģijas produktiem. Alkoholiskajos dzērienos, kas apliekami ar akcīzes nodokli, ietilpst alus, vīns un citi raudzēti produkti, kā arī starpprodukti un etilspirts. Tabakas izstrādājumu akcīzes nodoklis tiek uzlikts cigaretēm, cigāriem, cigarillām, smēķējamai tabakai un karsējamās tabakas izstrādājumiem. Elektronisko cigarešu šķidrums ir iekļauts akcīzes preču sarakstā Latvijā kopš 2016. gada, Igaunijā kopš 2018. gada un Lietuvā kopš 2019. gada. Karsējamās tabakas tirdzniecība Igaunijā bija aizliegta, bet 2020. gada maijā aizliegums tika atcelts, tomēr preces nodošana patēriņam ir atlikta uz nenoteiktu laiku¹¹. 2.1. tabulā parādītas akcīzes nodokļa alkoholiskajiem dzērieniem un tabakas izstrādājumiem likmes, kas ir spēkā uz 2020. gada 1. martu.

Starp energoproduktiem ar akcīzes nodokli apliek šķidro degvielu (benzīnu, dīzeļdegvielu un citus produktus), gāzveida degvielu (dabasgāzi, šķidro naftas gāzi un citus produktus) un cieta kurināmo (ogles, koksni un citus produktus). Baltijas valstis ar nodokli apliek arī elektrību. Tomēr, lai gan Igaunija un Lietuva elektrības nodokli uzskata par akcīzes nodokli, Latvija to reģistrē kā atsevišķu elektrības nodokli.

Lai apkarotu vides piesārņojumu, Igaunija ir ieviesusi akcīzes nodokli iepakojumam. Nodokli jāmaksā personai, kas Igaunijas tirgū pirmo reizi ieved ar nodokli apliekamo iepakojumu, piemēram, stikla, plastmasas, metāla, papīra, kartona vai koka iepakojumu. Akcīzes nodokļa likme ir atkarīga no iepakojuma materiāla un svārstās no EUR 0,6 par kg stikla iepakojuma līdz EUR 2,5 par kg plastmasas un metāla iesaiņojuma (Igaunijas Nodokļu un muitas pārvalde, 2020a). Lietuva piemēro piesārņojuma nodokli, kas tiek iekasēts par visa veida emisijām no stacionāriem un pārvietojamiem avotiem, noteiktiem izstrādājumiem (piemēram, baterijām, dzīvsudraba lampām utt.).

¹¹ Karsējamās tabakas produkti Igaunijā nav pieejami likumu normu ierobežojumu dēļ. Jaunu karsējamo un bezdūmu tabakas izstrādājumu aizliegums tika atcelts, bet šādu izstrādājumu nodošana patēriņam tika atlikta uz nenoteiktu laiku (News ERR, 2020). Gadījumā, ja karsējamās tabakas izstrādājumus klasificēs kategorijā „smēķējamā tabaka”, tad tiem tiks piemērota nodokļa likme EUR 89,63 par kg. karsējamās tabakas.

Tāpat, Lietuva ar nodokli apliek iepakojumu un atkritumus, kas tiek izmesti poligonos. Nodokļa summa tiek aprēķināta atbilstoši piesārņojuma līmenim un videi nodarītajam kaitējumam (EY, 2019). Piemēram, nodokļu likme svārstās no EUR 0,028 par kg papīra un kartona iepakojuma līdz EUR 0,521 par kg plastmasas iepakojuma un EUR 0,579 par kg PET (polietilēntereftalāta) iepakojuma un kombinētā iepakojuma.

Latvija 1999. gadā ieviesa akcīzes nodokli bezalkoholiskajiem dzērieniem ar pievienotu cukuru, saldinātājiem vai aromatizētājiem¹² un akcīzes nodokli kafijai, ko galvenokārt motivēja valdības budžeta finanšu vajadzības. 2020. gadā bezalkoholiskie dzērieni tiek aplikti ar vienādu nodokli - EUR 7,40 par 100 litriem. Vienlaikus, 2020. gada februārī Saeima apstiprināja grozījumus akcīzes nodokļa likumā, kas paredz, ka sākot ar 2022. gada janvāri bezalkoholisko dzērienu akcīzes nodoklis tiks diferencēts atbilstoši cukura saturam. Grozījumi paredz akcīzes nodokļa likmi EUR 7,4 par 100 litriem, ja cukura daudzums dzērienā nepārsniedz 8 gramus uz 100 ml, un EUR 14 par 100 litriem, ja cukura daudzums nepārsniedz 8 gramus uz 100 ml. Saldinātiem bezalkoholiskajiem dzērieniem, kas satur citus saldinātājus, akcīzes nodokļa likme paliks nemainīga, t.i., EUR 7,4 par 100 litriem (Latvijas Vēstnesis, 2020a).

Igaunija, savukārt, pēc ilgām debatēm parlamentā 2018. gadā nespēja panākt vienošanos par dzērienu ar pievienotu cukuru aplikšanu ar nodokli un šobrīd neplāno diskusijas atsākt. Turpretim, Lietuva pēc tam, kad 2018. gadā bija parakstījusi nolīgumu ar dažiem pārtikas un bezalkoholisko dzērienu ražotājiem par brīvprātīgu cukura, sāls un tauku līmeņa samazināšanu produktos, atlika plānus ieviest nodokli (Delfi, 2018). Tāpēc Latvija ir vienīgā valsts starp Baltijas valstīm, kas ar nodokli apliek bezalkoholiskos dzērienu ar pievienoto cukuru.

¹² Latvijā akcīzes nodoklis tiek piemērots ūdenim un minerālūdenim ar pievienotu cukuru, citiem saldinātājiem vai aromatizētājiem un citiem bezalkoholiskajiem dzērieniem. Izņēmumi ir augļu un dārzeņu sula un nektārs, dzērieni, kas satur ne mazāk kā 10 procentus sulas (izņemot augļu sulas, kas izgatavotas no koncentrāta), ne vairāk kā 10 procentus pievienotā cukura un kas nesatur pārtikas piedevas un aromatizētājus, dabīgs ūdens un minerālūdens bez pievienota cukura, cita saldinātāja vai aromatizētāja.

2.1. tabula: Akcīzes nodokļa likmes alkoholiskajiem dzērieniem un tabakas izstrādājumiem, kas ir spēkā uz 2020. gada 1. martu Baltijas valstīs, EUR

	IGAUNIJA	LATVIJA	LIETUVA
Alkoholiskie dzērieni			
Alus, par katru absolūta spirta tilpumprocentu (par hektolitrū)	12,7	8,2 ^a	7,11
Samazināta likme mazo alus darītavu saražotajam alum, par katru absolūta spirta tilpumprocentu (par hektolitrū)	6,34 ^b	4,1 ^c	-
<i>Vīns, par hektolitrū (atkarībā no alkohola satura)</i>			
...līdz 6% (8.5% Lietuvā)	63,35	106	65,46
...virs 6% (8.5% Lietuvā)	147,82	106	164,67
<i>Raudzētie dzērieni, par hektolitrū (atkarībā no alkohola satura)</i>			
...līdz 6% (8.5% Lietuvā)	63,35	64	65,46
...virs 6% (8.5% Lietuvā)	147,82	106	164,67
<i>Starpprodukti, par hektolitrū (atkarībā no alkohola satura)</i>			
...līdz 15%	289,33	106	185,82
...virs 15%	289,33	176 (virs 15% un līdz 22%)	264,52
Spirts un pārējie alkoholiskie dzērieni, par hektolitrū absolūta spirta	1881	1642	2025
Tabakas izstrādājumi			
<i>Cigaretēs:</i>			
minimālais akcīzes nodokļa līmenis par 1000 cigaretēm	138,65	114,7	108,5
specifiskā nodokļa likme par 1000 cigaretēm	81,95	78,7	65,7
procentuālā (<i>ad valorem</i>) likme, % no maksimālās mazumtirdzniecības cenas	30%	20%	25%
<i>Cigāri un cigarillas:</i>			
minimālais akcīzes nodokļa līmenis par 1000 gab.	211	-	-
specifiskā nodokļa likme	151 par 1000 gab.	95.2 par 1000 gab.	48 par kg
procentuālā (<i>ad valorem</i>) likme	10%		
Smēķējamā tabaka, par kg. tabakas	89,63	75	78,5
Karsējamā tabaka, par kg. karsējamās tabakas	Tirdzniecība ir aizliegta*	75	113,2
Elektroniskajās cigaretēs izmantojamais šķidrums, par mililitru šķidruma	0,2	0,01 par mililitru šķidruma; 0,0005 par miligramu nikotīna	0,12

a ne mazāk kā EUR 15,2 par hektolitrū alus;

b mazajām alus darītavām, kuru saražotā alus apjoms iepriekšējā kalendāra gadā nepārsniedz 15 tūkst. hektolitrū alus;

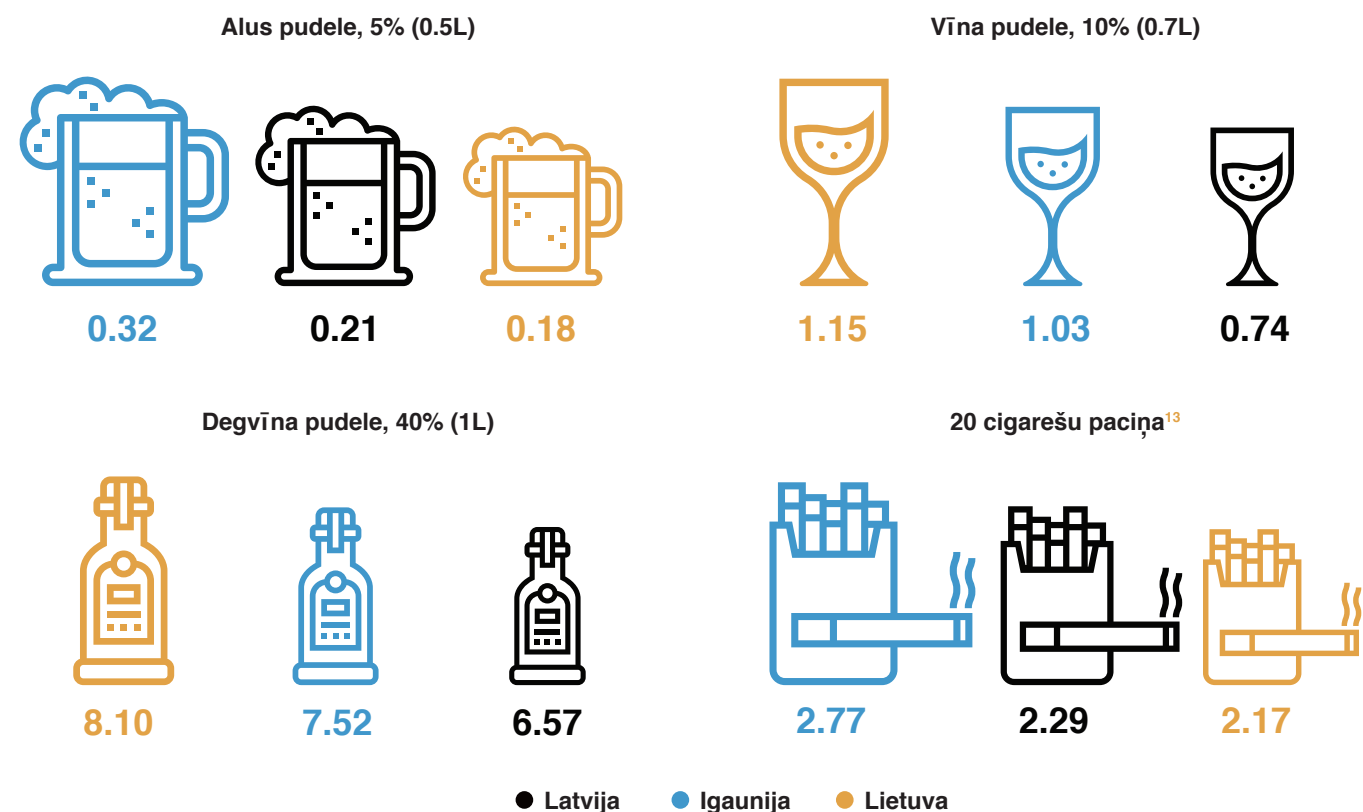
c mazajām alus darītavām par viena kalendāra gadā saražotajiem pirmajiem 10 tūkst. hektolitrū (bet ne mazāk kā EUR 15,2 par hektolitrū alus).

*Piezīme: *Karsējamās tabakas produkti Igaunijā nav pieejami likumu normu ierobežojumu dēļ. Jaunu karsējamā un bezdūmu tabakas izstrādājumu aizliegums tika atcelts, bet šādu izstrādājumu nodošana patēriņam tika atlikta uz nenoteiktu laiku (News ERR, 2020). Gadījumā, ja karsējamās tabakas izstrādājumus klasificēs kategorijā „smēķējamā tabaka”, tad tiem tiks piemērota akcīzes nodokļa likme EUR 89,63 par kg. karsējamās tabakas.*

Avots: Datubāze Nodokļi Eiropā (Taxes in Europe Database), Lietuvas Republikas Finanšu ministrija (2020), Latvijas Republikas Finanšu ministrija (2020), Latvijas Republikas Valsts ieņēmumu dienests, Igaunijas Nodokļu un muitas pārvalde (2020b).

2.1. attēlā ir salīdzināts akcīzes nodokļa apmērs, kas piemērots atsevišķam akcīzes precēm 2020. gadā: vienai alus, vīna vai degvīna pudelei un cigarešu paciņai. No 2.1. attēla izriet, ka augstākais akcīzes nodoklis puslitra alus pudelei un 20 cigarešu paciņai ir Igaunijā, savukārt Lietuvas patērētāji maksā lielāku nodokli par 0.7 litru vīna pudeli un 1 litru degvīna pudeli nekā patērētāji Latvijā un Igaunijā.

2.1. attēls: Akcīzes nodokļa apmērs atsevišķām akcīzes precēm Igaunijā, Latvijā un Lietuvā, 2020. gadā, EUR

Avots: Lietuvas Republikas Finanšu ministrija (2020), Latvijas Republikas Finanšu ministrija (2020), Latvijas Republikas Valsts ieņēmumu dienests, Igaunijas Nodokļu un muitas pārvalde (2020b).

Kamēr Lietuva ir noslēgusi vienošanos ar ražotājiem par cukura samazināšanu produktos, bet Igaunija nav ieviesusi cukura nodokli, Latvija lēma samazināt bezalkoholisko dzērienu ar pievienotu cukuru patēriņu ar nodokļa paaugstināšanu. Šobrīd Latvijā piemērojamā likme ir salīdzinoši zema - tikai EUR 0,02 par 0,33 litriem *Coca-Cola* dzēriena. 2022. gadā, kad Latvija ievieš akcīzes nodokli bezalkoholiskajiem dzērieniem, kas diferencēti pēc cukura satura (Latvijas Vēstnesis, 2020b), nodoklis par 0,33 litriem *Coca-Cola* palielināsies līdz EUR 0,05.

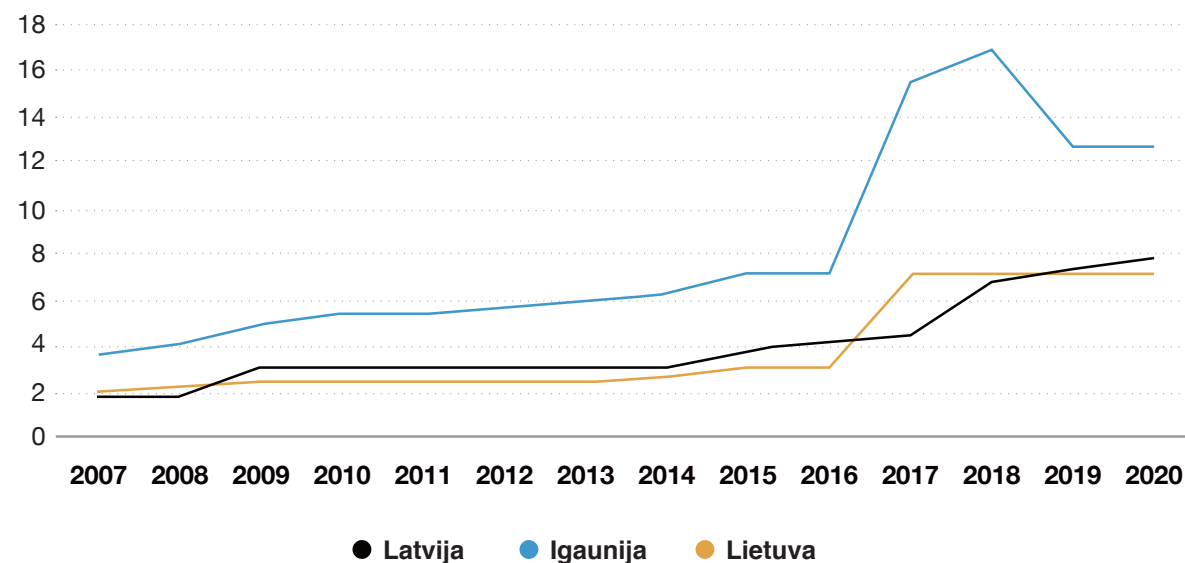
¹³ Aprēķinos tika izmantots minimālais akcīzes nodokļa līmenis par 1000 cigaretēm katrā Baltijas valstī.

2.2. AKCĪZES NODOKĻA IZMAIŅAS NO 2007. LĪDZ 2020. GADAM

Igaunija alum piemēro visaugstāko akcīzes nodokļa likmi starp Baltijas valstīm (sk. 2.2. attēlu un 2.3. attēlu). Nodoklis alum Igaunijā bija divreiz augstāks nekā Latvijā un Lietuvā jau 2007. gadā. Sākot ar 2020. gada martu alus Igaunijā tiek aplikts ar akcīzes nodokli EUR 12,7 par katru absolūtā spirta tilpumprocentu par hektolitru, EUR 7,8 Latvijā un EUR 7,11 Lietuvā. Kopumā 13 gadu laikā akcīzes nodokļa likme palielinājās 3,4 reizes Igaunijā, 4,2 reizes Latvijā un 3,5 reizes Lietuvā.

Kā minēts 2.1. sadaļā, Igaunija un Latvija mazajās alus darītavās ražotajam alum piemēro samazinātu likmi. Samazinātā likme ir vienāda ar 50% no standarta likmes. Tomēr Igaunijā maksimālais alus daudzums, ko kārtējā gadā saražo vienā mazā alus darītavā un kam piemēro samazinātu likmi, ir lielāks nekā Latvijā (attiecīgi 15 tūkst. un 10 tūkst. hektolitru)¹⁴. 2020. gadā Igaunijā un Latvijā alum piemērojamās pazeminātās likmes ir zemākas par Lietuvā alum piemērojamo vienoto akcīzes nodokļa likmi.

2.2. attēls: Standarta akcīzes nodokļa likme alum par katru absolūtā spirta tilpumprocentu par hektolitru Baltijas valstīs, 2007.-2020. gadā, EUR

Piezīme: Akcīzes nodokļa likmes atbilst attiecīgā gada beigās spēkā esošām likmēm.
Avots: Datubāze Nodokļi Eiropā (Taxes in Europe Database).

Visaugstākās likmes ir stiprajiem alkoholiskajiem dzērieniem, piemēram, degvīnam, džinam un viskijam. 2007. gadā akcīzes nodokļa likmes etilalkoholam bija ļoti līdzīgas visās Baltijas valstīs (sk. 2.3. attēlu), bet no 2010. gada līdz 2019. gadam Igaunija piemēroja augstāku nodokļu likmi nekā Latvijā un Lietuvā. Attiecība starp nodokļa likmi etilalkoholam Igaunijā

¹⁴ Igaunijā samazinātu likmi alum piemēro tādām alus darītavām, kas ražo mazās alus darītavās, kuru alus produkcija iepriekšējā gadā nepārsniedza 15 tūkst. hektolitrus. Latvijā samazinātu likmi piemēro pirmajiem 10 tūkst. hektolitrēm alus, kas vienā kalendāra gadā saražots mazā alus darītavā (bet ne mazāk kā EUR 15,2 par 100 litriem).

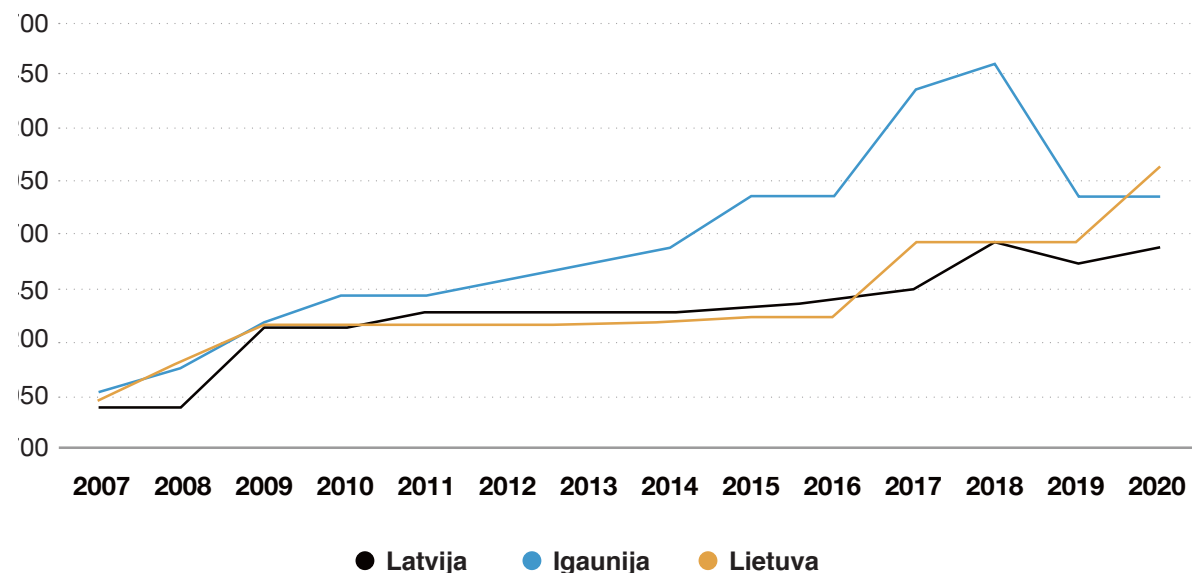
un katrā no divām pārējām Baltijas valstīm pakāpeniski pieauga līdz 2018. gadam, kad nodokļa likme Igaunijā pārsniedza likmi Latvijā un Lietuvā 1,5 reizes.

No 2019. līdz 2020. gadam Baltijas valstis vairākkārt mainīja akcīzes nodokļa likmi etilalkoholam. 2019. gada jūlijā Igaunija samazināja likmi par 25% (līdz EUR 1881 par hektolitr absolūtā alkohola), lai samazinātu pārrobežu tirdzniecību starp Igauniju un Latviju. Reaģējot uz Igaunijas lēmumu, lai novērstu būtisku alkoholisko dzērienu pārdošanas apjoma kritumu, īpaši uz Latvijas un Igaunijas robežas, Latvija 2019. gada augustā samazināja likmi par 15% (līdz EUR 1564 par hektolitr absolūtā spirta¹⁵). Sākot ar 2020. gada martu Latvija tomēr paaugstināja akcīzes nodokļa likmes visiem alkoholiskajiem dzērieniem (izņemot raudzētos dzērienus ar alkohola saturu līdz 6%), bet ne tik daudz, kā bija sākotnēji plānots.

Sākot ar 2020. gada martu, Lietuva palielināja akcīzes nodokļa likmi etilalkoholam par 21,6% līdz EUR 2025 par hektolitr absolūtā spirta, kas šobrīd ir augstākā likme, ko piemēro Baltijas valstīs.

2020. gadā, salīdzinot ar 2007. gadu, akcīzes nodokļa likme etilalkoholam tika palielināta par 83% Latvijā, 118% Lietuvā un 94% Igaunijā.

2.3. attēls: Standarta akcīzes nodokļa likme etilalkoholam par hektolitr absolūtā spirta Baltijas valstīs, 2007.-2020. gadā, EUR

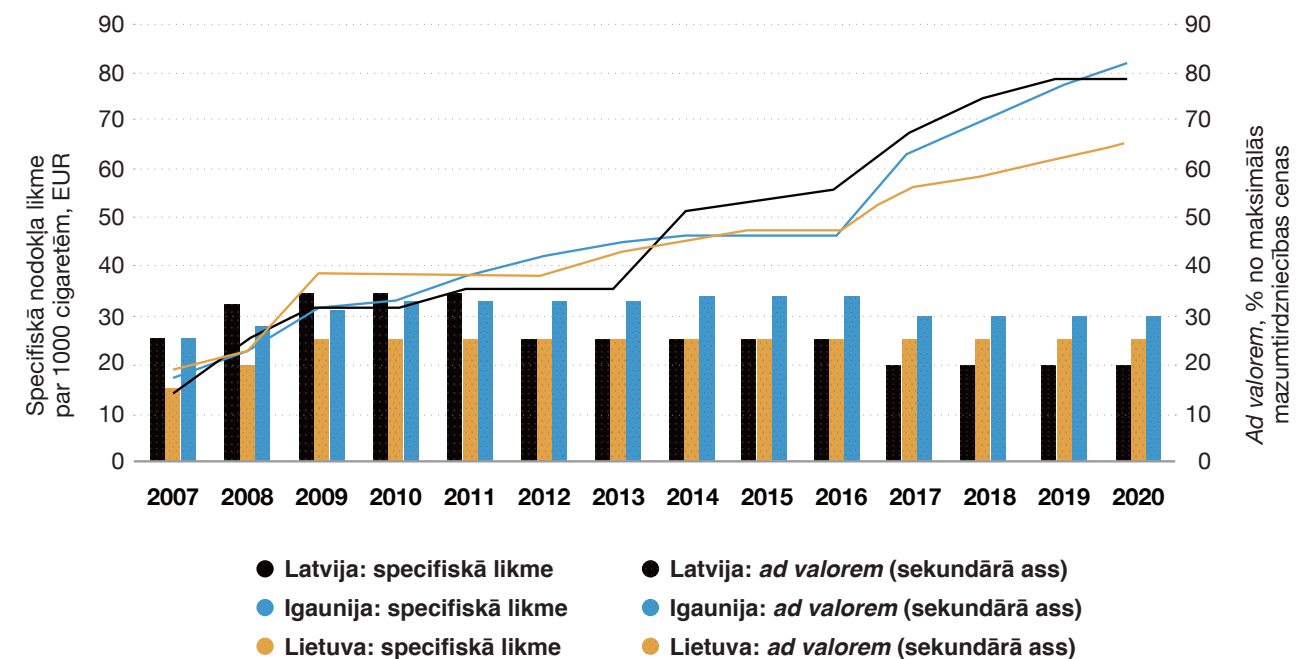
Piezīme: Akcīzes nodokļa likmes atbilst attiecīgā gada beigās spēkā esošām likmēm.
Avots: Datubāze Nodokļi Eiropā (Taxes in Europe Database).

¹⁵ 2019. gadā Latvija divas reizes mainīja akcīzes nodokļa likmi etilalkoholam. 2019. gada martā likme tika palielināta no EUR 1670 līdz EUR 1840 par hektolitr absolūtā spirta. 2019. gada augustā, reaģējot uz Igaunijas likmes samazināšanu, Latvija samazināja likmi līdz EUR 1564 par hektolitr absolūtā spirta. Turklāt no 2019. gada marta Latvija piemēro samazinātu likmi etilalkoholam, ko ražo mazajās alkoholisko dzērienu darītavās, kas ir vienāda ar 50% no standarta likmes.

Cigaretēs tiek apliktas ar akcīzes nodokli, izmantojot divus komponentus: īpašo (fiksētu) nodokļa likmi (izteiktu kā fiksētu summu par 1000 cigaretēm) un *ad valorem* likmi (izteiktu procentos no maksimālās mazumtirdzniecības cenas). Pēdējo gadu laikā Baltijas valstīs tika mainītas abu komponentu likmes (2.4. attēls). 2007. – 2020. gadā Latvijai ir bijis vislielākais īpašās nodokļa likmes pieaugums (5,6 reizes), vienlaikus arī visvairāk samazinoties *ad valorem* likmei: no 34,5% 2009. – 2010. gadā līdz 20% 2017. – 2020. gadā. 2007. – 2020. gadā Lietuva un Igaunija palielināja savu īpašo nodokļa likmi attiecīgi 3,4 un 4,7 reizes un palielināja *ad valorem* likmes: Lietuva no 15% 2007. gadā līdz 25% 2009. – 2020. gadā, bet Igaunija no 26% 2007. gadā līdz 30%. 2017. – 2020. gadā¹⁶.

2020. gadā Igaunijai ir visaugstākā īpašā un *ad valorem* likme no visām Baltijas valstīm. Vienlaikus, zemākā īpašā likme tiek piemērota Lietuvā, bet zemākā *ad valorem* likme Latvijā.

2.4. attēls: Akcīzes nodokļa likmes cigaretēm Baltijas valstīs 2007.-2020. gadā: specifiskā nodokļa likme par 1000 cigaretēm (EUR, galvenā ass) un procentuālā (*ad valorem*) likme (% , sekundārā ass)

Piezīme: Akcīzes nodokļa likmes atbilst attiecīgā gada beigās spēkā esošām likmēm.
Avots: Datubāze Nodokļi Eiropā (Taxes in Europe Database).

¹⁶ No 2009. līdz 2016. gadam Igaunijā cigaretēm piemērotā *ad valorem* likme bija vēl augstāka: 31% 2009. gadā, 33% 2010. – 2013. gadā un 34% 2014. – 2016. gadā.

3. AKCĪZES PREČU CENAS BALTIJAS VALSTĪS

Šajā sadaļā tiek veikts akcīzes preču cenu salīdzinājums Baltijas un citās ES valstīs. Pirmkārt, mēs salīdzinām izvēlēto akcīzes preču vidējās mazumtirdzniecības cenas Baltijas valstīs. Tālāk mēs salīdzinām patērētāju pirktspēju, novērtējot vidējo darba laiku, kas nepieciešams, lai iegādātos atsevišķas akcīzes preces. Visbeidzot, mēs salīdzinām alkoholisko dzērienu un tabakas izstrādājumu cenu līmeni, kas izlīdzināti, izmantojot pirktspējas paritāti (PPP), ES valstīs.

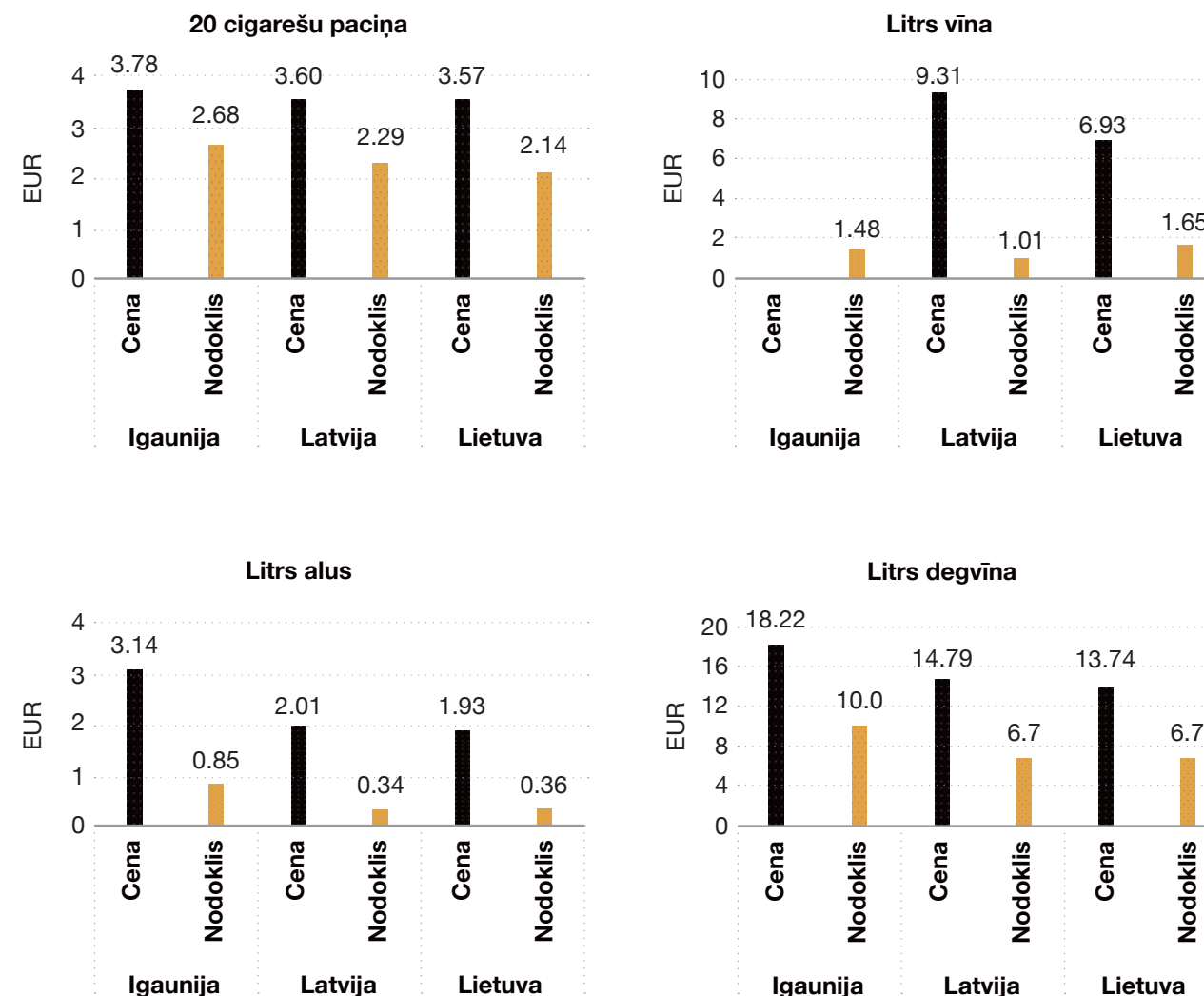
Akcīzes preču vidējās mazumtirdzniecības cenas un akcīzes precēm uzliktā akcīzes nodokļa summa dažādās valstīs atšķiras. 3.1. attēlā parādītas atsevišķo akcīzes preču vidējās mazumtirdzniecības cenas un no šīm precēm iekasētā akcīzes nodokļa summa katrā Baltijas valstī. 2019. gadā augstākā vidējā cigarešu cena tika reģistrēta Igaunijā, bet viszemākā - Lietuvā. Savukārt, visaugstākais akcīzes nodokļa apmērs (eiro izteiksmē) no vidējās cigarešu cenas par vienu 20 cigarešu paciņu ir Igaunijā un zemākais Lietuvā. Igaunijā akcīzes nodoklis veido arī lielāku daļu no 20 cigarešu paciņas vidējās mazumtirdzniecības cenas (71%); Latvijā un Lietuvā nodoklis veido attiecīgi 64% un 60% no mazumtirdzniecības cenas.

2018. gadā Igaunijā bija augstākā vidējā mazumtirdzniecības cena par litru alus (EUR 3,14), turpretī Latvijā un Lietuvā litru alus vidēji varēja iegādāties par aptuveni EUR 2. Akcīzes nodokļa daļa alus cenā bija 27 % Igaunijā, 19% Lietuvā un 17% Latvijā.

Neskatoties uz to, ka Lietuvā bija augstākais akcīzes nodoklis par litru vīna (ar alkohola saturu 10%), vidēji viens litrs vīna Lietuvā maksāja mazāk nekā Latvijā (dati par vīna vidējo mazumtirdzniecības cenu Igaunijā nav pieejami). Akcīzes nodokļa īpatsvars vidējā mazumtirdzniecības cenā Lietuvā bija 24%, bet Latvijā 11%.

2018. gadā Igaunijā tika pārdots vidēji dārgākais degvīns, kur arī par litru degvīna tika iekasēts lielākais akcīzes nodokļa apmērs. Latvijā litrs degvīna vidēji maksāja vairāk nekā Lietuvā, bet akcīzes nodokļa apmērs par litru degvīna bija vienāds, kas norāda, ka akcīzes nodokļa daļa no vidējās mazumtirdzniecības cenas ir lielāka Lietuvā.

3.1. attēls: Vidējā mazumtirdzniecības cena un akcīzes nodoklis atsevišķiem alkoholiskajiem dzērieniem 2018. gadā un vidējā mazumtirdzniecības cena un akcīzes nodoklis 20 cigarešu paciņai 2019. gadā Baltijas valstīs, EUR

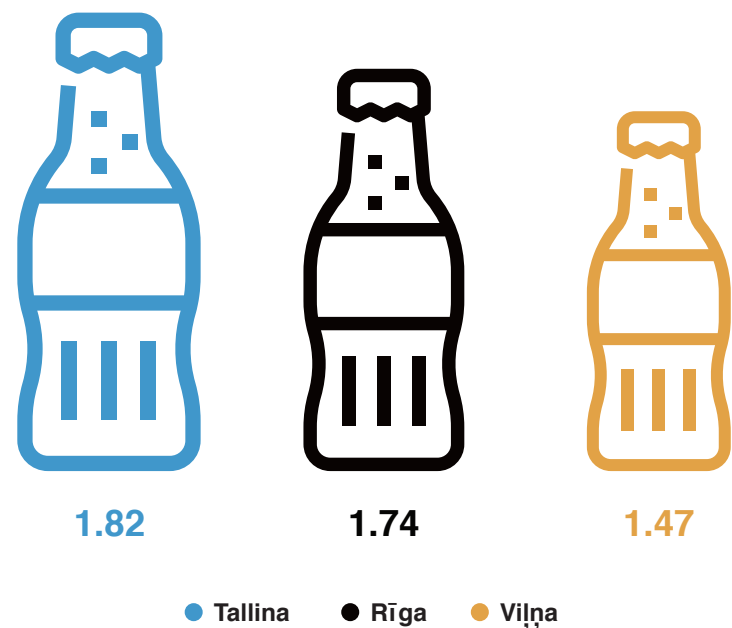

Piezīme: a) dati par vīna vidējo mazumtirdzniecības cenu Igaunijā nav pieejami; b) akcīzes nodokļa likmes tika iegūtas no Datubāzes Nodokļi Eiropā (Taxes in Europe Database). Akcīzes nodokļa likmes cigaretēm atbilst 2019. gada beigās spēkā esošām likmēm. Akcīzes nodokļa likmes alkoholiskajiem dzērieniem atbilst 2018. gada beigās spēkā esošām likmēm.

Avots: (i) Centrālā statistikas pārvalde: PCG030. Atsevišķu produktu vidējās mazumtirdzniecības cenas; (ii) Lietuvas statistikas departaments: populārāko produktu vidējās mēneša mazumtirdzniecības cenas (angl. average monthly retail prices for the most popular products); (iii) Igaunijas Nodokļu un muitas pārvalde: dominējošā cigarešu cena 2019. gadā (angl. prevailing price of cigarettes); (iv) Igaunijas Ekonomisko pētījumu institūts, Igaunijas Nacionālais veselības attīstības institūts (2019). Alcohol market, consumption and harms in Estonia. Yearbook 2019. [latv. Alkohola tirgus, patēriņš un kaitējums Igaunijā. Gadagrāmata 2019]. Tallina: Igaunijas Ekonomisko pētījumu institūts. Pieejams: <https://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=JValkoturq201911.2.9>.

3.2. attēls parāda 2 litru *Coca-Cola* pudeles vidējo mazumtirdzniecības cenu Tallinā, Rīgā un Viļņā 2020. gada martā. Neskatoties uz to, ka Latvijā 2 litru *Coca-Cola* pudelei tiek uzlikts akcīzes nodoklis EUR 0,15 (kas veido 9% no vidējās mazumtirdzniecības cenas), dārgāko *Coca-Cola* var nopirkt Tallinā. Savukārt, Viļņā var nopirkt lētāko 2 litru *Coca-Cola* pudeli, kuras cena ir par 20% zemāka nekā Tallinā.

3.2. attēls: Vidējā 2 litru *Coca-Cola* pudeles mazumtirdzniecības cena Baltijas valstu galvaspilsētās 2020. gada martā, EUR

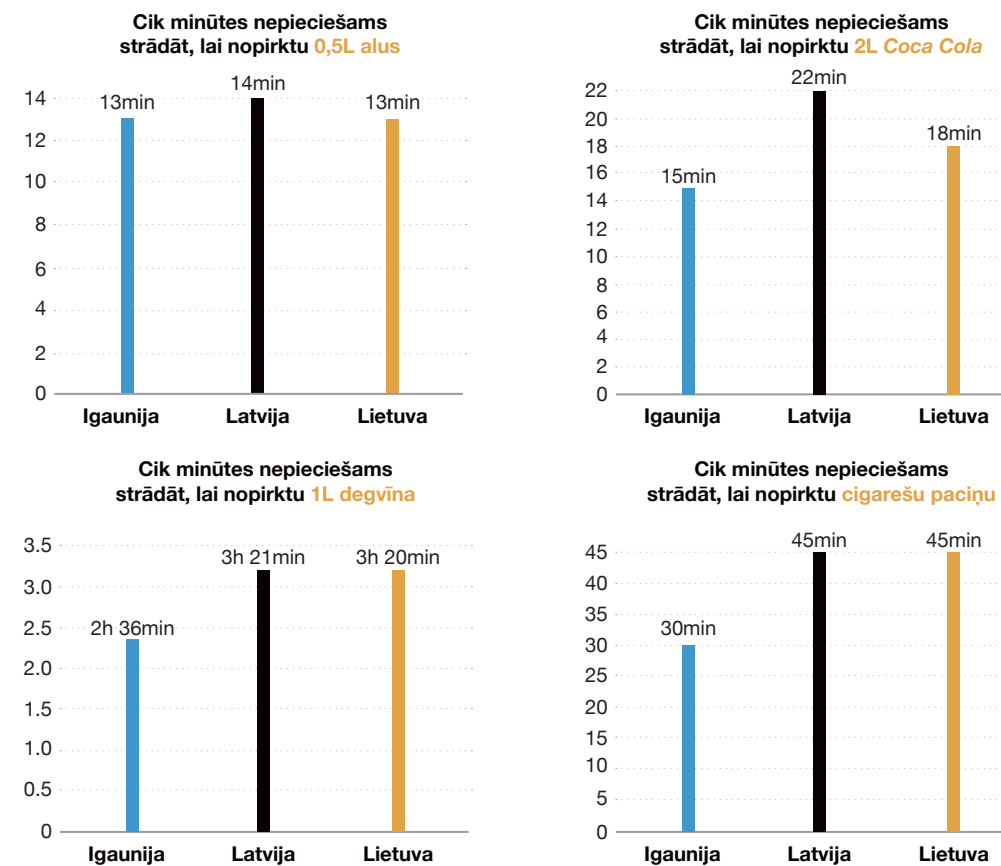
Avots: Expatistan. Pieejams: <https://www.expatisitan.com/cost-of-living>

Patērētāju pirktspējas salīdzinājums

Patērētāju pirktspēja Baltijas valstīs var tikt salīdzināta, aprēķinot vidējo darba laiku, kas nepieciešams akcīzes preces iegādei. Mēs veicām līdzīgus aprēķinus kā Jurušs (2016), lai salīdzinātu, cik daudz laika ir nepieciešams strādāt, lai nopirktu 0,5 litru alus pudeli, 1 litra degvīna pudeli, 20 cigarešu paciņu un 2 litru *Coca-Cola* pudeli.

Neskatoties uz to, ka Igaunijā vidējā mazumtirdzniecības cena par 0,5 litru alus pudeli ir augstākā Baltijas valstīs, igauņim, lai iegādātos 0,5 litru alus pudeli, ir nepieciešams strādāt apmēram tikpat, cik latvietim vai lietuvietim (sk. 3.3. attēlu). Lai nopirktu 1 litra degvīna pudeli, 2 litru *Coca-Cola* pudeli un 20 cigarešu paciņu Igaunijā cilvēkam vidēji jāstrādā mazāk nekā citās Baltijas valstīs. No trīs Baltijas valstīm, latvietim vidēji jāstrādā visvairāk, lai iegādātos 1 litra degvīna pudeli un 2 litru *Coca-Cola* pudeli, bet, lai nopirktu 20 cigarešu paciņu, latvietim un lietuvietim ir nepieciešams strādāt apmēram vienādu laiku.

3.3.attēls: Cik daudz laika cilvēkam ir jānostrādā, lai 2018. gadā iegādātos 0.5 litru alus pudeli, 1 litra degvīna pudeli un 20-cigarešu paciņu, un lai 2019. gadā iegādātos 2 litru *Coca-Cola* pudeli

Piezīme: 3.1., 3.2. un 3.3. attēlu izveidei tiek izmantotas vienādas akcīzes preču cenas. Avots: autoru aprēķini, izmantojot datus par vidējām akcīzes preču mazumtirdzniecības cenām, Eurostat datus par neprecēta darba ņēmēja bez bērniem gada neto ienākumiem [ear_nt_net], kas pelna 100% no vidējiem ienākumiem, un pieņemot, ka mēnesī ir 160 darba stundas.

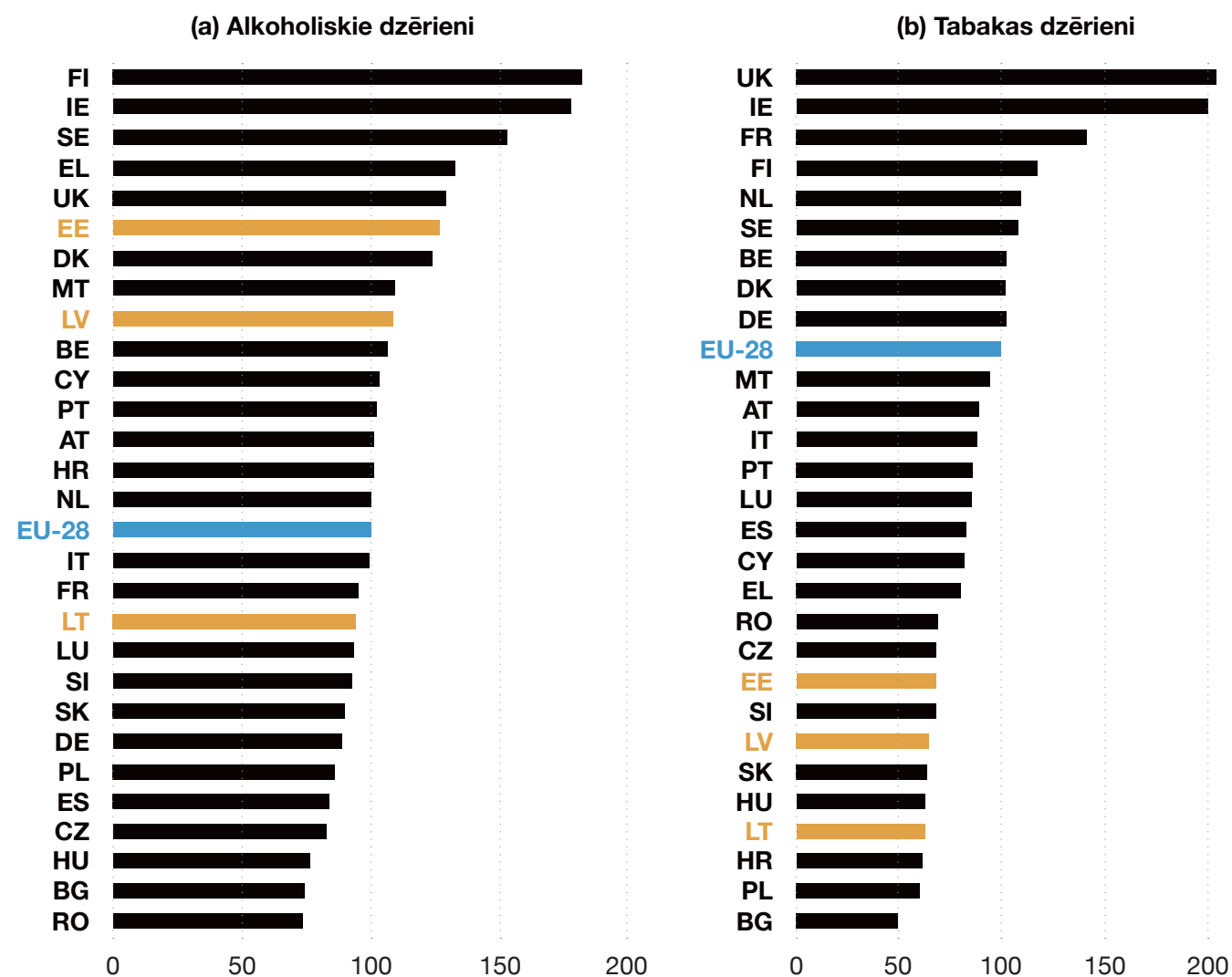
Dati par vidējām akcīzes preču mazumtirdzniecības cenām iegūti no: (i) Centrālā statistikas pārvalde: PCG030. Atsevišķu produktu vidējās mazumtirdzniecības cenas; (ii) Lietuvas statistikas departaments: populārāko produktu vidējās mēneša mazumtirdzniecības cenas; (iii) Igaunijas Nodokļu un muitas pārvalde: dominējošā cigarešu cena 2019. gadā; (iv) Igaunijas Ekonomisko pētījumu institūts, Igaunijas Nacionālais veselības attīstības institūts (2019). Alcohol market, consumption and harms in Estonia. Yearbook 2019. [latv. Alkohola tirgus, patēriņš un kaitējums Igaunijā. Gadagrāmata 2019]. Tallina: Igaunijas Ekonomisko pētījumu institūts. Pieejams: <https://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=JValkoturg201911.2.9>. (v) Expatistan. Pieejams: <https://www.expatisitan.com/cost-of-living>

Alkoholisko dzērienu un tabakas izstrādājumu cenu līmenis ES valstīs

Papildus, mēs salīdzinām alkohola un tabakas produktu cenu līmeņus, kas ir izlīdzināti, izmantojot pirktspējas paritāti (PPP), ES valstīs. 2018. gadā visaugstākais alkoholisko dzērienu (stipro alkoholisko dzērienu, vīna un alus) cenu līmenis bija Somijā (cenu līmeņa indekss 181,6), kam sekoja Īrija (177,1) un Zviedrija (152,3) (sk. 3.4. attēlu). Vidējā alkoholisko dzērienu cena Somijā bija 2,5 reizes augstāka nekā Rumānijā, kur vidējais alkoholisko dzērienu cenu līmenis ir zemākais ES. Alkohola vidējās cenas Latvijā un Igaunijā 2018. gadā bija virs ES vidējā līmeņa (Latvijā par 8,5% augstākas un Igaunijā par 26,3% augstākas), savukārt Lietuvā cenas bija vidēji par 6% zemākas nekā ES.

Tabakas izstrādājumu augstākā relatīvā cena 2018. gadā tika reģistrēta Lielbritānijā. Tabakas izstrādājumi Lielbritānijā bija 4,2 reizes dārgāki nekā Bulgārijā, kur 2018. gadā bija lētākie tabakas izstrādājumi ES. Cenu līmeņa indeksi visiem tabakas izstrādājumiem Baltijas valstīs ir zemāki par ES-28 vidējo rādītāju (Latvija - par 35,2 %, Lietuvā - par 37,4%, Igaunijā - par 32,3%). Salīdzinot Baltijas valstis, var secināt, ka vidēji Igaunijā gan alkoholiskajiem dzērieniem, gan tabakai ir augstāks cenu līmenis nekā Lietuvai un Latvijai.

3.4. attēls: Tabakas izstrādājumu un alkoholisko dzērienu cenu līmeņa indeksi, izlīdzināti, izmantojot pirktspējas paritāti (PPP), ES valstīs¹⁷ 2018. gadā (EU28 = 100)

Piezīme: Divburtu valstu kodī atbilst valstu kodiem, kurus izmanto Eurostat.
Avots: Eurostat datu kopa prc_ppc_ind

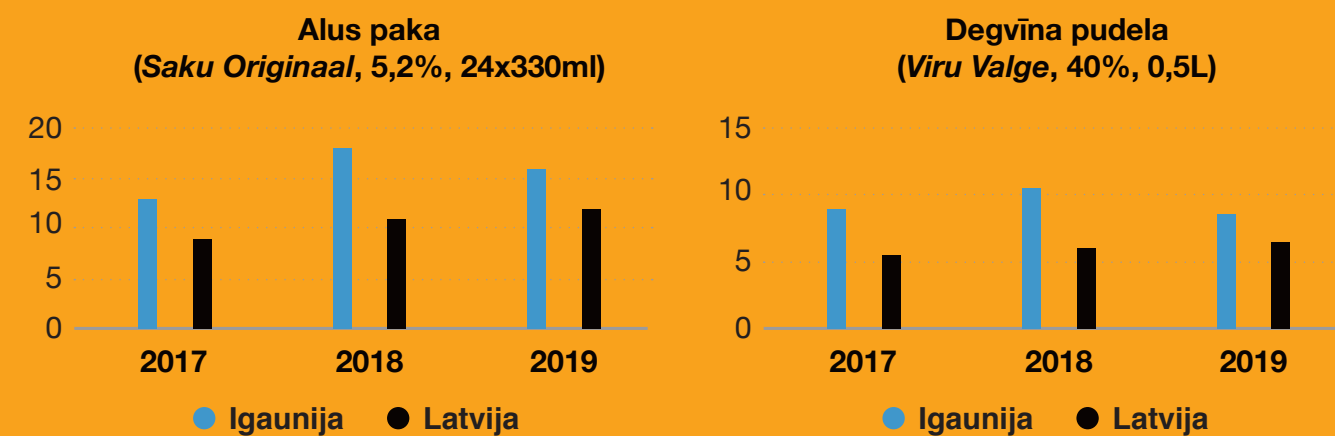
¹⁷ Šajā sadaļā mēs analizējam cenu līmeņa indeksus 28 valstīs, kuras 2018. gadā bija ES dalībvalstis, t.i., ieskaitot Apvienoto Karalisti.

4. PĀRROBEŽU TIRDZNIECĪBA

ES likumi nosaka maksimālo tabakas izstrādājumu un alkoholisko dzērienu daudzumu, ko privātpersonas var pārvest pašu vajadzībām no vienas ES valsts uz citu un kas nav paredzēts tālākai pārdošanai. Vienlaikus, katra ES valsts var izlemt noteikt zemāku maksimālā daudzuma līmeni. Arī citām precēm tiek noteikti ierobežojumi.

Ziemeļeiropā Baltijas valstis ir pazīstamas kā lēto akcīzes preču valstis un ziemeļvalstu tūristi apmeklē tās, lai iegādātos alkoholiskos dzērienus un tabakas izstrādājumus par zemākām cenām. Vienlaikus, lētāku alkoholisko dzērienu un cigarešu meklējumi notiek arī starp pašām Baltijas valstīm. Tāpēc, vienas valsts akcīzes nodokļu politiku ietekmē politiskie lēmumi pārējās divās Baltijas valstīs un citās kaimiņvalstīs, piem. Somijā, Zviedrijā, Baltkrievijā, Polijā un Krievijā. Akcīzes preču mazumtirdzniecības cenu atšķirības var motivēt iedzīvotājus doties uz kaimiņvalstīm, lai iegādātos akcīzes produktus par zemākām cenām, ja cenu starpība ir pietiekama, lai kompensētu ceļa izdevumus (cenu salīdzinājumu Igaunijas - Latvijas pierobežas veikalos sk. 4.1. attēlu).

4.1. attēls: Alus un degvīna vidējās mazumtirdzniecības cenas Igaunijas – Latvijas pierobežas veikalos 2017. – 2019. gada jūnijā, EUR

Avots: Igaunijas Ekonomisko pētījumu institūts, Igaunijas Nacionālais veselības attīstības institūts (2019). Alcohol market, consumption and harms in Estonia. Yearbook 2019. [Latv. Alkohola tirgus, patēriņš un kaitējums Igaunijā. Gadagrāmata 2019]. Pieejams: <https://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=JValkoturq201911.2.9>

4.1. ALKOHOLA PĀRROBEŽU TIRDZNICĪBA

Valstīm, kurās akcīzes nodokļi ir augstāki nekā kaimiņvalstīs, pastāv risks, ka pārrobežu tirdzniecības rezultātā tiks zaudēta daļa no budžeta ieņēmumiem. Valsts ieņēmumu dienesta (turpmāk - VID) informācija liecina, ka 2017. gadā aptuveni 13% no kopējiem akcīzes nodokļa alkoholiskajiem dzērieniem ieņēmumiem Latvijas budžetā ir iekasēti no pārrobežu tirdzniecības Latvijas-Igaunijas pierobežas zonā. Pēc VID aplēsēm, pamatojoties uz datiem no Latvijas mazumtirgotāju, kas atrodas netālu no Latvijas un Igaunijas robežas (Valkā, Ainažos, Rūjienā un Apē) aptaujas, stipro alkoholisko dzērienu pārdošanas apjomi palielinājās no 2 miljoniem litru 2016. gadā līdz 8 miljoniem litru 2017. gadā, savukārt alus pārdošanas apjomi palielinājās no 9 miljoniem litru 2016. gadā līdz 16 miljoniem litru 2017. gadā (Ritakafija.lv, 2018). Pārdošanas pieaugumu veicināja pieaugošā cenu starpība starp akcīzes nodokļu likmēm Igaunijā un Latvijā¹⁸.

2019. gadā, kad gan Igaunija, gan Latvija samazināja akcīzes nodokli alkoholiskajiem dzērieniem, starpība starp nodokļa likmēm samazinājās un tādējādi arī saruka pārdoto alkoholisko dzērienu apjoms uz Latvijas-Igaunijas pierobežas. 2019. gadā, salīdzinot ar 2018. gadu, attiecīgajā reģionā pārdoto alkoholisko dzērienu īpatsvars no kopējā pārdotā alkoholisko dzērienu apjoma Latvijā samazinājās no 16,5% līdz 13,6%, bet pārdotā alus īpatsvars samazinājās no 15,1% līdz 12,9% (VID, 2019; VID, 2020).

Atbilstoši Igaunijas iedzīvotāju aptaujas rezultātiem 2018. gadā 14% Igaunijas pieaugušo devās uz Latviju ar nolūku iegādāties alkoholiskos dzērienus, savukārt 25% respondentu alkoholu iegādājās Latvijā ceļojot. 2018. gadā 78% no respondentiem, kas ar nolūku iegādāties lētākas akcīzes preces devās uz Latviju, gada ietvaros ieceļoja Latvijā 2 un vairāk reizes.

4.2. CIGAREŠU PĀRROBEŽU TIRDZNICĪBA

Cigaretēs, līdzīgi kā alkohols, arī var būt iemesls pārrobežu tirdzniecībai. Saskaņā ar KPMG (2020) datiem, 2019. gadā ES legālo cigarešu, kas nopirktas ārvalstīs (angl. *legal non-domestic cigarettes*, turpmāk - ND (L)), kas tiek definēts kā produkts, kuru patērētāji likumīgi ievieš tirgū, piemēram, pārrobežu ceļojuma laikā), apjoms ir sasniedzis augstāko līmeni, kāds reģistrēts kopš 2007. gada, kas norāda uz to, ka cilvēki meklē veidus, kā izmantot akcīzes nodokļu starpības starp ES valstīm. Baltijā ND (L) veidoja 2–4% no kopējā iekšzemes patēriņa (kopējais pārdošanas apjoms vietējā tirgū mīnus cigarešu aizplūde uz citām valstīm). Savukārt, cigarešu aizplūde uz citām valstīm veidoja 15% no kopējā pārdošanas apjoma Igaunijā, 8% Lietuvā un 5% Latvijā. Ievērojamu cigarešu aizplūšanu no Igaunijas tirgus veicināja ievērojams pārrobežu tirdzniecības apmērs starp Igauniju un Somiju.

¹⁸ 2017. gada otrajā pusē akcīzes nodoklis alum Igaunijā bija gandrīz 2,5 reizes lielāks nekā Latvijā, un akcīzes nodoklis etilalkoholam bija par 65% augstāks nekā Latvijā.

Baltijas valstīs lielāku par ND(L) patēriņu veido nelegālā cigarešu tirdzniecība (viltījumi un kontrabanda (angl. *counterfeit and contraband*, turpmāk - C&C)) (KPMG, 2019). C&C analīzi sk. 5.2. sadaļā, kurā ir apskatīta nelegālā cigarešu tirdzniecība Baltijas valstīs.

4.3. PRODUKTU UN DZĒRIENU AR PIEVIENOTU CUKURU PĀRROBEŽU TIRDZNICĪBA

Pagaidām nav pamatojuma uzskatīt, ka Baltijā patērētāji dodas uz kaimiņvalstīm, lai iegādātos bezalkoholiskos dzērienus par zemākām cenām. Vienlaikus, dažu citu Eiropas valstu pieredze rāda, ka, ja pastāv ievērojama cenu atšķirība, patērētāji ir gatavi šķērsot robežas, lai nopirktu lētākus saldus ēdienus un dzērienus.

Norvēģija 2018. gadā ievērojami paaugstināja nodokļa likmi cukurotiem pārtikas produktiem un bezalkoholiskajiem dzērieniem (palielinājums par 83% vispārīgiem cukuru saturošiem gataviem produktiem un palielinājums par 42% bezalkoholiskajiem dzērieniem ar pievienotu cukuru) (Norvēģijas Finanšu ministrija, 2018, The Guardian, 2019). Neskatoties uz to, ka pēc nodokļa ieviešanas Norvēģijas vietējie ražotāji ziņoja par pārdošanas apjomu kritumu gandrīz par trešdaļu un valdība ziņoja par patēriņa samazinājumu, norvēģu patērētāji aizceļoja uz Norvēģijas-Zviedrijas pierobežas veikaliem 8.4 milj. reizes 2018.gadā un 9.6 milj. reizes 2019.gadā. Norvēģijas patērētāju izdevumi pirkumiem pierobežas veikalos 2018. gadā palielinājās par 4% un 2019. gadā - par 2%, divu gadu laikā kopā sasniedzot aptuveni 3 miljardus eiro (Statistics Norway, 2020). Vietējie Norvēģijas ražotāji ir vairākkārt pauduši bažas, ka akcīzes nodokļa palielināšana atbalsta Zviedrijas uzņēmējdarbību un kaitē vietējai tautsaimniecības attīstībai. Kopumā Norvēģijas pieredze rada šaubas par to, vai ir iespējams precīzi novērtēt cukuroto produktu un dzērienu patēriņa kritumu, ņemot vērā pārrobežas tirdzniecības apjomus.

Vienlaikus, Dānijas pieredze parāda, ka akcīzes nodokļa palielināšana tādiem produktiem kā alus, vīns, šokolāde, konfektes, limonādes, saldējums, kafija, tēja un spuldzes 2012. gadā, veicināja pārrobežu tirdzniecību, kas pastiprināja nelegālo tirdzniecību un samazināja gan vietējo darba vietu skaitu, gan valsts budžeta ieņēmumus. Turklāt pārrobežu tirdzniecībai bija arī negatīva ietekme uz sociālajiem un vides aspektiem: tā diskriminēja citus patērētājus (kas neveica pārrobežu pirkumus), veicināja pārmērīgu patēriņu (iepirkoties pāri robežai, cilvēki cukurotos ēdienu un dzērienus iepirka ar rezervi) un nodarīja kaitējumu videi divkārtējā pārvadāšanas dēļ (Dānijā ražotie uz Vācijas eksportētie izstrādājumi tiek atvesti atpakaļ uz izcelsmes valsti). Šo iemeslu dēļ 2013. gadā Dānija tomēr atcēla jauna cukura nodokļa ieviešanu citiem produktiem ar lielu pievienotā cukura daudzumu un atcēla akcīzes nodokli produktiem ar augstu tauku saturu, samazināja nodokļa likmi alum par 15% un nodokļa likmi bezalkoholiskajiem dzērieniem par 50%, kuru pēc tam pavisam atcēla 2014. gadā (Danish Brewers's Association, 2017). Dānijas pieredze rāda, ka pēc nodokļa ieviešanas 2012. gadā alus un bezalkoholisko dzērienu pārrobežu pārdošanas apjomi pieauga par 12%, bet pēc nodokļu likmju samazināšanas 2013. gadā pārdošanas apjomi pierobežas veikalos samazinājās par 9% alum un 19% bezalkoholiskajiem

dzērieniem. Tajā pašā laikā pārdošanas apjomi vietējā tirgū 2012. gadā samazinājās par 8% alum un par 7% bezalkoholiskajiem dzērieniem, savukārt 2013. gadā pārdošanas apjomi palielinājās attiecīgi par 1% un 8% (Danish Brewers's Association, 2015). Atbilstoši Dānijas pārtikas preču tirdzniecības organizācijas datiem, 2012. gadā gandrīz 60% Dānijas mājsaimniecību atzina, ka ir devušies uz Vāciju, lai nopirktu alu un bezalkoholiskos dzērienus, savukārt, vēl 2008. gadā 60% Dānijas mājsaimniecību ziņoja, ka nekad nebija devušies uz Vāciju iepirkt lētākas akcīzes preces (Euroactiv, 2012).

Norvēģijas un Dānijas pieredze rada jautājumu, vai nodoklis pārtikas produktiem un bezalkoholiskajiem dzērieniem ar pievienotu cukuru ir efektīvs rīks patēriņa samazināšanai, ja nodokļa ieviešana vienlaikus rada ievērojamas cenu atšķirības starp kaimiņvalstīm. Ņemot vērā lielos pārrobežu tirdzniecības apjomus, ir grūti novērtēt ieviestā nodokļa patieso ietekmi uz apliekamo preču patēriņu. Abu valstu pieredze arī uzsvēr akcīzes nodokļa politikas koordinācijas nozīmi kaimiņvalstīs, lai mazinātu pārrobežu tirdzniecību un uzlabotu akcīzes nodokļa efektivitāti.

5. AKCĪZES PREČU PATĒRIŅŠ

5.1. ALKOHOLISKO DZĒRIENU PATĒRIŅŠ

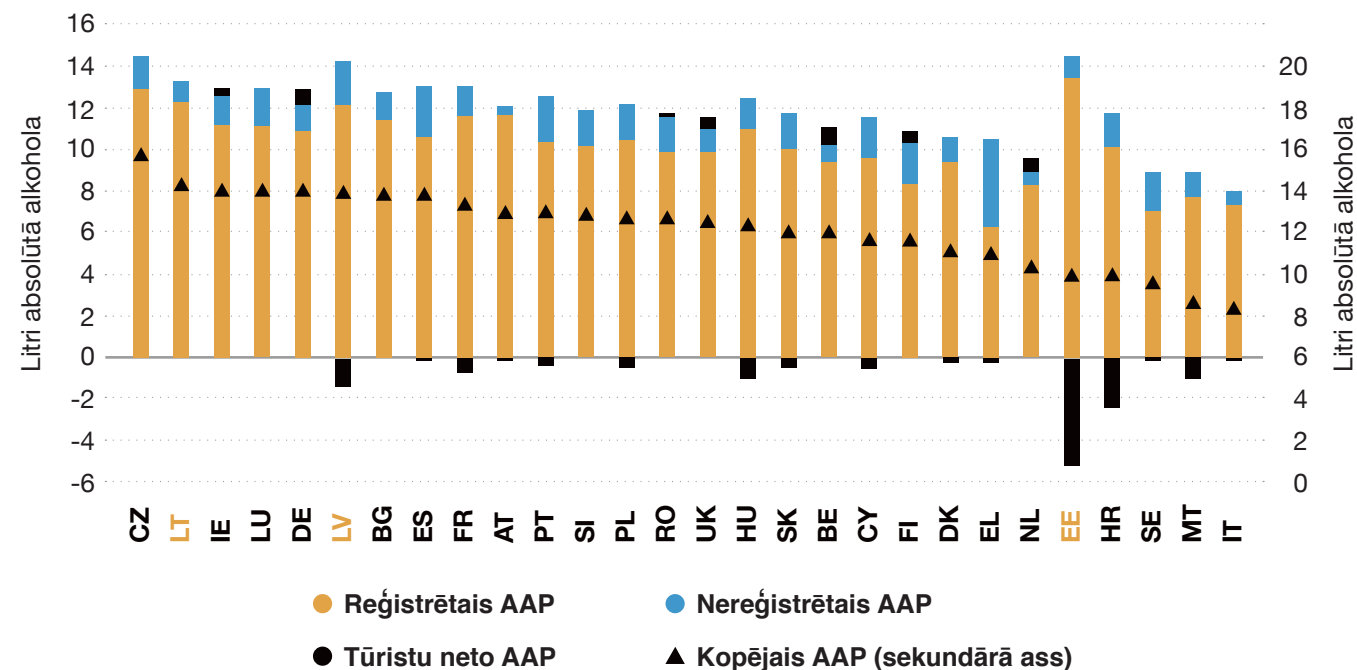
Saskaņā ar Pasaules Veselības Organizācijas (turpmāk - PVO) pieeju kopējais absolūtā alkohola patēriņš var tikt iedalīts reģistrētajā un neregistrētajā patēriņā (WHO, 2020a). Reģistrētais alkohola patēriņš attiecas uz reģistrēto alkohola daudzumu, kas patērēts kalendārā gada laikā valstī saskaņā ar oficiālo statistiku, kuras pamatā ir ražošanas, importa, eksporta, pārdošanas vai nodokļu dati. Baltijas valstīs šis rādītājs atbilst patēriņam nodotā alkohola apjomam brīdī, kad alkohols tiek aplikts ar akcīzes nodokli. Neregistrētais alkohola patēriņš attiecas uz alkoholu, kas netiek aplikts ar nodokļiem un ir ārpus parastās valdības kontroles sistēmas, piemēram, mājās vai neoficiāli ražots alkohols (legāls vai nelegāls), kontrabandas alkohols, surogātalkohols (alkohols, kas nav paredzēts cilvēku patēriņam), vai alkohols, kas iegūts caur pārrobežu tirdzniecību (reģistrēts citā valstī).

Kopējais absolūtā alkohola patēriņš tiek koriģēts, ņemot vērā tūristu patēriņu, t.i., alkoholu, ko, apmeklējot valsti, iegādājušies un patērējuši ārzemju tūristi, un alkoholu, ko nopirkta un patērēja valsts iedzīvotāji, apmeklējot citas valstis. Pozitīvs tūristu neto patēriņš nozīmē, ka izejošo tūristu alkohola patēriņš pārsniedz ienākošo (proti, ārzemju) tūristu alkohola patēriņu; negatīvs tūristu neto patēriņš nozīmē, ka ienākošie tūristi patērē vairāk nekā izejošie tūristi. Kopējais absolūtā alkohola patēriņš uz vienu 15 gadus vecu un vecāku iedzīvotāju (turpmāk – kopējais APC) 2016. – 2018. gadā Lietuvā un Latvijā bija viens no augstākajiem ES (attiecīgi 13,2 un 12,8 litri). APC Igaunijā bija salīdzinoši zems (9,2 litri) (sk. 5.1. attēlu).

Salīdzinot ar citām ES valstīm, Grieķija izceļas kā valsts ar ļoti lielu neregistrētais APC īpatsvaru kopējā APC (41%), kam seko Zviedrija, kur neregistrētais APC sastāda 20%. Starp Baltijas valstīm Latvijā ir vislielākais neregistrētais APC, kas divas reizes pārsniedz APC Lietuvā un Igaunijā (2 litri absolūtā alkohola uz vienu iedzīvotāju Latvijā un 1 litrs - Lietuvā un Igaunijā).

Vienlaikus, Igaunija starp visām ES valstīm izceļas ar augstāko reģistrētais APC līmeni (13,5 litri absolūtā alkohola uz vienu 15 gadus vecu un vecāku iedzīvotāju) un ar vislielāko tūristu neto patēriņu. Negatīvs tūristu neto patēriņš norāda, ka igauņu patērētais alkohols ārzemēs ir mazāks nekā Igauniju apmeklējošo tūristu patēriņš. Pēc Igaunijas Statistikas biroja datiem, gandrīz puse no visiem Igaunijā izmitināto ārvalstu tūristiem ierodas no Somijas un viens no populārākajiem iemesliem ceļojumiem parasti ir lētākas akcīzes preces (BBC News, 2017).

5.1. attēls: Kopējais reģistrētais un neregistrētais absolūtā alkohola patēriņš (AAP) uz vienu 15 gadus vecu un vecāku iedzīvotāju, litros, ES valstīs 2016. – 2018. gadā, aprēķināts kā reģistrētā un neregistrētā absolūtā alkohola patēriņa vidējais trīs gadu laikā un koriģēts pēc tūristu absolūtā alkohola patēriņa aplēsēm

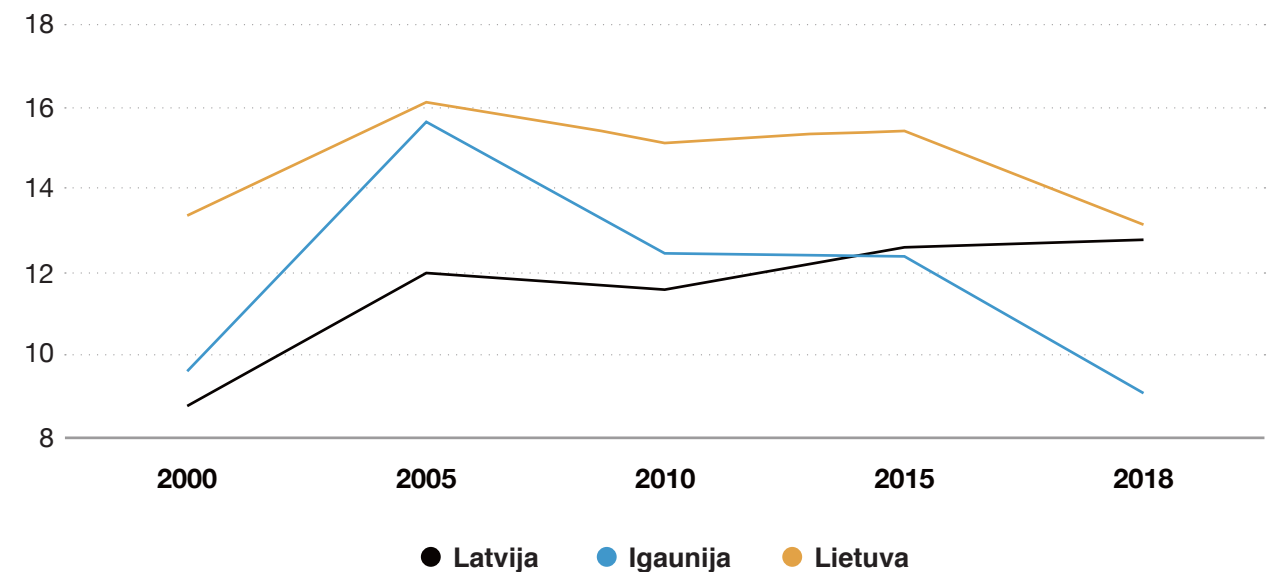

Piezīme: Kopējo absolūtā alkohola patēriņu uz vienu 15 gadus vecu un vecāku iedzīvotāju (APC) definē kā kopējo (reģistrētā un neregistrētā) alkohola daudzumu, kas patērēts uz vienu 15 gadus vecu un vecāku iedzīvotāju kalendārā gada laikā, kas koriģēts pēc tūristu patēriņa aplēsēm.

Avots: WHO (2020b). "Alcohol, total per capita (15+) consumption (in litres of pure alcohol) with 95%CI." [Latv.: Alkohols, kopējais patēriņš uz vienu iedzīvotāju (15+) (litros absolūtā alkohola) ar 95% TI]. Pieejams: <https://apps.who.int/gho/data/node.main.A1036?lang=en>
 WHO (2020c). "Alcohol, recorded per capita (15+) consumption (in litres of pure alcohol), three-year average with 95%CI." [Latv.: Alkohols, reģistrētais patēriņš uz vienu iedzīvotāju (15+) (litros absolūtā alkohola) vidējais trīs gadu laikā ar 95% TI]. Pieejams: <https://apps.who.int/gho/data/node.main.A1029?lang=en>
 WHO (2020d). "Alcohol, unrecorded per capita (15+) consumption (in litres of pure alcohol) with 95%CI." [Latv.: Alkohols, neregistrētais patēriņš uz vienu iedzīvotāju (15+) (litros absolūtā alkohola) vidējais trīs gadu laikā ar 95% TI]. Pieejams: <https://apps.who.int/gho/data/node.main.A1027?lang=en>
 WHO (2020e). Alcohol, tourist consumption (in litres of pure alcohol)." [Latv.: Alkohols, tūristu patēriņš (litros absolūtā alkohola)]. Available: <https://apps.who.int/gho/data/node.main.A1033?lang=en>

Laika posmā no 2000. līdz 2018. gadam kopējais APC Lietuvā bija augstāks nekā pārējās divās Baltijas valstīs (sk. 5.2. attēlu). Gan Igaunijā, gan Lietuvā kopējais APC 2018. gadā bija aptuveni tāds pats kā 2000. gadā, savukārt Latvijā tas palielinājās par aptuveni 4 litriem absolūtā alkohola uz vienu 15 gadus vecu un vecāku iedzīvotāju jeb 45%. Diemžēl, precīzu iemeslu šādam kopējā APC pieaugumam Latvijā nav iespējams noteikt, jo dati par APC pa komponentiem (reģistrētais, neregistrētais un tūristu neto patēriņš) ir pieejami tikai par 2016. – 2018. gadu.

5.2. attēls: Kopējais absolūtā alkohola patēriņš uz vienu 15 gadus vecu un vecāku iedzīvotāju (APC), litros, ES valstīs 2000. – 2018. gadā

Piezīme: Kopējo absolūtā alkohola patēriņu uz vienu 15 gadus vecu un vecāku iedzīvotāju (APC) definē kā kopējo (reģistrētā un neregistrētā) alkohola daudzumu, kas patērēts uz vienu 15 gadus vecu un vecāku iedzīvotāju kalendārā gada laikā, kas koriģēts pēc tūristu patēriņa aplēsēm, t.i., ņemot vērā alkoholu, ko iegādājušies un patērējuši ārzemju tūristi, apmeklējot valsti, un alkoholu, kas nopirkts un patērēts, valsts iedzīvotājiem apmeklējot citas valstis.

Aplēses par kopējo alkohola patēriņu tiek iegūtas, summējot 3 gadu vidējo reģistrētā alkohola patēriņu uz vienu 15 gadus vecu un vecāku iedzīvotāju un novērtējumu par kalendārā gadā neregistrētā alkohola patēriņu uz vienu 15 gadus vecu un vecāku iedzīvotāju. Piemēram, 2018. gada kopējais APC tika aprēķināts kā trīs gadu (2017., 2018. un 2019. gadu) vidējais reģistrētā alkohola patēriņš uz vienu 15 gadus vecu un vecāku iedzīvotāju, izņemot neregistrētā alkohola patēriņa proporciju (2018. gadā) un tūristu patēriņu (2018. gadā).

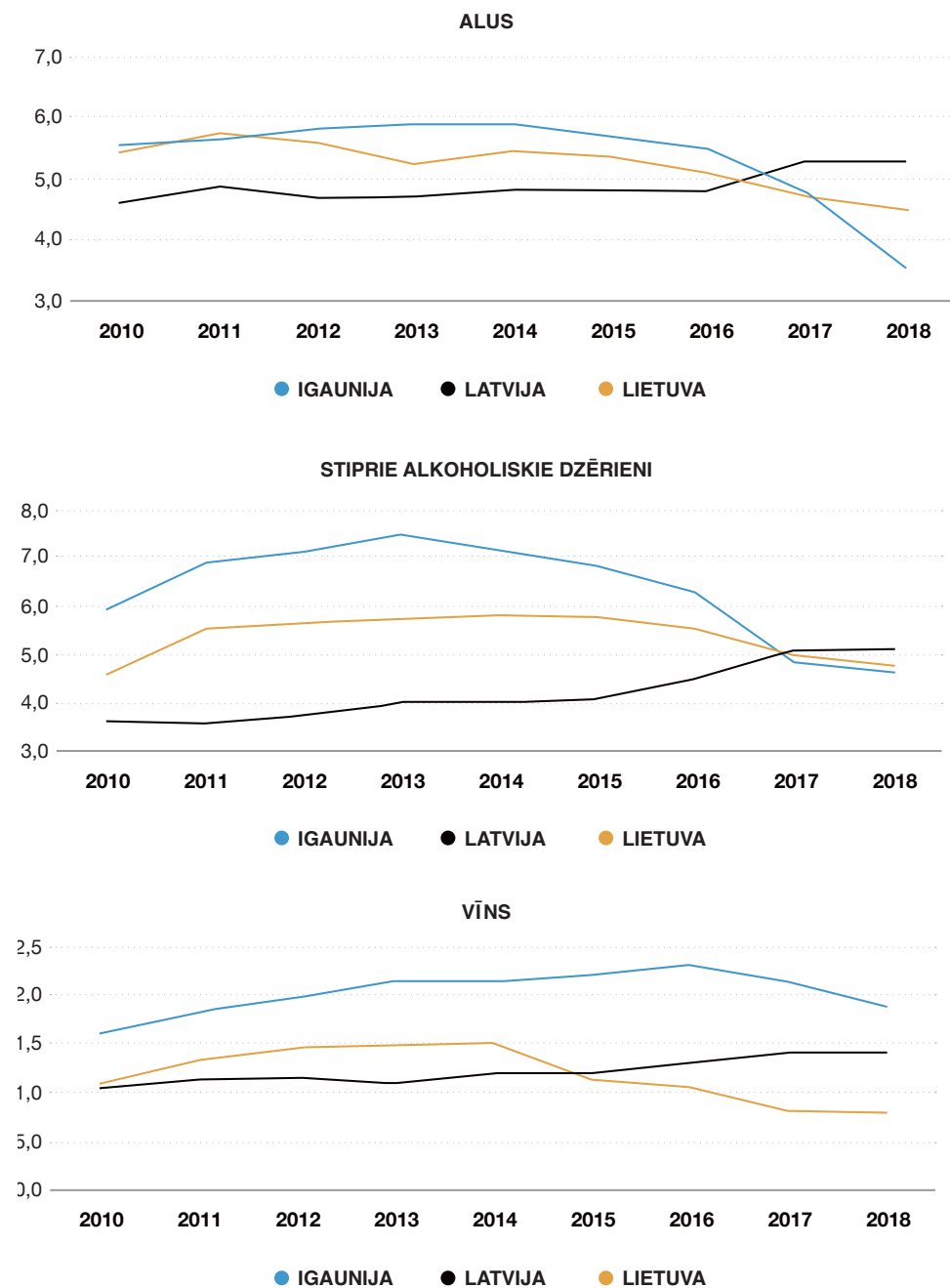
Avots: WHO (2020f). "Total (recorded+unrecorded) alcohol per capita (15+) consumption". [Latv.: Kopējais (reģistrētais + neregistrētais) alkohola patēriņš uz vienu iedzīvotāju (15+)]. Pieejams: <https://apps.who.int/gho/data/node.main.A1029SDG3?lang=en>

Reģistrētā APC sadalījums ir līdzīgs starp Baltijas valstīm un laika posmā no 2010. līdz 2018. gadam tas gandrīz nemainījās (sk. Pielikumā 0.1. attēlu). Alus un stiprie alkoholiskie dzērieni (izteikti litros absolūtā alkohola) ir divas lielākās kategorijas reģistrētā APC struktūrā, kas kopumā veido vairāk nekā 70%. Laikposmā no 2010. līdz 2018. gadam Latvijā stipro alkoholisko dzērienu patēriņš uz vienu 15 gadus vecu un vecāku iedzīvotāju pieauga daudz straujāk nekā alus patēriņš, savukārt Lietuvā stipro alkoholisko dzērienu patēriņš uz vienu 15 gadus vecu un vecāku iedzīvotāju nav mainījies, un alus patēriņš ir samazinājies par aptuveni 18%. Igaunijā alus patēriņš uz vienu 15 gadus vecu un vecāku iedzīvotāju ir samazinājies vairāk nekā stipro alkoholisko dzērienu patēriņš (sk. Pielikuma 0.2. attēlu). Igaunijā īpatsvars vīnam laika gaitā ir palielinājies, bet Lietuvā un Latvijā tas palika salīdzinoši nemainīgs. Citos alkoholiskajos dzērienos ietilpst raudzēti alkoholiskie dzērieni, izņemot vīnu un alu, un to īpatsvars reģistrētajā APC Igaunijā un Lietuvā ir apmēram 2 reizes lielāks nekā Latvijā.

Kopš 2016. gada reģistrētais alus un stipro alkoholisko dzērienu APC (izteikts litros absolūtā alkohola) Igaunijā ir strauji samazinājies, bet Latvijā pieaudzis, kas, iespējams, ir saistīts ar pārrobežu tirdzniecību starp Latviju un Igauniju, ko izraisīja pieaugoša cenu starpība akcīzes nodokļa likmēs starp Igauniju

un Latviju (sk. 5.3. attēlu). Līdzīgi kā Igaunijā, arī Lietuvā samazinās alus un stipro alkoholisko dzērienu patēriņš uz vienu 15 gadus vecu un vecāku iedzīvotāju, taču kritums ir mērenāks nekā Igaunijā. Atšķirībā no citām Baltijas valstīm, vīna patēriņš uz vienu 15 gadus vecu un vecāku iedzīvotāju Latvijā pēdējos 10 gados palielinās, savukārt Lietuvā un Igaunijā patēriņš sāka samazināties 2010. gada vidū.

5.3. attēls: Atsevišķu alkoholisko dzērienu reģistrētais patēriņš uz vienu 15 gadus vecu un vecāku iedzīvotāju (APC) Baltijas valstīs, litros absolūtā alkohola, 2010. – 2018. gadā

Piezīme: Reģistrētais APC ir definēts kā reģistrētais absolūtā alkohola daudzums, kas patērēts uz 15 gadus vecu un vecāku iedzīvotāju kalendārā gada laikā valstī, litros absolūtā alkohola, saskaņā ar oficiālo statistiku, kuras pamatā ir ražošanas, importa, eksporta, pārdošanas vai nodokļu dati.

Avots: WHO.(2020g). Consumption by type of alcoholic beverages by country. [Latv.: Patēriņš pēc alkoholisko dzērienu veida pa valstīm.] Pieejams: <https://apps.who.int/gho/data/node.main.A1023?lang=en&showonly=GISAH>

5.2. TABAKAS IZSTRĀDĀJUMU UN E-CIGAREŠU PATĒRIŅŠ

Tabakas izstrādājumu patēriņš ir viens no lielākajiem draudiem sabiedrības veselībai. Smēķēšanas vai pasīvās smēķēšanas izraisītu slimību ārstēšanai nepieciešamie veselības aprūpes izdevumi rada papildu izmaksas visiem iedzīvotājiem. Saskaņā ar PVO (WHO, 2019) akcīzes nodokļi tabakas izstrādājumiem ir efektīvs līdzeklis smēķēšanas ierobežošanai: tabakas cenas pieaugums par 10% samazinās patēriņu par 4% valstīs ar augstiem ienākumiem un par 5% valstīs ar zemiem un vidējiem ienākumiem.

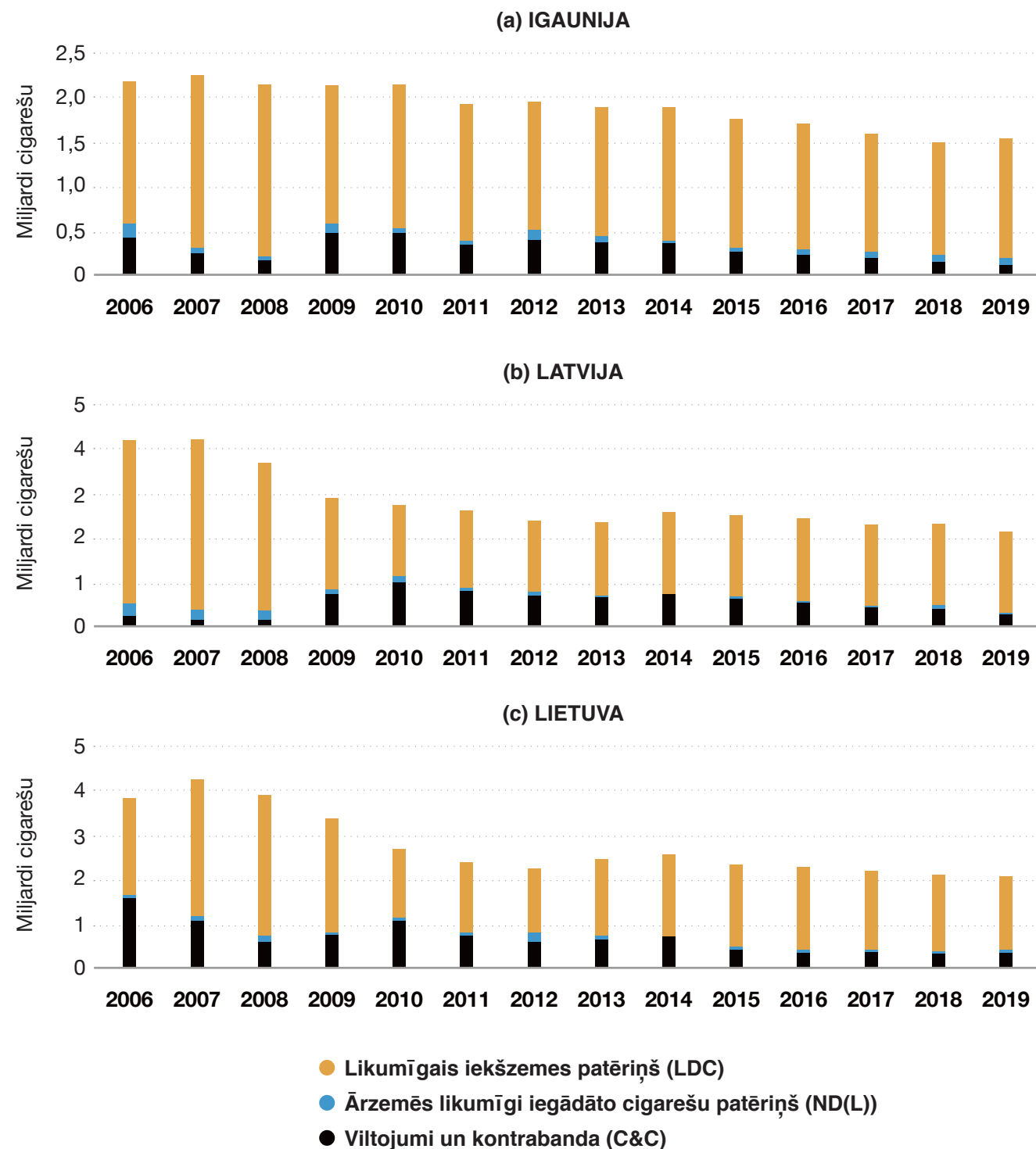
5.2.1. CIGAREŠU PATĒRIŅŠ

KPMG (2020) analizē trīs cigarešu kopējā patēriņa komponentes: nelegālo iekšzemes patēriņu, nelegālu izstrādājumu patēriņu un ārzemēs likumīgi iegādātu cigarešu patēriņu¹⁹. Lielāko patēriņa daļu Baltijā veido legālais pārdošanas apjoms vietējā tirgū (sk. 5.4. attēlu). Vienlaikus, ES valstu vidū Baltijas valstis izceļas ar vienu no lielākajiem cigarešu viltojumu un kontrabandas (turpmāk – C&C) īpatsvaram kopējā patēriņā. 2019. gadā Lietuva ieņēma otro augstāko vietu starp ES valstīm ar 18% C&C īpatsvaru kopējā cigarešu patēriņā. Salīdzinot ar 2018. gadu, 2019. gadā C&C daļa Latvijā samazinājās par 5 procentpunktiem, kas bija lielākais kritums visā ES. Neskatoties uz to, Latvijā joprojām ir viens no augstākajām C&C īpatsvaram ES (14%). Igaunijā C&C īpatsvars sasniedza 7% kopējā cigarešu patēriņā. Latvijā un Lietuvā nelegālo cigarešu plūsmas galvenokārt nāk no Baltkrievijas, savukārt, Igaunijā lielākie C&C avoti ir Baltkrievija un Krievija, kur Baltkrievijas cigaretes var likumīgi ievest pašu vajadzībām, kamēr tās nepārdod.

2019. gadā C&C veidoja 7,9% no kopējā cigarešu patēriņa ES valstīs, radot nodokļu zaudējumus 9,5 miljardu eiro apmērā. Saskaņā ar KPMG aplēsēm, ja Baltijas valstīs pārdotās C&C cigaretes tiktu realizētas legālajā tirdzniecībā, tas radītu papildu valdības ieņēmumus 18 miljonu eiro apmērā Igaunijā, 41 miljonu eiro Latvijā un 68 miljonu eiro apmērā Lietuvā.

¹⁹ Likumīgais iekšzemes patēriņš (angl.: *legal domestic consumption*, turpmāk - LDC) tiek definēts kā likumīgais vietējais pārdotais apjoms, atskaitot iegādāto valstī cigarešu aizplūšanu uz citām valstīm. Nelegālie izstrādājumi ir viltojumi un kontrabanda (angl. *counterfeit and contraband*, turpmāk – C&C). Ārzemēs likumīgi iegādātas cigaretes (angl.: *non-domestic (legal)*, turpmāk – ND(L)) ir likumīgu cigarešu ieplūde tirgū, kas tiek definēts kā cigaretes, kuras patērētāji likumīgi ievieš tirgū, piemēram, pārrobežu ceļojuma laikā). Sk. detalizētāku informāciju KPMG (2020).

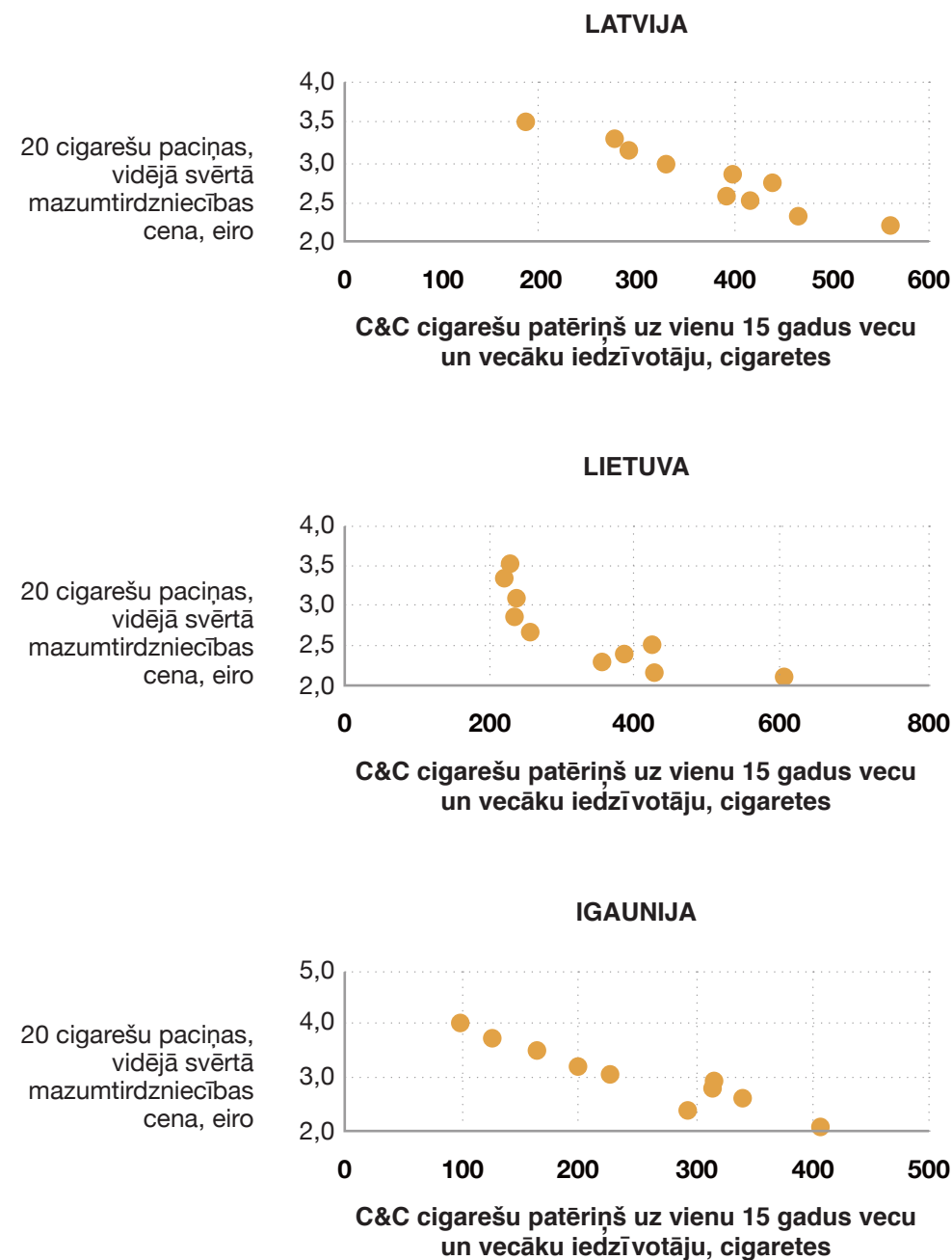
5.4. attēls: Kopējā cigarešu patēriņa struktūra Baltijas valstīs no 2006. līdz 2019. gadam, miljardi cigarešu

Piezīme: Faktiskais kopējais cigarešu patēriņš tirgū ietver legālo iekšzemes patēriņu (angl. legal domestic consumption, turpmāk – LDC, kas tiek definēts kā likumīgais vietējais pārdotais apjoms, atskaitot iegādāto valstī cigarešu aizplūšanu uz citām valstīm) un nelegālo izstrādājumu pārtēriņu (viltojumi un kontrabanda, C&C), kā arī ārzemēs likumīgi iegādātu cigarešu patēriņu (ND (L)).
Avots: KPMG, Project Sun: A study of the illicit cigarette market in the European Union, Norway and Switzerland, 2019, 2016 and 2012 Results [Latv.: Project Sun: Pētījums par nelegālo cigarešu tirgu Eiropas Savienībā, Norvēģijā un Šveicē, 2019., 2016. un 2012. gada rezultāti].

Starp C&C cigarešu patēriņu uz vienu 15 gadus vecu un vecāku iedzīvotāju un 20 cigarešu paciņas vidējo svērtu mazumtirdzniecības cenu Baltijas valstīs pastāv negatīva korelācija (sk. 5.5. attēlu). C&C cigarešu apjoma samazinājumu, visticamāk, veicināja tiesībsardzības stiprināšana un paaugstināta kontroles ieviešana (KPMG, 2018). Negatīva korelācija pastāv arī starp faktisko cigarešu patēriņu uz vienu 15 gadus vecu un vecāku iedzīvotāju un 20 cigarešu paciņas vidējo svērtu mazumtirdzniecības cenu Baltijas valstīs (sk. Pielikumā 0.3. attēlu).

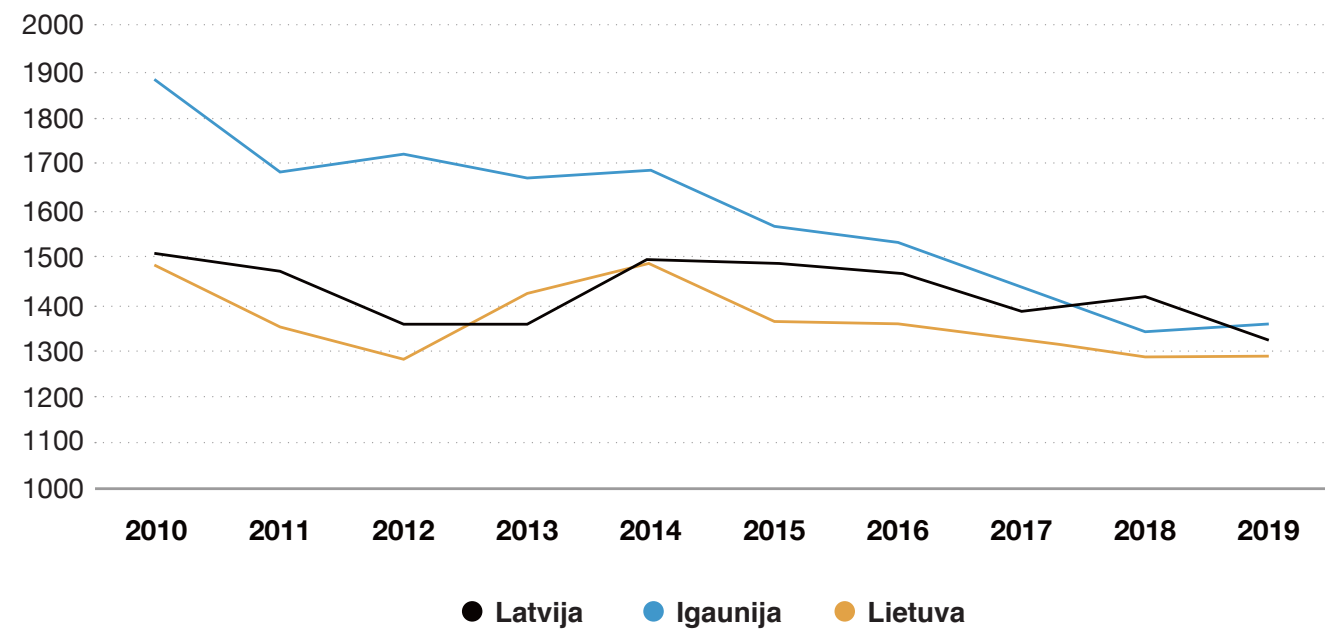
5.5. attēls: 20 cigarešu paciņas vidējā svērtā mazumtirdzniecības cena, eiro, pret C&C cigarešu patēriņu uz vienu 15 gadus vecu un vecāku iedzīvotāju Baltijas valstīs 2010. – 2019. gadā

Avots: autoru aprēķini, izmantojot datus par cigarešu vidējo svērtu mazumtirdzniecības cenu, kas saņemti no AC Nielsen; dati par C&C patēriņu, kas iegūti no KPMG, Project Sun: A study of the illicit cigarette market in the European Union, Norway and Switzerland, 2019, 2016 and 2012 Results. [Latv.: Project Sun: Pētījums par nelegālo cigarešu tirgu Eiropas Savienībā, Norvēģijā un Šveicē, 2019., 2016. un 2012. gada rezultāti].

No 2010. līdz 2017. gadam gada cigarešu patēriņš uz vienu 15 gadus vecu un vecāku iedzīvotāju Igaunijā bija ievērojami lielāks nekā Latvijā un Lietuvā, taču laika gaitā atšķirība samazinājās (sk. 5.6. attēlu). 2010. gadā Igaunijā cigarešu patēriņš uz vienu 15 gadus vecu un vecāku iedzīvotāju bija 1,2–1,3 reizes lielāks nekā Latvijā un Lietuvā, savukārt 2017. gadā šī attiecība bija tikai 1,0–1,1. Pēdējos desmit gados cigarešu patēriņš uz vienu 15 gadus vecu un vecāku iedzīvotāju visvairāk samazinājies Igaunijā (par 28% 2019. gadā salīdzinājumā ar 2010. gadu), kam seko Lietuva (13%) un Latvija (12%).

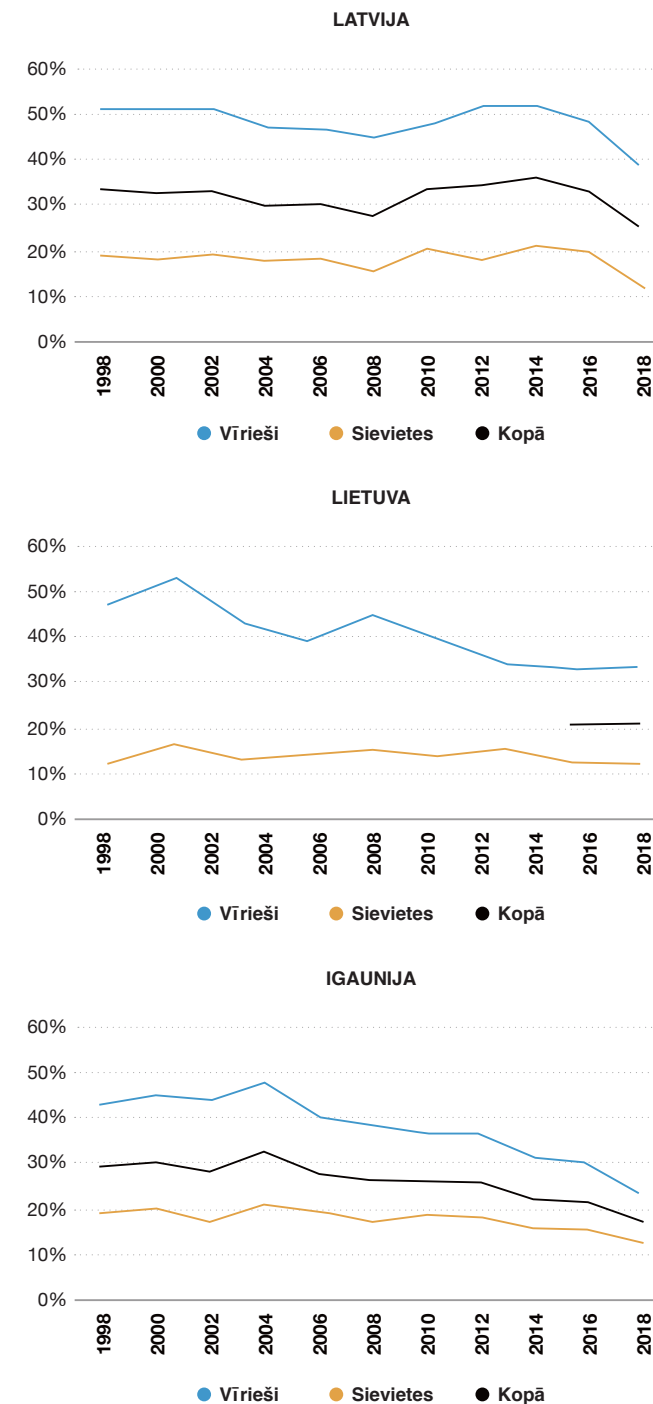
5.6. attēls: Faktiskais cigarešu patēriņš uz vienu 15 gadus vecu un vecāku iedzīvotāju Baltijas valstīs, 2010. – 2019. gadā, cigarešu skaits

Avots: autoru aprēķini, izmantojot datus par faktisko kopējo cigarešu patēriņu, kas iegūti no KPMG (2020). Dati par iedzīvotāju skaitu ir iegūti nacionālo statistikas institūtu mājaslapās (aprēķinos tika pieņemts, ka 2019. gadā Igaunijā 15 gadus vecu un vecāko iedzīvotāju skaits palika nemainīgs, salīdzinot ar 2018. gadu).

Laikā no 1998. līdz 2018. gadam arī ikdienas smēķētāju īpatsvars Baltijā ir samazinājies (sk. 5.7. attēlu). Starp Baltijas valstīm viszemākais ikdienas smēķētāju īpatsvars bija Lietuvā, bet lielākais Latvijā.

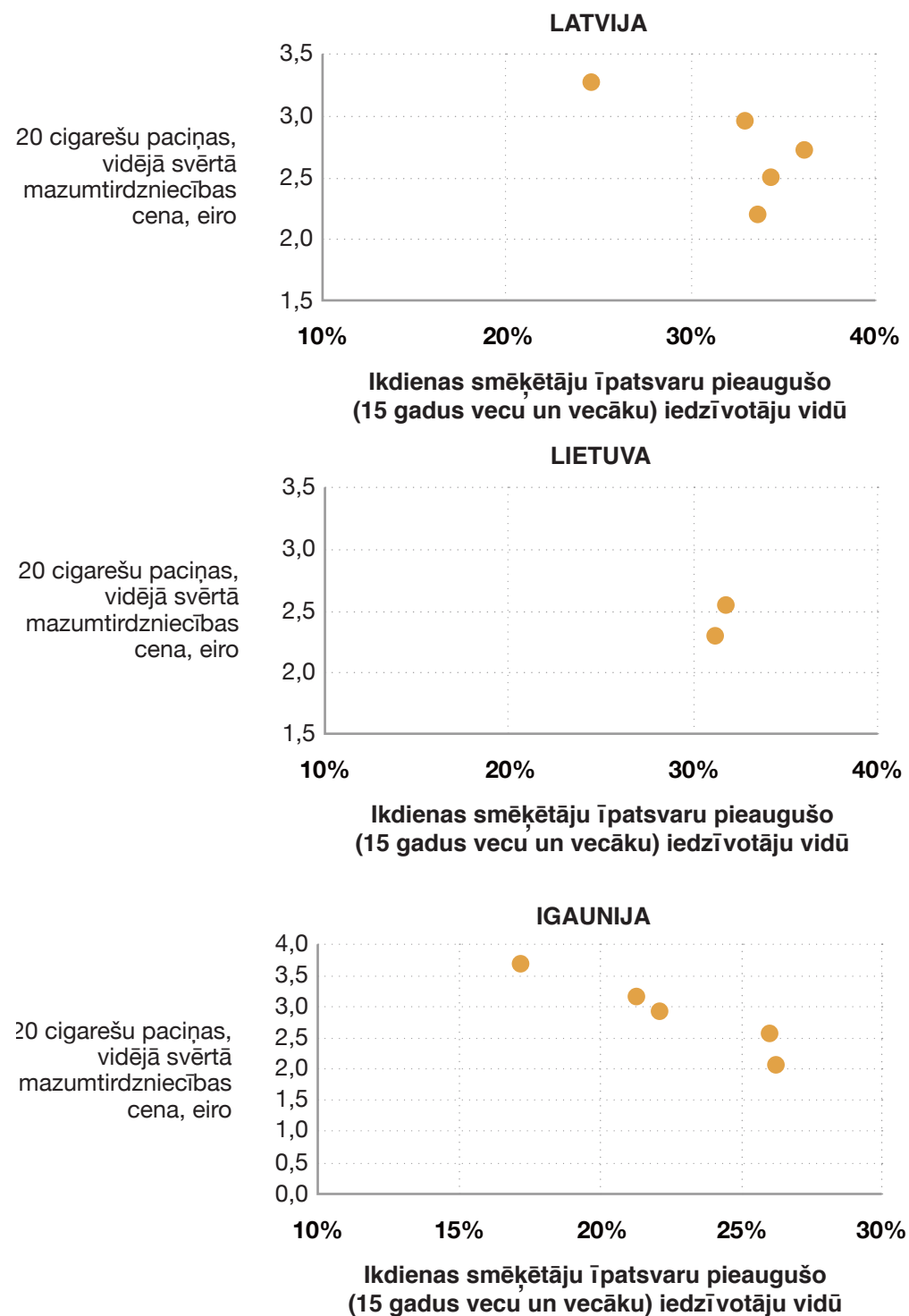
5.7. attēls: Ikdienas smēķētāju īpatsvars pieaugušo iedzīvotāju vidū Baltijas valstīs, 1998. – 2018. gadā, %

Avots: (i) Slimību Profilakses un kontroles centrs. Latvijas iedzīvotāju veselību ietekmējošo paradumu pētījums. 11 pētījumi, kas veikti katrus 2 gadus kopš 1998. gada; (ii) Lithuania Health Behaviour among the Adult Population [Latv.: Lietuvas iedzīvotāju veselību ietekmējošo paradumu pētījums]. 9 pētījumi, kas veikti katrus divus gadus kopš 1998. gada; (iii) Igaunijas Nacionālais veselības attīstības institūts. Health Behaviour among Estonian Adult Population. [Latv.: Igaunijas iedzīvotāju veselību ietekmējošo paradumu pētījums].

Korelācija starp ikdienas smēķētāju īpatsvaru pieaugušo iedzīvotāju vidū Baltijas valstīs un 20 cigarešu paciņas vidējo svērto mazumtirdzniecības cenu liecina, ka starp šiem diviem rādītājiem Igaunijā ir negatīva sakarība. Vienlaikus, dati neatbalsta līdzīgu rezultātu Latvijā (sk. 5.8. attēlu). Diemžēl, dati par smēķēšanas biežumu Lietuvā ir ierobežoti, tāpēc nav iespējams veikt secinājumus par šo rādītāju korelāciju.

5.8. attēls: 20 cigarešu paciņas vidējā svērtā mazumtirdzniecības cena, eiro, pret ikdienas smēķētāju īpatsvaru pieaugušo iedzīvotāju vidū Baltijas valstīs, 2010. – 2018. gadā

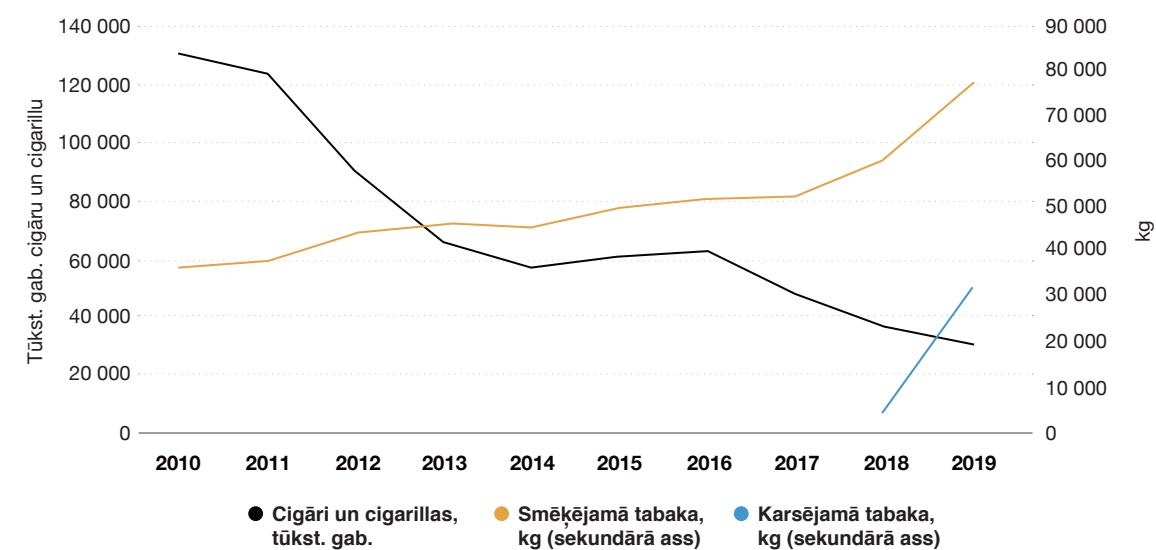
Avots: dati par cigarešu vidējo svērto mazumtirdzniecības cenu ir saņemti no AC Nielsen; dati par kopējo cigarešu patēriņu ir iegūti no KPMG, Project Sun: A study of the illicit cigarette market in the European Union, Norway and Switzerland, 2019, 2016 and 2012 Results. [Latv.: Project Sun: Pētījums par nelegālo cigarešu tirgu Eiropas Savienībā, Norvēģijā un Šveicē, 2019., 2016. un 2012. gada rezultāti].
 Dati par ikdienas smēķētāju īpatsvaru pieaugušo iedzīvotāju vidū ir iegūti no (i) Slimību Profilakses un kontroles centra. Latvijas iedzīvotāju veselības ietekmējošo paradumu pētījums;. 11 pētījumi, kas veikti katrus 2 gadus kopš 1998. gada; (ii) Lithuania Health Behaviour among the Adult Population [Latv.: Lietuvas iedzīvotāju veselību ietekmējošo paradumu pētījums]. 9 pētījumi, kas veikti katrus divus gadus kopš 1998. gada; (iii) Igaunijas Nacionālais veselības attīstības institūts. Health Behaviour among Estonian Adult Population. [Latv.: Igaunijas iedzīvotāju veselību ietekmējošo paradumu pētījums].

5.2.2. CITU TABAKAS IZSTRĀDĀJUMU UN E-CIGAREŠU PATĒRIŅŠ

Pēdējos gados cigaretēm ir pieaudzis alternatīvu produktu skaits, piemēram, smēķējamā tabaka, karsējamā tabaka un elektroniskās cigaretes ir ieguvušas plašāku popularitāti. Lai analizētu tabakas izstrādājumu (izņemot cigaretes) un citu alternatīvu produktu patēriņa jaunākās tendences, mēs izmantojam Valsts ieņēmumu dienesta gada datus par tabakas izstrādājumu un šķidrums daudzumu e-cigaretēm, kas izlaisti mazumtirdzniecībai Latvijā (pēc produktu veida). Dati liecina, ka smalki sagriezta smēķējamā tabaka un cita smēķējamā tabaka, kā arī cigāri un cigarillas ir visplašāk izmantotie tabakas izstrādājumi, izņemot cigaretes. Pēdējā desmitgadē smēķējamās tabakas daudzums, kas izlaists mazumtirdzniecībai, ir dubultojies. Cigāru un cigarillu pārdošanas apjoms pēdējo desmit gadu laikā ir samazinājies par 77,0% (sk. 5.9. attēlu), ko, iespējams, veicina cigāru un cigarillu akcīzes nodokļa likmju ievērojams pieaugums, kas ievērojami pārsniedz vispārēju nodokļu likmes palielinājumu citiem tabakas izstrādājumiem. Salīdzinājumam - Latvijā 2019. gadā akcīzes nodoklis cigāriem un cigarillām bija 5,6 reizes lielāks nekā 2010. gadā, savukārt, akcīzes nodoklis smēķējamai tabakai bija tikai 2,1 reizes lielāks nekā 2010. gadā. Laikā no 2010. līdz 2019. gadam minimālais akcīzes nodoklis cigaretēm palielinājās 1,7 reizes, kur specifiskā likme (par 1000 cigaretēm) palielinājās 2,5 reizes, bet *ad valorem* likme samazinājās par 15 procentpunktiem.

Karsējamā tabaka un e-cigaretes ir salīdzinoši jauni produkti, ko izmanto kā alternatīvu parastajām cigaretēm. Karsējamā tabaka pirmo reizi tika izlaista mazumtirdzniecībai Latvijā 2018. gada martā, un tās pārdošanas apjoms ir strauji audzis²⁰. Vienlaikus, e-cigarešu šķidrums pārdošanas apjoms joprojām ir ļoti mazs un bez stabila pieauguma tempa.

5.9. attēls: Cigāru un cigarillu (tūkst. gab.), karsējamā un smēķējamās tabakas (kg) daudzums, kas izlaists mazumtirdzniecībai

Piezīme: Karsējamā tabaka pirmo reizi tika izlaista mazumtirdzniecībai Latvijā 2018. gada martā
 Avots: VID

²⁰ Saskaņā ar VID datiem, patēriņam nodotā karsējamās tabakas apjoms tiek uzskaitīts sākot ar 2018. gada martu.

Karsējamās tabakas izstrādājumi tiek pozicionēti kā potenciāli mazāk kaitīgi produkti vai pat kā modificēta riska tabakas izstrādājumi. Salīdzinot ar parastajām cigaretēm, smēķējot karsējamo tabaku tā tiek uzsildīta līdz ievērojami zemākai temperatūrai. Atbilstoši tabakas industrijas un vairākiem neatkarīgajiem pētījumiem, ieskaitot dažas valdības iestādes Vācijā (Mallock N. u.c., 2018), Nīderlandē (National Institute for Public Health and the Environment, 2018) un Apvienotajā Karalistē (Food Standards Agency, 2017), karsējamā tabaka rada ievērojami zemāku kaitīgo ķīmisko vielu līmeni nekā tradicionālie tabakas izstrādājumi (PMI science). Var argumentēt, ka, ja karsējamai tabakai ir mazāks kaitējuma risks, tad to būtu jāatspoguļo arī zemākā nodokļa likmē nekā tradicionālajiem tabakas izstrādājumiem. Viens no galvenajiem iemesliem, kas pamatotu diferencētā nodokļa uzlikšanu ir tas, ka zemāki akcīzes nodokļi un līdz ar to zemākas cenas var mudināt patērētājus pāriet no cigaretēm ar lielāku nodokli uz izstrādājumiem ar zemāku nodokli, kas tiek uzkarsēti, nevis sadedzināti, pakļaujot sabiedrību un patērētājus relatīvi mazākiem veselības riskiem. Tomēr PVO (WHO, 2020) paziņo, ka “pašlaik nav pietiekamu pierādījumu, lai secinātu, ka KTI (karsējamās tabakas izstrādājumi) ir mazāk kaitīgi nekā parastās cigaretes. Lai gan karsējamās tabakas lietotāji savu veselību apdraud ar mazāku toksisko vielu līmeni nekā smēķējot parastās cigaretes, vienlaikus, pastāv bažas, ka tie tiek pakļauti citām un vairāk toksiskām vielām. Šobrīd nav skaidrs, kādu ietekmi šis toksikoloģiskais raksturojums rada uz veselību īstermiņā un ilgtermiņā”. Eiropas Smēķēšanas profilakses tīkls (ENSP), ko līdzfinansē ES, pārskatīja dažādus zinātniskos pierādījumus, kā arī valstu un starptautisko organizāciju, tostarp Eiropas Respiratoro biedrību (European Respiratory Society, 2018) un Francijas alianses pret tabaku (The French Alliance against tobacco, 2017) nostāju un secināja, ka karsējamās tabakas produkti: 1) ir kaitīgi un izraisa atkarību; 2) mazina smēķētāju vēlmi atmet; 3) mazina smēķētāju, kuri atmetuši, motivāciju nesmēķēt; 4) ir pievilcīgi produkti nesmēķētājiem, īpaši pusaudžiem un jauniešiem; 5) rada risku, ka smēķēšanas paradums atkārtoti varētu tikt uzskatīts par normu; 6) rada risku, ka karsējamās tabakas produkti tiktu izmantoti kopā ar parastajām cigaretēm (ENSP, 2018).

2020. gada jūlijā ASV Pārtikas un zāļu pārvalde (turpmāk – FDA) atļāva Philip Morris Products S.A. tabakas karsēšanas sistēmu (angl.: “IQOS Tobacco Heating System”) tirgot kā modificēta riska tabakas produktu (angl.: modified risk tobacco products) (U.S. FDA, 2020), atzīstot, ka „autorizēta informācija varētu palīdzēt atkarīgiem smēķētājiem, kas smēķē parastās cigaretes, pāriet uz mazāk kaitīgām alternatīvām, un samazināt viņu pakļaušanu kaitīgām ķīmiskām vielām, bet tikai tādā gadījumā, ja šī pāreja ir pilnīga.” Vienlaikus, ASV Slimību kontroles un profilakses centrs uzsver, ka “karsējamie tabakas izstrādājumi nav FDA apstiprināta metode smēķēšanas atmešanai.” (U.S. Centers for Disease Control and Prevention, 2020). Turklāt FDA norāda, ka „nav drošu tabakas izstrādājumu... Visi tabakas izstrādājumi var izraisīt atkarību no nikotīna un satur toksiskas, vēzi izraisošas ķīmiskas vielas, kas var izraisīt nopietnas veselības problēmas.” (U.S. FDA, 2020a).

Apvienotajā Karalistē e-cigarešu lietošana tiek uzskatīta par daudz drošāku alternatīvu smēķējamai tabakai: šo viedokli atbalsta Lielbritānijas vadošās veselības un sabiedrības veselības organizācijas, tostarp Karaliskā ģimenes ārstu koledža (Royal College of general Practitioners, 2017), Lielbritānijas ārstu asociācija (British Medical Association, 2017) un Lielbritānijas Vēža pētniecības centrs (Cancer Research UK, 2018) tagad piekrīt, ka, lai arī e-cigaretes nav bez riska, tās ir daudz mazāk kaitīgas nekā smēķēšana. Turklāt e-cigarešu lietošana tiek uzskatīta par efektīvu veidu kā atmet smēķēšanu: e-cigaretes palielina varbūtību atmet smēķēšanu pusotru reizi, vienlaikus, ja to apvieno ar atmešanas līdzekļiem (piemēram, recepšu zālēm, nikotīna aizstājterapijas produktiem, piemēram, plāksteri, inhalatori un košļājamā gumija) un vietējo smēķēšanas atmešanas dienestu eksperta atbalstu varbūtība, ka indivīds tiešām pārtrauks ieradumu pieaug trīs reizes. Neskatoties uz to, PVO paziņoja, ka “ir arvien vairāk pierādījumu, ka dažās situācijās, kad līdz šim nesmēķējošie nepilngadīgie uzsāk lietot elektroniskās nikotīna piegādes sistēmas (ENDS), tiek divkāršota iespēja, ka tie vēlāk smēķēs arī parastās cigaretes... Joprojām turpinās diskusijas par vairāku zinātnisko pētījumu secinājumiem saistībā ar ENDS efektivitāti kā smēķēšanas atmešanas līdzekli. Līdz šim, daļēji ENDS produktu daudzveidības un mazās noteiktības dēļ, kas saistīta ar daudziem pētījumiem, ENDS potenciāls darboties kā tabakas izstrādājumu atmešanas līdzekli nav skaidrs. Lai patiesi palīdzētu tabakas lietotājiem atmet un stiprinātu globālo tabakas kontroli, valdībām ir jāizveido politika un ieviešanas, kas, kā mēs zinām, darbojas ...” (WHO, 2020h).

Rezumējot, par karsējamās tabakas izstrādājumu kaitējumu veselībai salīdzinājumā ar parastajām cigaretēm, kā arī e-cigarešu kā smēķēšanas atmešanas līdzekļa efektivitāti pastāv dažādi viedokļi. Lai gan paradās arvien vairāk pierādījumu par to, ka bezdūmu smēķēšanas izstrādājumi ir mazāk kaitīgi nekā cigaretes, pastāv bažas ka šādi tabakas izstrādājumi veicinās jaunu tabakas lietotāju (it īpaši jauniešu) piesaisti, kā arī atturēs esošos smēķētājus no ieraduma atmešanas. No vienas puses, ir iemesls diferencēt nodokļus tabakas izstrādājumiem atbilstoši to radītajam veselības kaitējumam, lai veicinātu vairāk kaitīgu produktu patēriņa samazināšanos. No otras puses, valdība varētu cieši uzraudzīt (papildinot esošos apsekojumus un pētījumus, piemēram, tādos, kurus regulāri veic Slimības profilakses un kontroles centrs Latvijā), kā patērētāji izmanto šos produktus, lai nodrošinātu, ka šie produkti neizraisa lietotāju loka (it īpaši jauniešu) paplašināšanos. Par līdzīgu pieeju (attiecībā uz karsējamās tabakas tirdzniecību) nesen paziņoja ASV Pārtikas un zāļu pārvalde (U.S. FDA, 2020).

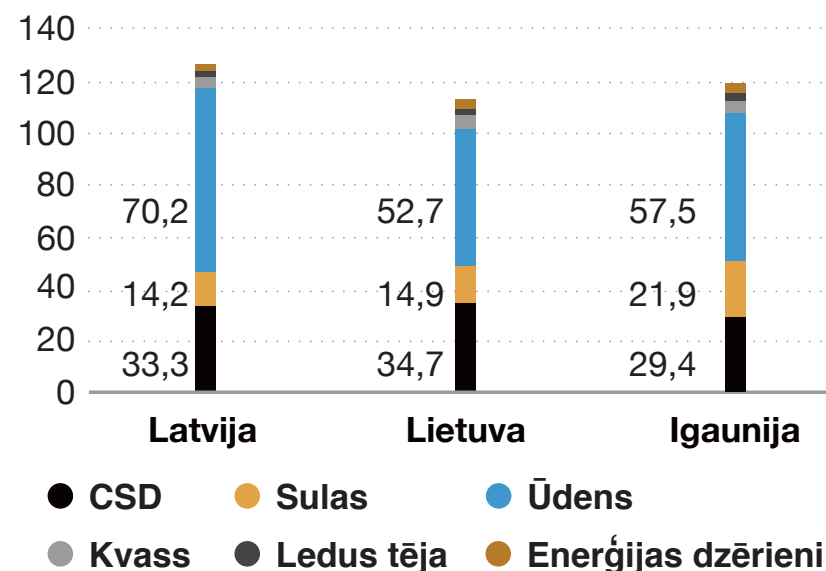
5.3. BEZALKOHOLISKO DZĒRIENU PATĒRIŅŠ

5.3.1. BEZALKOHOLISKO DZĒRIENU PATĒRIŅŠ BALTIJAS VALSTĪS

Tā kā pagaidām nav pamatojuma uzskatīt, ka Baltijā patērētāji dodas uz kaimiņvalstīm, lai iegādātos bezalkoholiskos dzērienus par zemākām cenām, mēs izmantojam datus par bezalkoholisko dzērienu²¹ pārdošanas apjomu, uzskatot to par patēriņu raksturojošo rādītāju.

2018. gadā Latvijā bija lielākais bezalkoholisko dzērienu pārdošanas apjoms uz vienu iedzīvotāju²² starp Baltijas valstīm (126,1 litri uz vienu iedzīvotāju), kurai seko Igaunija (118,7 litri) un Lietuva (112,9 litri, sk. 5.10. attēlu). Ūdens pārdošanas apjomi veido lielāko daļu (aptuveni pusi) no bezalkoholisko dzērienu pārdošanas apjoma. Otra lielākā kategorija ir gāzēti bezalkoholiskie dzērieni (angl. *carbonated soft drinks*, turpmāk- CSD), kas Baltijas valstīs veido 24-31% no kopējā bezalkoholisko dzērienu pārdošanas apjoma. Sulas ir trešā lielākā kategorija un Igaunijā tā ir lielākā starp trīs Baltijas valstīm (Igaunijā sulas veido 18% no kopējā pārdošanas apjoma; Latvijā un Lietuvā 11-13%). Visās Baltijas valstīs kvasa, ledus tējas un enerģijas dzērienu kopējais pārdošanas apjoms nepārsniedz 10% no kopējā bezalkoholisko dzērienu pārdošanas apjoma (sk. 5.11. attēlu).

5.10. attēls: Bezalkoholisko dzērienu pārdošanas apjoma uz vienu iedzīvotāju struktūra Baltijas valstīs, litros, 2018. gadā

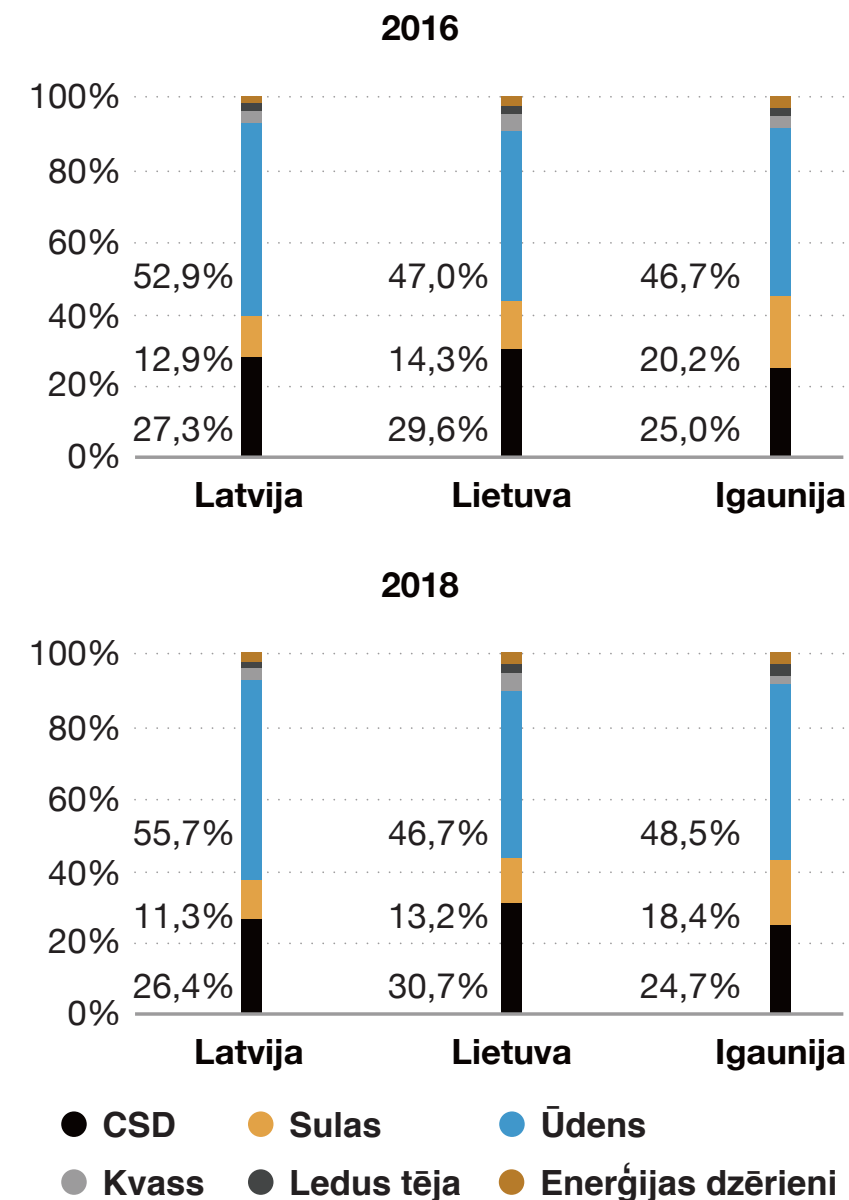

Avots: autoru aprēķini, izmantojot datus par bezalkoholisko dzērienu pārdošanas apjomu, kas iegūti no AC Nielsen, un datus par iedzīvotāju skaitu, kas ir publicēti Baltijas valstu Nacionālo statistikas institūtu mājas lapās.

²¹ Dati par bezalkoholisko dzērienu (angl. non alcoholic ready to drink jeb NARTD) pārdošanas apjomu pēc bezalkoholisko dzērienu veidiem ir saņemti no AC Nielsen.

²² Bezalkoholiskie dzērieni ietver šādus dzērienu veidus: ūdens (gan aromatizētais, gan nearomatizētais), gāzēti bezalkoholiskie dzērieni (angl. carbonated soft drinks, turpmāk- CSD), sulu dzērieni, enerģijas dzērieni, ledus tēja un kvass.

5.11. attēls: Bezalkoholisko dzērienu pārdošanas apjoma struktūra Baltijas valstīs, 2016. un 2018. gadā, % no kopējā bezalkoholisko dzērienu pārdošanas apjoma

Avots: Autoru aprēķini, izmantojot datus par bezalkoholisko dzērienu pārdošanas apjomu, kas iegūti no AC Nielsen

Saskaņā ar UNESDA (2020) publicētajiem datiem par bezalkoholisko dzērienu patēriņu²³, 2017. gadā bezalkoholisko dzērienu pārdošanas apjomi uz vienu iedzīvotāju Baltijas valstīs veidoja aptuveni pusi (49,0% – 55,6%) no ES vidējā līmeņa, savukārt limonādes pārdošanas apjoms uz vienu iedzīvotāju veidoja 61,2% – 67,3% no vidējā līmeņa ES valstīs. Patēriņa struktūra atšķirās no ES vidējā. Dati rāda, ka ES valstīs ūdens²⁴ vidēji veido

²³ UNESDA bezalkoholiskos dzērienus iedala 4 kategorijās: (1) limonādes (CSD, negāzēti sulas dzērieni, ledus tēja, ledus kafija, sporta dzērieni, enerģijas dzērieni, aromatizētais ūdens); (2) ūdens pudelēs; (3) atšķaidāmie dzērieni; (4) sula un nektāri.

²⁴ Izņemot ūdeni lielapjoma vairākkārt lietojamās pudelēs un aromatizēto ūdeni.

aptuveni pusi no kopējā bezalkoholisko dzērienu patēriņa. Latvijā un Lietuvā ūdens īpatsvars ir līdzīgs ES vidējam līmenim, bet Igaunijā ūdens īpatsvars kopējā bezalkoholisko dzērienu patēriņā ir par 20 procentpunktiem mazāks. Baltijas valstīs sulas, nektāru un citu bezalkoholisko dzērienu (izņemot nearomatizēto ūdeni pudelēs) īpatsvars kopējā patēriņā ir lielāks nekā vidēji ES valstīs, bet atšķaidāmo dzērienu īpatsvars (izņemot Igauniju) ir daudz mazāks nekā vidēji ES valstīs.

5.3.2. CITU VALSTU PIEREDZE PAR NODOKĻA EFEKTIVITĀTI CUKURA PATĒRIŅĀ SAMAZINĀŠANĀ

Neapšaubāmi, ka liekais svars negatīvi ietekmē cilvēku veselību. McKinsey Global Institute (MGI, 2014) izpētīja 44 iespējamus instrumentus, kuru mērķis ir mainīt patērētāju uzvedību, lai cīnītos ar iedzīvotāju aptaukošanās problēmu. Saskaņā ar McKinsey Global Institute (MGI, 2014) pētījuma rezultātiem, ir nepieciešama visaptveroša politikas pieeja iedzīvotāju liekā svara un aptaukošanās riska samazināšanai. Turklāt pētījumā secināts, ka visefektīvākais instruments iedzīvotāju liekā svara un aptaukošanās riska mazināšanai ir pāreja uz mazākiem iepakojumiem mazumtirdzniecībā (atbilstoša patēriņa veicināšana ar porciju lieluma samazināšanu) un produktu pārformulēšanu ražošanā, savukārt, akcīzes nodokļa ieviešana ierindojas 13. vietā no 16 risinājumiem. Lietuvai un Igaunijai ir izdevies panākt vienošanos ar produktu ražotājiem par cukura satura samazināšanu produktos un bezalkoholiskajos dzērienos neieviešot nodokli, kas norāda uz veiksmīgu alternatīvu piemēru, kā panākt noteikta produkta patēriņa samazinājumu.

Jaunzēlandes ekonomisko pētījumu institūts (NZIER, 2017) sniedz literatūras pārskatu ar mērķi atrast pierādījumus tam, ka cukura nodoklis ir efektīvs fiskālais instruments veselības stāvokļa uzlabošanai. Autori norāda, ka saslimstības (saslimstības biežums, invaliditāte un slikts vispārējais veselības stāvoklis) un mirstības līmeņa samazināšana ir vēlamais labklājības ieguvums, nevis vienīgi cukura patēriņa samazinājums pats par sevi. NZIER secina, ka literatūrā pieejamie rezultāti par nodokļu efektivitāti cukura patēriņa samazināšanā nav pārliecinoši. Saskaņā ar Jaunzēlandes ekonomisko pētījumu institūta viedokli (NZIER, 2017), pētījumos, kuros tiek izmantotas vispārārstības metodes, tiek ziņots par samazinātu cukura patēriņu, kas, iespējams, ir par mazu, lai radītu ieguvumus veselībai, un ko var viegli reversēt, ja ar nodokli apliktie produkti tiek aizstāti ar citiem produktiem ar paaugstinātu kaloriju daudzumu. No otras puses, pētījumos, kas secina, ka akcīzes nodoklis veicina ievērojamas izmaiņas cukura patēriņā ignorē potenciālo kompensēšanas efektu, kas rodas patērētājiem pārejot uz aizstājējiem. Plašs klāsts ar aizstājējproduktiem, kas satur ne tikai augstu cukura daudzumu, bet arī taukus, rada risku, ka tiks reversēti visi iespējamie ieguvumi no nodokļa un tas apgrūtina patiesās ietekmes uz veselības rezultātu novērtēšanu.

Citu valstu pieredze

Britvic (2019) pārskatā par bezalkoholiskajiem dzērieniem ir secināts, ka cenu pieaugums no akcīzes nodokļa bezalkoholiskajiem dzērieniem ar cukura saturu vismaz 5 grami uz 100 ml²⁵, mudināja cilvēkus Lielbritānijā pāriet no dzērieniem ar augstu cukura daudzumu uz dzērieniem ar zemāku cukura daudzumu vai bez cukura, pierādot nodokļa efektivitāti patēriņa samazināšanā. Pirms bezalkoholisko dzērienu nodevas ieviešanas 2018. gada aprīlī, Lielbritānijā tika plānots līdz 2018. gada beigām iekasēt valsts budžeta papildu 500 milj. mārciņu (UK government, 2016). Reaģējot uz valdības lēmumu ieviest nodevu bezalkoholiskajiem dzērieniem, daudzi uzņēmumi izvēlējās pārformulēt savus produktus, samazinot tajos cukura daudzumu, tādā veidā mazinot pārdošanas apjoma kritumu. Rezultātā, kad nodoklis tika ieviests, tikai 8,4% bezalkoholisko dzērienu tika aplikti ar nodokli, savukārt, prognozētie ieņēmumi samazinājās līdz 240 milj. mārciņu (BBC News, 2018). Ņemot vērā augsto īpatsvaru iedzīvotājiem Lielbritānijā, kas cieš no aptaukošanās, turpmāk valdība apsver iespēju paplašināt akcīzes nodokļa bāzi tajā iekļaujot arī piena produktus ar pievienotu cukuru.

Capacci S. u.c. (2019) savā analizē izmantoja starpību starpībā (*difference-in-differences*) pieeju un nonāca pie secinājuma, ka bezalkoholiskajiem dzērieniem ar pievienotu cukuru nodoklim, kas tika ieviests Francijā 2012. gadā, bija maza ietekme uz ar cukuru saldināto dzērienu pārdošanas apjoma samazināšanu (mazāk nekā puslitrs uz vienu iedzīvotāju gadā), kas, iespējams, ir zemas nodokļa likmes dēļ. Vienlaikus, pētījuma rezultāti rāda, ka iedzīvotāji ar augsto bezalkoholisko dzērienu patēriņu samazināja savu patēriņu vairāk, kas skaidrojams ar to, ka nodokļa ieviešana vairāk ietekmēja viņu budžetu.

Ungārijas un Somijas pieredze rāda, ka cukura nodoklis ir efektīvs, ja to uzliek vairākiem produktiem un patērētājiem, lai nodrošinātu to, ka cilvēki nepāriet uz citiem pārtikas produktiem ar pievienotu cukuru, sāli un taukiem, bet gan izvēlās veselīgāku uzturu, kas netiek aplikts ar nodokli. Tomēr, ir svarīgi ņemt vērā iespējamo negatīvo ietekmi uz vietējo ražotāju izlaidi, peļņu un nodarbinātību tstermiņā.

Sabiedrības veselības produktu nodoklis Ungārijā tika ieviests 2011. gadā un uzliktis pārtikas produktiem ar neveselīgu cukura, sāls vai citu ingredientu saturu, tai skaitā arī bezalkoholiskajiem dzērieniem ar pievienotu cukuru. Nodokļa ieviešana veicināja pāreju no ar nodokli apliktām produktiem uz veselīgākām alternatīvām un produktu pārformulēšanu (40% no ražotājiem mainīja savu produktu receptes, 70% no ražotājiem samazināja neveselīgas sastāvdaļas daudzumu un 30% no ražotājiem pilnībā izņēma neveselīgo sastāvdaļu no receptes) (Ecorys, 2014a). Ar nodokli apliekamo produktu pārdošanas apjomi samazinājās vidēji par 27%, bet ar nodokli apliekamo produktu cenas pieauga vidēji par 29% (WHO, 2015a). Kopumā nodoklis vairāk ietekmēja vietējos uzņēmumus, kas darbojas tikai Ungārijas tirgū, nekā starptautiskos uzņēmumus, kuru produkti tiek eksportēti (jo eksports netiek aplikts ar nodokli). Ražotāji, kuru ražotus produktus aplika ar nodokli, atzina, ka samazināja investīcijas, ražošanas apjomus un darbinieku skaitu.

²⁵ Nodoklis netika piemērots augļu un dārzeņu sulām un pienam.

Laika posmā no 2011. līdz 2014. gadam Ungārijas valdība no sabiedrības veselības produktu nodokļa saņēma ieņēmumus aptuveni EUR 200 milj. apmērā, kas bija saskaņā ar sākotnēji plānoto summu, norādot uz kvalitatīvu sākotnējo jaunās politikas izvērtējumu (WHO, 2015b). Svarīgi atzīmēt, ka gūtie ieņēmumi tika novirzīti veselības aprūpes budžetam.

Pēc tam, kad 2011. gadā Somija atjaunoja nodokli saldiem pārtikas produktiem²⁶ (konditorejas izstrādājumiem, šokolādei un saldējumam, vienlaikus, izslēdzot tādus produktus kā, piemēram, cepumi, maizes izstrādājumi, jogurta izstrādājumi, pudiņi), to cena paaugstinājās vidēji par 30%. Galvenā motivācija atkārtoti ieviest nodokli bija palielināt valdības ieņēmumus, savukārt, sabiedrības veselības uzlabošana bija sekundārs mērķis. Jau pēc gada, kad tika ieviests nodoklis, patērētāji ar nodokli apliktos produktus aizstāja ar veselīgākām alternatīvām. Laikā no 2012. līdz 2013. gadam bezalkoholisko dzērienu patēriņš samazinājās par 4%. Saldējuma patēriņš no 2011. līdz 2013. gadam samazinājās par 20% (vidēji samazinājums par 2 litriem uz vienu iedzīvotāju gadā), bet šokolādes un konditorejas izstrādājumu patēriņš samazinājās par 5%–6% (Ecorys, 2014b). Pārdošanas apjoma samazināšanās ietekmēja ar nodokli apliekamo produktu ražotājus, līdzīgi kā Ungārijā, radot negatīvu ietekmi uz nodarbinātību un inovācijām. Piemēram, nodarbinātība alus ražošanas nozarē, kas ir arī galvenais gāzēto dzērienu un minerālūdens ražotājs, no 2010. gada līdz 2013. gadam saruka par 12%. Papildus, nodokļa negatīva ietekme uz mazajiem ražotājiem ir bijusi lielāka, jo tie parasti sedz lielāku daļu nodokļu sloga nekā lielie ražotāji.

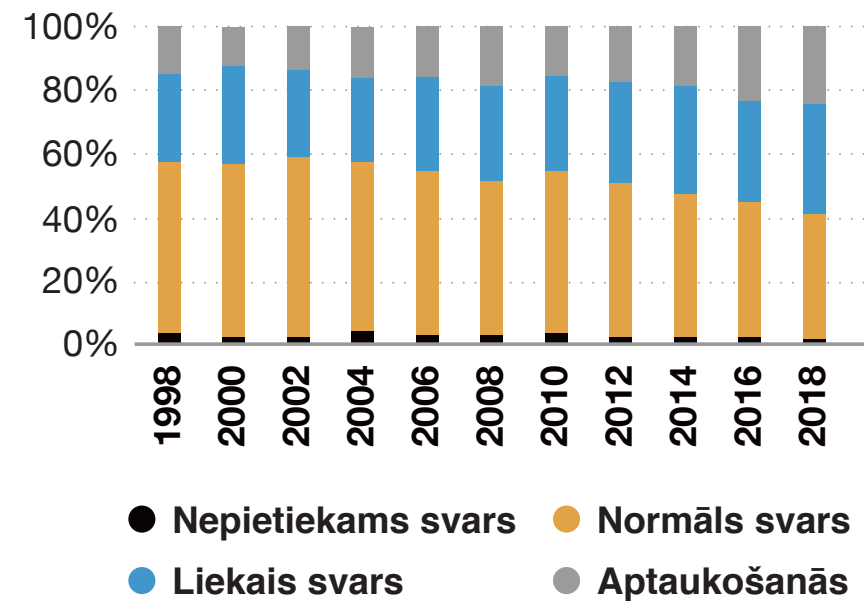
Latvijas pieredze

Latvijā nodoklis bezalkoholiskajiem dzērieniem ar pievienotu cukuru tika ieviests 1999. gadā, ko galvenokārt motivēja valdības budžeta finanšu vajadzības.

5.12. attēlā parādīta iedzīvotāju vecumā 15-74 gadi skaita struktūra pēc ķermeņa masas indeksa Latvijā laikā no 1998. līdz 2018. gadam. 2018. gadā, salīdzinot ar 1998. gadu, iedzīvotāju ar normālu ķermeņa masu īpatsvars iedzīvotāju vidū vecumā 15-74 gadi samazinājās par 14 procentpunktiem, savukārt, liekā svara un aptaukošanās gadījumu skaita īpatsvars pieauga attiecīgi par 7 un 10 procentpunktiem.

²⁶ Somija bija viena no pirmajām valstīm pasaulē, kas 1926. gadā sāka aplikt ar nodokli šokolādi un konfektes, un 1940. gadā arī bezalkoholiskos dzērienus. Tomēr 2000. gadā nodoklis šokolādei un konfektes tika atcelts. Vēlāk, 2011. gadā, saldumu nodoklis tika atjaunots un tika piemērots konditorejas izstrādājumiem, šokolādei un saldējumam, izslēdzot maizes izstrādājumus, jogurtu, pudiņus un citus produktus (WHO, 2015). Kopš 2017. gada saldumu nodoklis tika atcelts pēc Eiropas Komisija atzinuma, ka nodoklis nav saderīgs ar ES noteikumiem par valsts atbalstu (Confectionery News, 2016), savukārt akcīzes nodoklis bezalkoholiskajiem dzērieniem joprojām ir spēkā.

5.12. attēls: Iedzīvotāju ķermeņa masas indekss Latvijā 1998.–2018. gadā, % no visiem iedzīvotājiem 15-74 gadu vecumā

Avots: Slimību Profilakses un kontroles centrs. Latvijas iedzīvotāju veselību ietekmējošo paradumu pētījums.. 11 pētījumi, kas veikti laika posmā no 1998. – 2018. gadā. Pieejams: https://spkc.gov.lv/lv/statistika-un-petijumi/petijumi-un-zinojumi/veselibu-ietekmejoso-paradumu-?glo_template=text

Pamatojoties uz Ungārijas un Somijas pieredzi, kura liecina, ka cukura nodoklis ir efektīvs, lai samazinātu uzņemto kaloriju daudzumu, ja tas tiek uzlikts plašam produktu klāstam, nevis tikai dažiem produktiem, kas patērētājiem dod iespēju pāriet uz citiem pārtikas produktiem ar pievienotu cukuru, sāli un taukiem, mēs novērtējam iespējamo ietekmi uz akcīzes nodokļa ieņēmumiem, ja akcīzes nodoklis tiktu piemērots jogurtiem, aromatizētiem piena dzērieniem ar pievienotu cukuru vai citiem saldinātājiem un saldējumam Latvijā. Pirmkārt, mēs aprēķinām nodokļu bāzi, izmantojot datus par Latvijā saražotās rūpniecības produkcijas realizācijas apjomu²⁷, kā arī attiecīgo produktu importu un eksportu²⁸ 2018. gadā. Pēc mūsu aplēsēm, 2018. gadā nodokļu bāze jogurtiem un aromatizētiem piena dzērieniem ar pievienotu cukuru vai citiem saldinātājiem būtu vienāda ar

²⁷ Centrālās statistikas pārvalde. RUG020. Saražotās rūpniecības produkcijas realizācija (PRODCOM klasifikācijas 10 zīmēs), (daudzums; tūkst. euro). Jogurtiem mēs izmantojam PRODCOM 1051524500 - Aromatizēts šķidrums jogurts vai paskābināts piens (rūgušpiens, krējums, jogurts un citi fermentētie produkti, aromatizēti vai ar augļu, riekstu vai kokosriekstu piedevu), kg. Saldējumam mēs izmantojam PRODCOM 1052100000 A - Saldējums un cits pārtikā izmantojams ledus (ieskaitot šerbetu, augļu saldējumus, saldumus uz kociņa) (izņemot maisījumus un izejvielas saldējumam), litri

²⁸ Centrālās statistikas pārvalde. Imports 2018. gadā pa valstīm (eiro, kg un papildmērvienībās; KN 8 zīmēs). Centrālās statistikas pārvalde. ATD8180. Eksports 2018. gadā pa valstīm (eiro, kg un papildmērvienībās; KN 8 zīmēs). Jogurtiem, mēs izmantojam šādus KN 8-zīmju produktu kodus: 04031031, 04031033, 04031039 (šīs kategorijas ietver jogurtu ar pievienotu cukuru vai citiem saldinātājiem, bet kuram nav pievienoti aromatizētāji un tādas piedevas kā augļi, rieksti vai kakao); 04031091, 04031093, 04031099 (šīs kategorijas ietver jogurtu, kas ir aromatizēts vai kuram ir pievienoti augļi, rieksti vai kakao). Aromatizētajam piena dzērieniem ar pievienotu cukuru vai citiem saldinātājiem, mēs izmantojam šādus KN 8-zīmju produktu kodus: 04039061, 04039063, 04039069 (šīs kategorijas ietver piena dzērienus, kuriem ir pievienots cukurs vai citi saldinātāji, bet kuriem nav pievienoti aromatizētāji un tādas piedevas kā augļi, rieksti vai kakao); 04039091, 04039093, 04039099 (šīs kategorijas ietver piena dzērienus, kas ir aromatizēti vai kuriem ir pievienoti augļi, rieksti vai kakao).

16,9 milj. kilogramu, bet nodokļu bāze saldējumam būtu vienāda ar 17,1 miljonu litru. Nākamajā solī, mēs novērtējam ietekmi uz budžetu, pieņemot, ka Latvijā bezalkoholiskajiem dzērieniem piemērojamā akcīzes nodokļa likme ir piemērojama arī jogurtiem, aromatizētiem piena dzērieniem ar pievienotu cukuru vai citiem saldinātājiem un saldējumam, t.i., EUR 7,40 par 100 l jogurta un aromatizētu piena produktu ar pievienotu ar cukuru vai citiem saldinātājiem un EUR 7,40 par 100 kg saldējuma. Mūsu aprēķinu rezultāti rāda, ka akcīzes nodokļa piemērošana šiem produktiem ikgadēji radītu papildu ieņēmumus aptuveni EUR 2,5 milj. apmērā, tai skaitā EUR 1,25 milj. ieņēmumus no akcīzes nodokļa jogurtiem un aromatizētiem piena dzērieniem un EUR 1,27 milj. no akcīzes nodokļa saldējumam. Sākot ar 2022. gada janvāri, kad bezalkoholisko dzērienu akcīzes nodoklis tiks diferencēts atbilstoši cukura saturam, akcīzes nodokļa piemērošana šiem produktiem radītu akcīzes nodokļa ieņēmumus EUR 4,8 milj. apmērā (pieņemot, ka cukura daudzums šajos produktos pārsniedz 8 gramus uz 100 ml jogurta vai piena produkta un uz 100 g saldējuma), un tāpēc šiem produktiem tiktu piemērota akcīzes nodokļa likme EUR 14 par 100 litriem jogurta vai piena produkta un EUR 14 par 100 kg saldējuma). Akcīzes nodokļi radītu augstāku PVN aprēķināšanas bāzi, tādējādi palielinot arī PVN ieņēmumus.

Savā analizē mēs neņemam vērā iespējamo pārdošanas apjoma samazinājumu cenu izmaiņu dēļ, jo šādai analīzei trūkst nepieciešamo datu (mazumtirdzniecības cenu un pārdošanas apjomu laikrindas, kas ir nepieciešamas, lai novērtētu pieprasījuma cenas elastību). Tomēr, svarīgi atcerēties, ka šādam nodoklim īstermiņā varētu būt negatīva ietekme uz vietējo ražotāju izlaidi, peļņu un nodarbinātību. Nodarbinātiem piena produktu ražošanā varētu samazināt algas vai pat atlaist. Latvijā, gadījumā, ja ražotāji neizvēlēties pārformulēt savus produktus, samazinot tajos cukura saturu, lai mazinātu pārdošanas apjoma kritumu, nodokļa bāzes paplašināšana potenciāli skartu vismaz 68 uzņēmumus, kas darbojas piena produktu ražošanā, kuros ir nodarbināti aptuveni 3000 darbinieki, un kuru kopējais gada apgrozījums ir tuvu EUR 416 milj.²⁹

²⁹ Centrālās statistikas pārvalde. SBG010. Uzņēmumu galvenie uzņēmējdarbības rādītāji. NACE C105 Piena produktu ražošana.

6. AKCĪZES NODOKĻA ĪSTERMIŅA IETEKME UZ BUDŽETA IEŅĒMUMIEM: EKONOMETRISKĀ ANALĪZE

Paaugstinātā nodokļa fiskālā ietekme ir atkarīga no tā, vai pieprasījums pēc noteiktās akcīzes preces reaģē uz cenas izmaiņām, kā arī no nodokļu pārvešanas pakāpes uz mazumtirdzniecības cenu³⁰. Cenu izmaiņu ietekmi uz pieprasījumu mēra ar cenas elastību. Cenas elastība tiek definēta kā pieprasījuma izmaiņas procentos, reaģējot uz 1% cenu izmaiņām. Jo lielāka ir cenas elastības absolūtā vērtība, jo augstāka ir pieprasījuma jutība pret cenu. Savukārt, nodokļu pārvešanas pakāpe uz cenām mēra to cik daudz akcīzes produkta cena pieaug, reaģējot uz nodokļa pieaugumu.

Modelēšanas pieeja, lai simulētu akcīzes nodokļa pieauguma ietekmi uz budžetu, ir līdzīga bezalkoholiskajiem dzērieniem, cigaretēm un alkoholiskajiem dzērieniem. Pirmkārt, mēs izmantojam mēneša vai ceturkšņa datus par bezalkoholisko dzērienu, cigarešu un alkoholisko dzērienu pārdošanas apjomu un cenām, lai novērtētu pieprasījuma cenas elastību. Otrkārt, mēs modelējam vairākus scenārijus, izmantojot aprēķināto elastību un pieņemot dažādas nodokļu pārvešanas pakāpes mazumtirdzniecības cenām.

Lai novērtētu pieprasījuma cenas elastību, mēs pārbaudām pārdoto akcīzes preču (bezalkoholisko dzērienu, cigarešu un alkoholisko dzērienu) daudzuma atkarību no diviem galvenajiem faktoriem: akcīzes preces cenas un ienākumu līmeņa, kas aproksimēts ar reālo IKP. Bezalkoholisko dzērienu gadījumā mēs novērtējam atsevišķas regresijas dažādu bezalkoholisko dzērienu veidiem un kā pārdošanas noteicošos faktorus papildus iekļaujam aizvietotāju cenas. Alkoholisko dzērienu gadījumā mēs novērtējam atsevišķas regresijas dažādiem alkoholisko dzērienu veidiem³¹.

³⁰ Tas, kurš faktiski maksā nodokli (patērētājs vai ražotājs) ir atkarīgs no piedāvājuma un pieprasījuma relatīvās cenas elastības. Ja piedāvājums ir elastīgāks nekā pieprasījums, lielāko daļu nodokļu sloga sedz patērētāji. Kad pieprasījums ir elastīgāks nekā piedāvājums, lielāko daļu nodokļu sloga sedz ražotāji.

³¹ Novērtētie bezalkoholisko dzērienu aizstājēju koeficienti nav statistiski nozīmīgi, tāpēc tie nav iekļauti mūsu rezultātos.

Šajā sadaļā tiek sniegts novērtējums par īstermiņa ietekmi uz budžetu un uz pārdošanas apjomu, nevis ilgtermiņa ietekmi uz sabiedrības labklājību. Ilgtermiņa sabiedrības ieguvumi ir svarīgi un, parasti, akcīzes nodokļa ieviešanai, tieši šie faktori tiek izcelti. Nodokļu ietekme uz sabiedrības labklājību ilgtermiņā ir svarīga un tai parasti tiek pievērsta īpaša uzmanība, komunicējot ar plašāku auditoriju, taču nodokļu iekasēšana ir svarīgs apsvērumus īstermiņā.

6.1. BEZALKOHOLISKIE DZĒRIENI: PIEPRASĪJUMA CENAS ELASTĪBA

Šajā sadaļā mēs novērtējam sakarību starp pārdošanas apjomu un cenām visiem bezalkoholisko dzērienu veidiem, kas tiek aplikti ar akcīzes nodokli Latvijā³², izmantojot mēneša datus par cenām un pārdošanas apjomu katrā no Baltijas valstīm. Mēs novērtējam regresijas, kurās parasto gāzēto bezalkoholisko dzērienu (turpmāk – CSD, *carbonated soft drinks*), vieglo CSD (angl. – light CSD; CSD ar samazināto pievienotā cukura daudzumu vai bez cukura), aromatizētā ūdens, kvasa, ledus tējas un enerģijas dzērienu pārdošanas apjomi mēnesī t (*attiecīgi* Q_t^{CSD} , $Q_t^{regular\ CSD}$, $Q_t^{light\ CSD}$, $Q_t^{flavoured}$, Q_t^{kvass} , $Q_t^{ice\ tea}$, $Q_t^{energy\ drinks}$), ko mēra litros, tiek izskaidroti ar šādiem faktoriem:

- Attiecīgās vidējās svērtās mazumtirdzniecības cenas mēnesī t par vienu litru:
 P_t^{CSD} , $P_t^{regular\ CSD}$, $P_t^{light\ CSD}$, $P_t^{flavoured}$, P_t^{kvass} , $P_t^{ice\ tea}$, $P_t^{energy\ drinks}$;
- Ienākumi, kas aproksimēti ar reālo IKP mēnesī t (Y_t). Dati par IKP ir pieejami tikai pa ceturkšņiem; tāpēc, lai iegūtu mēneša datus, ceturkšņa laikrindas tika interpolētas, izmantojot mēneša vidējo svērto rūpniecības produkcijas izlaidi un mēneša reālo mazumtirdzniecības apgrozījumu;
- Citu bezalkoholisko dzērienu cenas mēnesī t par vienu litru, pieņemot, ka pastāv dažādu veidu bezalkoholisko dzērienu aizvietošāji;
- Attiecīgā bezalkoholiskā dzēriena pārdošanas apjoms mēnesī $t-1$;
- Lai ņemtu vērā sezonālītāti, modelī tiek iekļauti fiktīvie mainīgie mēnešiem ar minimālo un maksimālo pārdošanas apjomu;
- Mēs papildus iekļāvam laika trendu (dažās modeļa specifikācijās).

³² Mūsu pieņēmumā regulārie un vieglie CSD (kas ir CSD ar samazinātu pievienotā cukura daudzumu vai bez cukura), aromatizēts ūdens, kvass, ledus tēja un enerģijas dzērieni tiek aplikti ar nodokli. Vienlaikus, mēs pieņemam, ka visi sulu veidi (tai skaitā negāzēti sulu dzērieni, jo mūsu novērojumi liecina, ka Latvijā praktiski visi negāzēti sulu dzērieni satur vairāk kā 10% sulas) un nearomatizēts ūdens netiek aplikti ar akcīzes nodokli. Saskaņā ar likumu par akcīzes nodokli Latvijā akcīzes nodoklis tiek piemērots ūdenim un minerālūdenim ar pievienotu cukuru, citiem saldinātājiem vai aromatizētājiem un citiem bezalkoholiskajiem dzērieniem. Izņēmumi ir augļu un dārzeņu sula un nektārs, dzērieni, kas satur vismaz 10% sulas (izņemot augļu sulas, kas izgatavotas no koncentrāta), satur ne vairāk kā 10% pievienotā cukura un kas nesatur pārtikas piedevas un aromatizētājus, kā arī ūdens un minerālūdens bez pievienota cukura, citiem saldinātājiem vai aromatizētājiem.

Pielikuma 0.3. –0.6. tabulās parādīti novērtēto regresiju rezultāti. Pēc mūsu aplēsēm pieprasījums ir elastīgs pret cenu visās Baltijas valstīs šādiem bezalkoholiskajiem dzērieniem: parastajiem CSD, aromatizētā ūdenim, kvasam un ledus tējai, kas nozīmē, ka cenas pieaugumam seko lielāks nekā proporcionāls pārdotā daudzuma samazinājums. Vienlaikus pieprasījums pēc viegļajiem CSD un enerģijas dzērieniem ir neelastīgs, kas nozīmē, ka cenu izmaiņas mazāk nekā proporcionāli samazina pārdošanas apjomus.

Mūsu secinājumi atbilst literatūrai, kurā kopumā tiek secināts, ka bezalkoholisko dzērienu pieprasījums reaģē uz bezalkoholisko dzērienu cenu izmaiņām tādās valstīs kā ASV, Lielbritānija, Francija, Brazīlija, Meksika. Piemēram, Briggs u.c. (2013) lēš, ka ar cukuru saldinātu dzērienu cenas elastība Lielbritānijā ir no -0,81 līdz -0,92. Powell u.c. (2013) sniedz sistemātisku 10 pētījumu pārskatu, pamatojoties uz ASV datiem, un ziņo par ar cukuru saldinātu dzērienu pieprasījuma vidējo cenas elastību, kas vienāda ar -1,21. Vienlaikus, Colchero u.c. (2015) sniedz konsekventus secinājumus par cenas elastību ASV, kas ir vienāda ar 1,06 bezalkoholiskajiem dzērieniem un -1,16 visiem ar cukuru saldinātiem dzērieniem. Savukārt, Cabrera Escobar u.c. (2013) veic 9 pētījumu meta analīzi³³ un novērtē pieprasījuma elastību ASV, Meksikā, Brazīlijā un Francijā. Rezultāti norāda uz negatīvu cenas elastību pieprasījumam ar cukuru saldinātiem dzērieniem intervālā no -0,85 līdz -2,21 ar kopējo cenas elastības novērtējumu -1,3.

6.2. BEZALKOHOLISKIE DZĒRIENI: ĪSTERMIŅA JEB TIEŠĀ IETEKME UN IETEKME UZ VALSTS BUDŽETU

Nākamajā solī mēs modelējam vairākus scenārijus, lai novērtētu fiskālo ietekmi no akcīzes nodokļa paaugstināšanas bezalkoholiskajiem dzērieniem Latvijā (un akcīzes nodokļa ieviešanu Lietuvā un Igaunijā).

Latvija ir vienīgā no Baltijas valstīm, kas piemēro akcīzes nodokli bezalkoholiskajiem dzērieniem ar pievienotu cukuru, citiem saldinātājiem vai aromatizētājiem. Tāpēc, lai empīriski novērtētu nodokļa pārņemšanas pakāpi, mēs izmantojam Latvijas datus par vidējo svērto mazumtirdzniecības cenu (turpmāk tekstā – WAP, *weighted average retail price*) katram bezalkoholisko dzērienu veidam. Rezultāti liecina, ka nodokļa pārņemšanas pakāpe uz patērētājiem atšķiras atkarībā no bezalkoholisko dzērienu veida un atšķiras iepriekšējās nodokļa palielināšanas epizodēs, bet parasti pārsniedz 50%. Mūsu empīriskā stratēģija ir šāda. Mēs novērtējam regresiju, kurā bezalkoholisko dzērienu cena ir funkcija no tās vērtībām iepriekšējos periodos un izlaides starptības (*output gap*), kas regresijās iekļauta kā patērētāju pieprasījumu raksturojošs rādītājs.

³³ Apskatītie pētījumi bija publicēti periodā no 2000. līdz 2013. gadam.

Tad mēs izmantojam novērtētās regresijas, lai prognozētu mēneša cenas katram bezalkoholisko dzērienu veidam, un jebkura cenu dinamika, ko nevar izskaidrot ar modeli, tiek interpretēta kā nodokļu palielināšanas ietekme. Turpmākajos budžeta ietekmes aprēķinos tiek veikti divi alternatīvi pieņēmumi par nodokļa pārvešanas pakāpi visiem bezalkoholisko dzērienu veidiem: i) tiek pieņemta 100% nodokļa pārvešana, kas nozīmē, ka pārdevēji visu nodokļa pieaugumu iekļauj mazumtirdzniecības cenā; ii) tiek pieņemts, ka pārvešanas pakāpe ir tikai 50%.

Katrai Baltijas valstij mēs analizējam 4 alternatīvus valsts budžeta ietekmes scenārijus:

(1)

Balstīts uz novērtēto attiecību starp cenu un pārdošanas apjomu katram bezalkoholisko dzērienu veidam, kas aprēķinātas pēc Latvijas, Igaunijas un Lietuvas datiem un nodokļa pārvešanas pakāpi 100%;

(2)

Balstīts uz novērtēto attiecību starp cenu un pārdošanas apjomu katram bezalkoholisko dzērienu veidam, kas aprēķinātas pēc Latvijas, Igaunijas un Lietuvas datiem un nodokļa pārvešanas pakāpi 50%;

(3)

Balstīts uz novērtēto vidējo attiecību starp cenu un pārdošanas apjomu katram bezalkoholisko dzērienu veidam, kas aprēķinātas pēc Baltijas valstu datiem un nodokļa pārvešanas pakāpi 100%;

(4)

Balstīts uz novērtēto vidējo attiecību starp cenu un pārdošanas apjomu katram bezalkoholisko dzērienu veidam, kas aprēķinātas pēc Baltijas valstu datiem un nodokļa pārvešanas pakāpi 50%.

Lai novērtētu akcīzes nodokļa paaugstināšanas īstermiņa / tiešo ietekmi, mēs pieņemam šādu hipotētisku akcīzes nodokļa reformas scenāriju: bezalkoholisko dzērienu (izņemot vieglo CSD un aromatizētu ūdeni) akcīzes nodoklis tiek palielināts no EUR 7,4 līdz EUR 14,0 par 100 litriem, kas ir līdzvērtīgs 89,2% akcīzes nodokļa pieaugumam Latvijā (jo pašreizējā nodokļu likme ir EUR 7,40 par 100 litriem). Vieglajiem CSD un aromatizētajam ūdenim joprojām piemēro nodokļa likmi EUR 7,40 par 100 litriem. Akcīzes nodokļa palielinājums hipotētiskajā scenārijā atbilst reālajam nodokļu likmes paaugstinājumam, ko Latvijā no 2022. gada janvāra plānots piemērot bezalkoholiskajiem dzērieniem ar cukura saturu virs 8 gramiem uz 100 mililitriem.

Pielikuma 0.7. tabulā parādīta simulētā īstermiņa jeb tiešā fiskālā ietekme par katru bezalkoholisko dzērienu veidu katrā no Baltijas valstīm. 6.1. tabulā ir apkopoti aprēķini par visiem bezalkoholisko dzērienu veidiem. Jāņem vērā, ka rezultāti atspoguļo īstermiņa jeb tiešo fiskālo efektu, tāpēc tie neiekļauj sekundāros efektus, kas varētu rasties no pārmaiņām vietējā ražošanā, nodarbinātībā un tādejādi citu nodokļu ieņēmumos.

Saskaņā ar mūsu simulācijas rezultātiem 100% nodokļu pārvešanas gadījumā hipotētiska reforma varētu izraisīt bezalkoholisko dzērienu cenu pieaugumu Latvijā par 7,2% (ņemot vērā tikai bezalkoholiskos dzērienus, uz kuriem attiecas akcīzes nodoklis), Igaunijā un Lietuvā par 14,6% un 19,9% attiecīgi³⁴. Cenu pieaugums Igaunijā ir mazāks nekā Lietuvā, jo bezalkoholisko dzērienu cenas Igaunijā ir augstākas, tāpēc akcīzes nodoklis veido mazāku cenas daļu. Vienlaikus, 50% nodokļa pārvešanas gadījumā cenu pieaugums ir par 50% mazāks.

Simulētais pārdošanas apjoma kritums tiek aprēķināts, pamatojoties uz novērtēto pieprasījuma elastību katram dzēriena veidam un uz vidējo pieprasījuma elastību katram bezalkoholisko dzērienu veidam visās Baltijas valstīs. Vislielākais bezalkoholisko dzērienu, uz kuriem attiecas akcīzes nodoklis, pārdošanas apjoma kritums (29,6 – 32,3% gadījumā, kad nodokļa pārvešanas pakāpe ir 100% un 14,8 – 16,1% gadījumā, kad nodokļa pārvešanas pakāpe ir 50%) tika aprēķināts Lietuvai, jo cenu pieaugums no akcīzes nodokļa paaugstināšanas valstī arī būtu vislielākais. Igaunijā bezalkoholisko dzērienu pārdošanas apjomi samazinātos par 18,6 – 21,0%, ja nodokļa pārvešanas pakāpe būtu 100%, un par 9,3 – 10,5%, ja nodokļa pārvešanas pakāpe būtu 50%. Latvijā, kur akcīzes nodoklis tiek piemērots jau vairāk nekā divdesmit gadus, bezalkoholisko dzērienu pārdošanas apjomi samazināsies vismazāk salīdzinājumā ar citām Baltijas valstīm - par 11,1 – 11,3% (nodokļa pārvešanas pakāpe: 100%), un par 5,5 – 5,7% (nodokļa pārvešanas pakāpe: 50%).

Paredzams, ka, ieviešot akcīzes nodokli bezalkoholiskajiem dzērieniem, Igaunijā ik gadu valsts budžetā tiktu iekasēti EUR 6,5 – 7,6 miljoni un Lietuvā – EUR 12,6 – 16,0 miljoni. Latvijā tiek lēsts, ka ieņēmumi no akcīzes nodokļa palielināsies par EUR 4,7 – 5,7 miljoniem.

Cits īstermiņa (daļēja līdzsvara) efekts, kas nav ņemts vērā mūsu aprēķinos, ir potenciālais bezdarbs un algu samazinājums bezalkoholisko dzērienu ražošanas nozarē nodarbinātajiem. Latvijas gadījumā nodokļu palielināšana potenciāli skartu vismaz 34 uzņēmumus, kas darbojas bezalkoholisko dzērienu ražošanas nozarē un kurās strādā aptuveni 900 darbinieku ar kopējo gada apgrozījumu tuvu EUR 100 miljoniem.

³⁴ Cenu pieaugums Igaunijā un Lietuvā ir lielāks nekā Latvijā, jo šīm valstīm mēs simulējam jaunu nodokli bezalkoholiskajiem dzērieniem, savukārt Latvijai mēs simulējam esošā nodokļa palielinājumu.

6.1. tabula: Akcīzes nodokļa bezalkoholiskajiem dzērieniem palielināšanas īstermiņa jeb tiešā ietekme uz nodokļu ieņēmumiem no bezalkoholiskajiem dzērieniem Baltijas valstīs

SCENĀRIJS:	LATVIJA				IGAUNIJA				LIETUVA			
	Nov.	Nov.	Vid	Vid	Nov.	Nov.	Vid	Vid	Nov.	Nov.	Vid	Vid
Pieprasījuma cenas elastība	1	0,5	1	0,5	1	0,5	1	0,5	1	0,5	1	0,5
Nodokļa pārvešanas pakāpe	1	0,5	1	0,5	1	0,5	1	0,5	1	0,5	1	0,5
Izmaiņas akcīzes nodokļa ieņēmumos no bezalkoholiskajiem dzērieniem, % no pirmsreformas scenārija	154,5	165,2	155,0	165,4								
Potenciālie ieņēmumi no nodokļa ieviešanas vai palielināšanas bezalkoholiskajiem dzērieniem, milj. EUR	4,74	5,67	4,78	5,69	6,72	7,56	6,51	7,45	12,55	15,72	13,10	15,99
Ar nodokli apliekamo bezalkoholisko dzērienu cenu izmaiņas, %	7,22	3,61	7,22	3,61	14,64	7,32	14,64	7,32	19,94	9,97	19,94	9,97
Ar nodokli apliekamo bezalkoholisko dzērienu pārdošanas apjoma izmaiņas, %	-11,31	-5,65	-11,06	-5,53	-18,61	-9,30	-20,96	-10,48	-32,28	-16,14	-29,56	-14,78
Visu bezalkoholisko dzērienu pārdošanas apjoma izmaiņas, %	-4,20	-2,10	-4,11	-2,05	-8,34	-4,17	-9,40	-4,70	-14,93	-7,47	-13,67	-6,84
Bezalkoholisko dzērienu ražošanas nozares uzņēmumu apgrozījums, milj. EUR		96,3			NA				NA			
Nodarbināto skaits bezalkoholisko dzērienu ražošanas nozarē*		892			NA				NA			

Piezīme: Nov.: pieprasījuma elastība, ekonometriski novērtēta izmantojot Latvijas, Igaunijas un Lietuvas datus (sk. Pielikuma 0.3. – 0.7. tabulas). Vid.: vidējā pieprasījuma elastība Baltijas valstīs (aprēķināta kā vidējā vērtība);

Latvija: pirms nodokļa palielināšanas cenas attiecas uz 2019. gada oktobri; Igaunija: pirms nodokļa palielināšanas cenas attiecas uz 2018. gada decembri; Lietuva: pirms nodokļa palielināšanas cenas attiecas uz 2019. gada oktobri.

Avots: autoru aprēķini, izmantojot AC Nielsen datus par bezalkoholisko dzērienu cenām un pārdošanas apjomu.

*Latvijas Centrālā statistikas pārvalde. SBG010. Uzņēmumu galvenie uzņēmējdarbības rādītāji. NACE C1107 Bezalkohola dzērienu ražošana; minerālūdeņu un pudelēs iepakotā citu ūdeņu ražošana.

6.3. CIGARETES: PIEPRASĪJUMA CENAS ELASTĪBA

Šajā sadaļā, pirmkārt, mēs novērtējam sakarību starp cigarešu pārdošanas apjomu un cenām, izmantojot mēneša datus par vidējām svērtajām mazumtirdzniecības cenām un pārdošanas apjomiem, kas iegūti no AC Nielsen. Tad mēs analizējam dažādus budžeta ietekmes scenārijus, izmantojot aprēķināto elastību un pieņemot dažādas nodokļa pārnesšanas pakāpes mazumtirdzniecības cenām.

Ievērojot standarta pieeju, kas aprakstīta literatūrā, mēs apksimējam pieprasījumu ar pārdoto cigarešu paciņu daudzumu uz vienu potenciālo smēķētāju, kur potenciālais smēķētājs tiek definēts kā persona vecumā virs 15 gadiem. Mēs novērtējam regresijas, kurās pārdoto cigarešu paciņu daudzums uz vienu potenciālo smēķētāju (turpmāk - cigarešu pārdošanas apjoms uz vienu iedzīvotāju) mēnesī t (Q_t^{cig}) tiek izskaidrots ar šādiem faktoriem³⁵:

- Vidējā svērtā mazumtirdzniecības cena par cigarešu paciņu mēnesī t , pieņemot, ka iepakojumā ir 20 cigaretes: P_t^{cig} ;
- Ienākumi, kas apksimēti ar reālo IKP uz pieaugušu cilvēku (Y_t) mēnesī t . Dati par IKP ir pieejami tikai pa ceturkšņiem; tāpēc, lai iegūtu mēneša datus, ceturkšņa laikrinda tika interpolēta, izmantojot mēneša vidējo svērto rūpniecības produkcijas izlaidi un mēneša reālo mazumtirdzniecības apgrozījumu;
- Cigarešu paciņu pārdošanas apjoms mēnesī $t-1$;
- Lai ņemtu vērā sezonālītāti, modelī tiek iekļauti fiktīvie mainīgie mēnešiem ar minimālo un maksimālo pārdošanas apjomu.

6.2. tabulā parādīta regresijas specifikācija. Pēc mūsu aplēsēm, visās Baltijas valstīs cigarešu pieprasījums ir cenu neelastīgs. Novērtētā pieprasījuma elastība svārstās no -0,18 līdz -0,32, kas nozīmē, ka cigarešu cenas pieaugums par 10% samazinās cigarešu pārdošanas apjomus tikai par 1,8% -3,2%. Rezultāti saskan ar citu pētījumu rezultātiem (elastība svārstās no -0,2 līdz -0,8), kas veikti kopš 2000. gada, izmantojot datus no valstīm ar zemiem un vidējiem ienākumiem, jo cenas elastības aplēses mēdz būt zemākas valstīs ar zemām cenām un tādējādi pieejamām cigaretēm (U.S. NCI, WHO, 2016; Yurekli, Ayda Aysun, 2018). Zema pieprasījuma elastība pret cenu izmaiņām padara akcīzes nodokli cigaretēm mazāk efektīvu patēriņa samazināšanai, bet vienlaikus *ceteris paribus* tas padara cigaretes par piemērotu bāzi papildu nodokļu ieņēmumu iekasēšanai.

³⁵ Dažās modeļa specifikācijās mēs testējam arī laika trenda (Tt) esamību, kas varētu atspoguļot citu regresijās neiekļauto mainīgo ietekmi, tādu kā dzīvesveida izmaiņas, pretsmēķēšanas kampaņas, smēķēšanas ierobežojumi. Taču novērtētie laika trenda koeficienti nav statistiski nozīmīgi un tādējādi tas netika iekļauts mūsu galvenajos rezultātos.

6.2. tabula: Regresijas rezultāti 20 cigarešu paciņu pārdošanas apjomam uz 15 gadus vecu un vecāku iedzīvotāju Baltijas valstīs

Valsts	CIGAREŠY PACIŅAS					
	$\ln(Q_t^{cig})$					
Periods	LATVIJA		LIETUVA		IGAUNIJA	
	2010-2019		2010-2019		2010-2018	
$\ln(P_t^{cig})$	-0,317	***	-0,183	***	-0,204	***
	(0,000)		(0,000)		(0,000)	
$\ln(Y_t)$	0,464	***	0,269	***	0,295	***
	(0,000)		(0,000)		(0,000)	
Q_{t-1}^{cig}	0,619	***	0,818	***	0,778	***
	(0,000)		(0,000)		(0,000)	
Konstante	-2,976	***	-1,447	***	-1,542	***
	(0,000)		(0,000)		(0,000)	
D_{max}	0,052	***	0,023	***	0,024	***
	(0,000)		(0,001)		(0,009)	
D_{min}	-0,071	***	-0,088	***	-0,070	***
	(0,000)		(0,000)		(0,000)	
R^2	0,930		0,953		0,936	
Kor. R^2	0,927		0,951		0,933	
Nov. skaits	118		118		107	
F stat	299,10		451,27		296,74	
Varb. > F	0,000		0,000		0,000	
DW stat.	2,28		1,62		1,46	

Statistiskās nozīmības līmenis: *** $p < 0.01$, ** $p < 0.05$, * $p < 0.1$, p-vērtības iekavās.

Piezīme: Q_t^{cig} : 20-cigarešu pārdošanas apjoms uz vienu pieaugušo (potenciālais smēķētājs) mēnesī t ; P_t^{cig} : vidējā svērtā mazumtirdzniecības cena par 20 cigarešu paciņu mēnesī t ; Y_t : ienākumi, kas apksimēti ar reālo IKP uz pieaugušo cilvēku mēnesī t ; Q_{t-1}^{cig} : cigarešu pārdošanas apjoms mēnesī $t-1$ (paciņu skaits); D_{max} : sezonāls fiktīvais mainīgais mēnešiem ar maksimālo pārdošanas apjomu; D_{min} : sezonāls fiktīvais mainīgais mēnešiem ar minimālo pārdošanas apjomu.

6.4. CIGARETES: ĪSTERMIŅA JEB TIEŠĀ IETEKME UN IETEKME UZ VALSTS BUDŽETU

Pieejā, lai simulētu akcīzes nodokļa paaugstināšanu, ir līdzīgi tai, kuru izmantojām bezalkoholiskajiem dzērieniem. Papildu nodokļu ieņēmumu apjoms, ko varētu nodrošināt akcīzes nodokļa cigaretēm palielināšana, ir atkarīgs no pieprasījuma elastības un nodokļa pārvešanas pakāpes uz mazumtirdzniecības cenām. Tāpēc mēs analizējam dažādus nodokļa pieauguma ietekmes uz budžetu scenārijus, kas atšķiras ar dažādu nodokļa pārvešanas pakāpi un pieprasījuma elastību.

Nodokļa pārvešanas pakāpe ir atkarīga no vairākiem faktoriem (tirgus struktūra, vispārējā situācija tirgū, smēķētāju pašreizējā un prognozējamā pirktspēja, pašreizējs nodokļu slogs un tā paredzamā palielināšana). Pirmkārt, mēs izmantojam standarta pieņēmumu par pilnīgu nodokļa pārvešanu uz cigarešu mazumtirdzniecības cenu, pieņemot, ka pārdevēji cenu koriģē ar pilnu nodokļu pieauguma summu³⁶. Valstis, kas pieņem stingru smēķēšanas kontroles politiku, ieskaitot regulāru akcīzes nodokļa palielināšanu, ražotāju peļņa kļūst arvien ierobežotāka. Vienlaikus, ražotāji sākotnēji var saglabāt zemāku cenu, bet tas ne vienmēr ir iespējams, jo īpaši, ja nodokļa pieaugums apēd lielu peļņas daļu (Yurekli, Ayda Aysun, 2018). Literatūrā ir pieejami rezultāti, kas liecina, ka cigarešu nodokļi ir mazāk nekā pilnībā pārnesti uz patēriņa cenām, kaut arī patērētāji pārņem nodokļa lielāko slogu (75–85%) (Harding M. u.c., 2012; Rozema K., Ziebarth N.R., 2017). Tai pašā laikā citos pētījumos ir parādīts, ka akcīzes nodoklis tiek pārmērīgi pārlūkts uz patērētājiem, t.i., mazumtirdzniecības cenas palielinās vairāk nekā nodokļu pieaugums (Hanson A., Sullivan R, 2009; Sullivan R.S., Dutkowsky D.H., 2012; NCI, WHO, 2016).

Mūsu analīzes ietvaros mēs izmantojam 75% nodokļa pārvešanu kā apakšējo robežu un 100% nodokļa pārvešanu kā augšējo robežu. Mēs neizskatām scenārijus, kur akcīzes nodokļa palielinājums tiktu pārņemts uz patērētājiem par vairāk nekā 100%, pieņemot, ka ražotājs / izplatītājs vēlēties minimizēt pārdošanas apjoma kritumu un tāpēc nepalielinās mazumtirdzniecības cenu vairāk nekā pieaug nodoklis.

Hipotētiskie scenāriji ir šādi: katra Baltijas valsts palielina akcīzes nodokļa specifisko komponenti par 5%, 10%, 15%, 20% un 30%. Akcīzes nodokļa paaugstināšana rada lielāku mazumtirdzniecības cenas pieaugumu, jo akcīzes nodoklis tiek iekļauts PVN aprēķināšanas bāzē.

Līdzīgi kā bezalkoholisko dzērienu analīzē, mēs analizējam 4 alternatīvus akcīzes nodokļa paaugstināšanas scenārijus katrā Baltijas valstī:

(1)

Balstīts uz novērtēto attiecību starp cenu un pārdošanas daudzumu cigaretēm, kas aprēķināta pēc Latvijas, Igaunijas un Lietuvas datiem, un pilnīgu nodokļa pārvešanu uz patērētājiem;

(2)

Balstīts uz novērtēto attiecību starp cenu un pārdošanas daudzumu cigaretēm, kas aprēķināta pēc Latvijas, Igaunijas un Lietuvas datiem, un 75% nodokļa pārvešanu uz patērētājiem;

(3)

Balstīts uz novērtēto vidējo attiecību starp cenu un pārdošanas daudzumu cigaretēm Baltijas valstīs un pilnīgu nodokļa pārvešanu uz patērētājiem;

(4)

Balstīts uz novērtēto vidējo attiecību starp cenu un pārdošanas daudzumu cigaretēm Baltijas valstīs un 75% nodokļa pārvešanu uz patērētājiem.

Pirmkārt, mēs simulējam mazumtirdzniecības cenu pieaugumu, ko veicina akcīzes nodokļa un PVN pieaugums, un pēc tam, izmantojot aplēsto pieprasījuma elastību, iegūstam potenciālo pārdošanas daudzumu un līdz ar to arī budžeta ieņēmumu izmaiņas. 6.3. tabulā ir parādīti vienas hipotētiskās reformas scenārija rezultāti: cigarešu akcīzes nodokļa īpašās likmes palielinājums par 15%. Citu hipotētisku scenāriju rezultāti ir parādīti pielikuma 0.8., 0.9., 0.10., 0.11. tabulās.

³⁶ Līdzīgs pieņēmums ir veikts Pasaules Veselības organizācijas tabakas nodokļu simulācijas modelī WHO TaXSiM (WHO, 2013), un arī, piemēram, Goodchild M. u.c. (2016).

6.3. tabula: Akcīzes nodokļa cigaretēm palielināšanas (15% palielinājums nodokļa īpašai likmei) īstermiņa jeb tiešā ietekme uz nodokļu ieņēmumiem no cigaretēm Baltijas valstīs, novirze no scenārija bez nodokļu palielināšanas

SCENĀRIJS	LATVIJA				LIETUVA				IGAUNIJA			
SCENĀRIJS: 15% PIEAUGUMS NODOKĻA SPECIFISKAJĀ LIKMĒ	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4
	Nov.	Nov.	Vid.	Vid.	Nov.	Nov.	Vid.	Vid.	Nov.	Nov.	Vid.	Vid.
Pieprasījuma cenas elastība	-0,317	-0,317	-0,235	-0,235	-0,183	-0,183	-0,235	-0,235	-0,204	-0,204	-0,235	-0,235
Nodokļa pārvešanas pakāpe uz mazumtirdzniecības cenu	1	0,75	1	0,75	1	0,75	1	0,75	1	0,75	1	0,75
Vidējā svērtā cigarešu paciņas mazumtirdzniecības (WAP) cena pirms nodokļa palielināšanas, EUR	3,51	3,51	3,51	3,51	3,59	3,59	3,59	3,59	4,04	4,04	4,04	4,04
Akcīzes nodokļa daļa WAP, EUR	2,29	2,29	2,29	2,29	2,21	2,21	2,21	2,21	2,85	2,85	2,85	2,85
Akcīzes nodokļa daļa WAP, %	65,4	65,4	65,4	65,4	61,6	61,6	61,6	61,6	70,5	70,5	70,5	70,5
WAP pēc nodokļa palielināšanas, EUR	3,86	3,77	3,86	3,77	3,94	3,85	3,94	3,85	4,50	4,39	4,50	4,39
Akcīzes nodokļa daļa WAP pēc reformas, EUR	2,58	2,56	2,58	2,56	2,50	2,47	2,50	2,47	3,24	3,20	3,24	3,20
Akcīzes nodokļa daļa WAP, EUR, %	66,9	68,0	66,9	68,0	63,4	64,2	63,4	64,2	71,8	72,9	71,8	72,9
Izmaiņas WAP (iesk. akcīzes nodokli un PVN), %	9,9	7,4	9,9	7,4	9,5	7,1	9,5	7,1	11,4	8,5	11,4	8,5
Izmaiņas pārdošanas apjomā, %	-3,1	-2,4	-2,3	-1,7	-1,7	-1,3	-1,7	-1,3	-2,3	-1,7	-2,7	-2,0
Izmaiņas akcīzes nodokļa ieņēmumos no cigaretēm, % salīdzinājumā ar pirmsreformas scenāriju	9,0	9,1	9,9	9,8	10,8	10,3	10,3	9,9	10,8	10,3	10,4	10,0
Papildu nodokļu ieņēmumi, milj. EUR	19,5	19,8	21,5	21,3	30,1	28,8	28,6	27,7	23,6	22,4	22,7	21,8

Piezīmes: Nov.: pieprasījuma elastība, ekonometriski novērtēta izmantojot Latvijas, Igaunijas un Lietuvas datus (sk. 6.2. tabulu). Vid.: vidējā pieprasījuma elastība Baltijas valstīs (aprēķināta kā vidējā vērtība); WAP (angl.: weighted average price) vidējā svērtā cigarešu paciņas mazumtirdzniecības cena. Pirms nodokļu palielināšanas cenas attiecas uz 2019. gada decembri; Izmaiņas pārdošanas apjomos aprēķinātas, reizinot novērtētās izmaiņas cenās ar pieprasījuma elastību; Avots: autoru aprēķini, balstīti uz AC Nielsen datiem par cigarešu cenām un pārdošanas apjomu.

Tiešais jeb īstermiņa akcīzes nodokļa paaugstinājuma efekts ir augstākas cenas; augstākas cenas rada zemāku pieprasījumu pēc cigaretēm, bet augstāki netiešie nodokļi (akcīzes nodoklis un PVN) cigaretēm veicina papildu ieņēmumus par vienu pārdoto vienību. Kurš no iepriekšminētajiem efektiem ir spēcīgāks, ir atkarīgs no pārdošanas apjoma samazinājuma, ko savukārt, nosaka nodokļa pārnesšanas pakāpe un cigarešu pieprasījuma cenas elastība. Atbilstoši AC Nielsen tirgus datiem, zemākā cigarešu paciņas WAP ir Latvijā, bet visaugstākā Igaunijā (pirms nodokļu paaugstināšanas cenas attiecas uz 2019. gada decembri). Tomēr lielāks cenu pieaugums, ko izraisa akcīzes nodokļa pieaugums, notiek tajā valstī, kurā akcīzes nodokļa daļa vidējā svērtā mazumtirdzniecības cenā ir lielāka. Akcīzes nodokļa izraisītais vidējās svērtās cenas pieaugums ir visaugstākais Igaunijā (9–11%), kam seko Latvija un Lietuva (7–10%).

Paredzētais pārdošanas apjomu kritums Baltijas valstīs nav liels – aptuveni 1-3%, jo pieprasījuma elastība ir zema. Rezultātā sagaidāms, ka akcīzes nodokļa ieņēmumi no cigaretēm palielināsies par 9–10% Latvijā (EUR 20–22 milj. gadā), par 10–11% Lietuvā (EUR 28–30 milj.) un 10–11% Igaunijā (EUR 22–24 milj.). Jāņem vērā, ka mūsu rezultāti atspoguļo īstermiņa jeb tiešo fiskālo efektu, tāpēc neapskata sekundāros efektus, kas varētu rasties no vietējās ražošanas, nodarbinātības un tādējādi citu nodokļu ieņēmumu izmaiņām.

6.5. ALKOHOLISKIE DZĒRIENI: PIEPRASĪJUMA CENAS ELASTĪBA

Mēs izmantojam līdzīgu pieeju, lai novērtētu akcīzes nodokļa alkoholam paaugstināšanas ietekmi uz valsts budžetu. Ņemot vērā to, ka nav pieejami mēneša vai ceturkšņa dati par Lietuvu un Igauniju, pieprasījuma elastības novērtējums tiek veikts balstoties tikai uz informāciju par Latviju.

Mēs izmantojam VID ceturkšņa datus par Latvijā patēriņam nodoto alkoholisko dzērienu daudzumu (pa dzērienu veidiem), kā arī datus no Latvijas Centrālās statistikas pārvaldes par dzērienu vidējām ceturkšņa cenām³⁷. Mēs novērtējam pieprasījuma jutīgumu trim galvenajiem dzērienu veidiem: degvīnam, vīnam un alus. Šie trīs dzērienu veidi veido vairāk nekā 80% no kopējā alkohola patēriņa Latvijā. Ekonometriskā pieeja, lai novērtētu patēriņu un cenu sakarību, ir līdzīga tai, kuru pielietojām savā analizē par cigaretēm un bezalkoholiskajiem dzērieniem. Mēs regresējam degvīna, alus un vīna patēriņu uz vienu pieaugušo cilvēku litros (attiecīgi Q_t^{vodka} , Q_t^{beer} un Q_t^{wine}) ceturksnī t uz:

• Attiecīgās viena litra mazumtirdzniecības cenas ceturksnī t : P_t^{vodka} , P_t^{beer} un P_t^{wine} ;

• Reālo IKP uz vienu iedzīvotāju ceturksnī t (Y_t);

• Citu alkoholisko dzērienu (piemēram, brendija, dzirkstošā vīna) cenām, pieņemot, ka dažādu veidu dzērieni var būt aizvietotāji;

• Mēs papildus iekļaujam laika trendu, gaisa temperatūru un fiktīvus mainīgos, lai ņemtu vērā vienreizējo šoku ietekmi.

Uzticamu datu trūkuma dēļ mēs nevaram tiešā veidā novērtēt pārrobežu tirdzniecības ietekmi. Bet, tā kā dati par patēriņu iekļauj arī nerezidentu patēriņu, aplēstajiem cenu koeficientiem būtu jāatspoguļo arī pārrobežu tirdzniecības ietekme.

Regresijās ir iekļauti augstāk aprakstīto mainīgo gada pieauguma tempi. 6.4. tabula parāda regresijas novērtēšanas rezultātus. Aizvietotāju koeficienti nav statistiski nozīmīgi, un tāpēc tie netika iekļauti mūsu galvenajās regresiju specifikācijās.

Novērtētie cenu koeficienti ir negatīvi visiem analizētajiem dzērieniem un statistiski nozīmīgi degvīna un alus regresijās. Visās regresijās koeficienti ir mazāki par 1, kas norāda uz nelielu pieprasījuma elastību. Vīna gadījumā aprēķinātais koeficients ir ļoti tuvu nullei un nav statistiski nozīmīgs. Vienlaikus, rezultāti liecina, ka vīna patēriņa gada pieaugumam ir pozitīvs trends, kas var liecināt par mainīgām patērētāju gaumēm. Alus gadījumā gaisa temperatūra ir būtisks patērētā daudzuma noteicējs.

Kopumā mūsu rezultāti atbilst apskatītās literatūras secinājumiem, kas parāda, ka pieprasījums pēc stiprajiem alkoholiskajiem dzērieniem parasti vairāk reaģē uz cenu izmaiņām nekā pieprasījums pēc alus un vīna. Piemēram, Wagenaar u.c. (2009) veic 112 pētījumu meta analīzi un parāda, ka vidējā pieprasījuma elastība alus ir -0,46, vīnam -0,69 un stiprajiem alkoholiskajiem dzērieniem -0,80. Tāpat Customs Associated Ltd (2001) secina, ka alus un vīna patēriņš nav jutīgs pret nodokļu likmes paaugstināšanu, bet stipro alkoholisko dzērienu patēriņš reaģē uz nodokļu izmaiņām lielākajā daļā ES dalībvalstu. Strateičuks (2014) apkopo pieejamos elastības novērtējumus un secina, ka alus pieprasījums vismazāk reaģē uz cenu izmaiņām, savukārt, stipro alkoholisko dzērienu pieprasījums-visvairāk. Austrumeiropas un Latīņamerikas valstīs ir visaugstākā elastība, galvenokārt, liela nelegālā alkohola tirgus dēļ.

³⁷ Ceturkšņa dati ir iegūti, aprēķinot aritmētisko vidējo mēneša datiem.

6.4. tabula: Regresiju rezultāti alkoholisko dzērienu patēriņam Latvijā: degvīnam, alum un vīnam

	DEGVĪNS ($\ln(Q_i^{\text{degvīns}}) - \ln(Q_{i-4}^{\text{degvīns}})$)	ALUS ($\ln(Q_i^{\text{alus}}) - \ln(Q_{i-4}^{\text{alus}})$)	VĪNS ($\ln(Q_i^{\text{vīns}}) - \ln(Q_{i-4}^{\text{vīns}})$)
$\ln(P_i)$, i = degvīns, alus vai vīns, gada pieaugums	-0.440** (0.0265)	-0.255** (0.020)	-0.022 (0.881)
$\ln(Y_i)$, gada pieaugums		0.419** (0.028)	0.552*** (0.006)
$\ln(Y_{i-1})$, gada pieaugums	0.818*** (0.000)		
T_i			0.002*** (0.004)
Vidējā gaisa temperatūra ceturksnī t , gada pieaugums		0.0134*** (0.001)	
Konstante	-0.0174 (0.219)	0.004 (0.709)	-0.482*** (0.006)
Fiktīvais mainīgais 2009. gadam	-0.173*** (0.000)		
Fiktīvais mainīgais 2009. gada 1. ceturksnim		-0.172*** (0.004)	
Krīzes fiktīvais mainīgais (2009. gada 1.cet. – 2010. gada 1. cet.)		0.187*** (0.000)	
Pēckrīzes fiktīvais mainīgais (2010. gada 2. cet. – 2011. gada 1. cet.)			0.160*** (0.000)
2011. gada fiktīvais mainīgais	-0.0993*** (0.002)		
Fiktīvais mainīgais 2015. un turpmākiem gadiem	0.0003*** (0.001)		
R2	0.863	0.510	0.5790
Kor. R2	0.843	0.456	0.5389
Nov. skaits (periods)	47 (2008q1 – 2019q3)	51 (2007q1 – 2019q3)	47 (2008q1 – 2019q3)
F stat	42.06	9.36	14.44
Varb > F	0.000	0.000	0.0000
DW stat	1.441	1.305	1.880

Statistiskās nozīmības līmenis: *** $p < 0.01$, ** $p < 0.05$, * $p < 0.1$, p -vērtības iekavās.

Q_i (i = degvīns, alus vai vīns): patēriņam nodotā dzēriena i apjoms uz vienu pieaugušo ceturksnī t (litros);

P_i (i = degvīns, alus vai vīns): dzēriena i cena ceturksnī t (EUR);

Y_t : reālais IKP uz vienu iedzīvotāju ceturksnī t ;

T_t : laika trends.

6.6. ALKOHOLISKIE DZĒRIENI: ĪSTERMIŅA JEB TIEŠĀ IETEKME UN IETEKME UZ VALSTS BUDŽETU

Nākamajā solī mēs modelējam vairākus scenārijus, lai novērtētu alkohola nodokļu palielinājuma fiskālo efektu Baltijas valstīs, kas atšķiras atkarībā no pieprasījuma cenas elastības un nodokļa pārvešanas pakāpes.

Mēs empīriski novērtējam nodokļa pārvešanas pakāpi uz cenām, izmantojot Latvijas mēneša datus par alkohola mazumtirdzniecības cenām, atsevišķi degvīnam, alum un vīnam. Mēs modelējam katra dzēriena mēneša cenu kā funkciju no tās iepriekšējo periodu vērtībām un sezonālām svārstībām. Regresijas tiek aprēķinātas datu izlasei no 2005. gada janvāra līdz 2020. gada aprīlim, izņemot periodus, kad tika mainīts vai nu akcīzes nodoklis, vai PVN³⁸. Vēlāk mēs izmantojam novērtētās regresijas, lai prognozētu mēneša cenu degvīnam, alum un vīnam tajos mēnešos, kad tika veiktas nodokļu izmaiņas un neizskaidrotās cenu izmaiņas interpretējam kā nodokļu izmaiņu ietekmi. Mūsu rezultāti liecina par diezgan augstu nodokļa pārvešanas pakāpi, it īpaši alum un gadījumos, kad nodokļu likme tiek mainīta par relatīvi mazu vērtību. Tomēr, tā kā aprēķinātā nodokļa pārvešanas pakāpe dažādos nodokļa paaugstināšanas gadījumos ievērojami atšķiras, simulētajos fiskālajos scenārijos mūsu aplēses netiek izmantotas. Tā vietā mēs veicam divus alternatīvus pieņēmumus par nodokļa pārvešanas pakāpi: (i) pieņemam pilnīgu nodokļu pārvešanu, (ii) pieņemam, ka nodokļa pārvešanas pakāpe ir 50%. Tādējādi mēs modelējam četrus alternatīvos scenārijus visām Baltijas valstīm:

(1)

Balstoties uz cenu un pārdotā daudzuma attiecību, kas novērtēta, izmantojot Latvijas datus (-0,440 stiprajiem alkoholiskajiem dzērieniem, -0,255 alum un -0,022 vīnam) un pilnīgu nodokļu pārvešanu patērētājiem;

(2)

Balstoties uz cenu un pārdotā daudzuma attiecību, kas novērtēta, izmantojot Latvijas datus (-0,440 stiprajiem alkoholiskajiem dzērieniem, -0,255 alum un -0,022 vīnam) un 50% nodokļu pārvešanas pakāpi;

(3)

Balstoties uz starptautisko pētījumu rezultātiem par pieprasījuma elastību (-0,80 stiprajiem alkoholiskajiem dzērieniem, -0,46 alum un -0,69 vīnam) un pilnīgu nodokļu pārvešanu patērētājiem;

(4)

Balstoties uz starptautisko pētījumu rezultātiem par pieprasījuma elastību (-0,80 stiprajiem alkoholiskajiem dzērieniem, -0,46 alum un -0,69 vīnam) un 50% nodokļa pārvešanas pakāpi.

³⁸ Katrā nodokļu izmaiņu epizodē mēs izslēdzam trīs mēnešus: mēnesi, kurā nodoklis tika mainīts, un divus sekojošus mēnešus.

6.5. tabulā ir sniegti šo četru scenāriju rezultāti visās Baltijas valstīs, atsevišķi degvīnam, vīnam un alus. Visos scenārijos mēs simulējam akcīzes nodokļa palielinājumu par 20% vienam dzēriena litram³⁹. Piemēram, 2020. gada martā Latvijā akcīzes nodoklis vienam litram degvīna palielinājās par 40% un naudas izteiksmē bija EUR 8,10 (jeb EUR 1642 par 100 litriem absolūtā spirta). Tādējādi mēs modelējam scenāriju, kurā akcīzes nodoklis tiek paaugstināts līdz EUR 9,72 (8,10 * 1,2) par vienu degvīna litru. Jāņem vērā, ka mūsu rezultāti atspoguļo īstermiņa / tiešu fiskālo efektu, neņemot vērā sekundāros efektus, kas varētu rasties no vietējās ražošanas, nodarbinātības un tādējādi citu nodokļu ieņēmumu izmaiņām.

Visos modelētajos scenārijos nodokļu likmes palielinājums par 20% rada mazāku nekā proporcionālu akcīzes nodokļa ieņēmumu pieaugumu. Vienīgais izņēmums ir 2. scenārijs vīnam visās trīs valstīs, kas ir zemās pieprasījuma elastības dēļ. Starpvalstu atšķirības, kas izriet no nodokļu ieņēmumu izmaiņām, ir saistītas ar atšķirīgu akcīzes nodokļa daļu mazumtirdzniecības cenās. Piemēram, Igaunijā, kur akcīzes nodoklis degvīnam pirms nodokļu palielināšanas veido mazāko cenas daļu, nodokļa palielinājums rada mazāku gala cenas pieaugumu, mazāku pārdošanas apjoma samazinājumu un līdz ar to lielākus nodokļu ieņēmumus.

6.5. tabula: Akcīzes nodokļa palielināšanas īstermiņa jeb tiešā ietekme uz nodokļu ieņēmumiem no degvīna, vīna un alus Baltijas valstīs

Scenārijs:	LATVIJA				IGAUNIJA				LIETUVA			
	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4
DEGVĪNS												
Pieprasījuma cenas elastība	-0,44	-0,44	-0,80	-0,80	-0,44	-0,44	-0,80	-0,80	-0,44	-0,44	-0,80	-0,80
Nodokļa pārvešanas pakāpe	1	0,5	1	0,5	1	0,5	1	0,5	1	0,5	1	0,5
Cena par vienu litru pirms nodokļa palielināšanas, EUR	14,79				18,22				13,74			
Akcīzes nodoklis uz vienu litru pirms nodokļa palielināšanas, EUR	6,57				7,52				8,10			
Akcīzes nodoklis uz vienu litru pēc nodokļa palielināšanas, EUR	7,88				9,02				9,72			
Cena par vienu litru pēc nodokļa palielināšanas, EUR	16,38	15,58	16,38	15,58	20,03	19,12	20,03	19,12	15,70	14,72	15,70	14,72
Izmaiņas pārdošanas apjomā, %	-4,7	-2,4	-8,6	-4,3	-4,4	-2,2	-7,9	-4,0	-6,3	-3,1	-11,4	-5,7
Izmaiņas akcīzes nodokļa ieņēmumos no degvīna, % salīdzinājumā ar pirmsreformas scenāriju	14,3	17,2	9,7	14,8	14,8	17,4	10,5	15,2	12,5	16,2	6,3	13,2
VĪNS												
Pieprasījuma cenas elastība	-0,02	-0,02	-0,69	-0,69	-0,02	-0,02	-0,69	-0,69	-0,02	-0,02	-0,69	-0,69
Nodokļa pārvešanas pakāpe	1	0,5	1	0,5	1	0,5	1	0,5	1	0,5	1	0,5
Cena par vienu litru pirms nodokļa palielināšanas, EUR	9,48				8,12				7,95			
Akcīzes nodoklis uz vienu litru pirms nodokļa palielināšanas, EUR	1,11				1,48				1,65			
Akcīzes nodoklis uz vienu litru pēc nodokļa palielināšanas, EUR	1,33				1,78				1,98			
Cena par vienu litru pēc nodokļa palielināšanas, EUR	9,75	9,61	9,75	9,61	8,48	8,30	8,48	8,30	8,35	8,15	8,35	8,15
Izmaiņas pārdošanas apjomā, %	-0,1	0,0	-1,9	-1,0	-0,1	0,0	-3,1	-1,5	-0,1	-0,1	-3,5	-1,7
Izmaiņas akcīzes nodokļa ieņēmumos no vīna, % salīdzinājumā ar pirmsreformas scenāriju	19,8	19,8	17,5	18,7	20,2	20,2	16,6	18,4	19,9	19,9	15,8	17,9
Izmaiņas akcīzes nodokļa ieņēmumos no vīna, EUR salīdzinājumā ar pirmsreformas scenāriju	3,80	3,81	3,37	3,59								
ALUS												
Pieprasījuma cenas elastība	-0,26	-0,26	-0,46	-0,46	-0,26	-0,26	-0,46	-0,46	-0,26	-0,26	-0,46	-0,46
Nodokļa pārvešanas pakāpe	1	0,5	1	0,5	1	0,5	1	0,5	1	0,5	1	0,5
Cena par vienu litru pirms nodokļa palielināšanas, EUR	2,01				3,14				1,93			
Akcīzes nodoklis uz vienu litru pirms nodokļa palielināšanas, EUR	0,41(0,20 ja ražots mazajās darītavās)				0,64(0,32 ja ražots mazajās darītavās)				0,36			
Akcīzes nodoklis uz vienu litru pēc nodokļa palielināšanas, EUR	0,49(0,25 ja ražots mazajās darītavās)				0,76(0,38 ja ražots mazajās darītavās)				0,43			
Cena par vienu litru pēc nodokļa palielināšanas, EUR	2,11	2,06	2,11	2,06	3,29	3,22	3,29	3,22	2,02	1,97	2,02	1,97
Izmaiņas pārdošanas apjomā, %	-1,1	-0,6	-2,0	-1,0	-1,1	-0,5	-1,9	-1,0	-1,2	-0,6	-2,1	-1,0
Izmaiņas akcīzes nodokļa ieņēmumos no alus, % salīdzinājumā ar pirmsreformas scenāriju	18,7	19,3	17,7	18,8	18,7	19,3	17,7	18,8	18,6	19,3	17,5	18,8
Izmaiņas akcīzes nodokļa ieņēmumos no alus, EUR salīdzinājumā ar pirmsreformas scenāriju	10,0	10,4	9,5	10,1								

Avots: autoru aprēķini.

Piezīmes:

Latvija: pirms nodokļa palielināšanas cenas attiecas uz 2020. gada aprīli, nodokļa likme pirms palielināšanas attiecas uz 2020. gadu.

Igaunija: pirms nodokļa palielināšanas cenas attiecas uz Igaunijā ražotiem dzērieniem 2018. gadā, nodokļa likme pirms palielināšanas attiecas uz 2020. gadu.

Lietuva: pirms nodokļa palielināšanas cenas attiecas uz Lietuvā ražotiem dzērieniem 2019. gadā; alus cena ir norādīta bez deponēta; nodokļa likme pirms palielināšanas attiecas uz 2020. gadu.

* Cena par vienu alus litru pēc nodokļa palielināšanas aprēķināta, pieņemot, ka 28% no visa Latvijā pārdotā alus apjoma ir ražots mazajās darītavās (saskaņā ar VID (2020) datiem 28% no visa Latvijā ražotā alus apjoma ir ražots mazajās darītavās un tiek aplikti ar samazinātu likmi, ja tiek pārdoti Latvijā). Mēs pieņemam, ka Igaunijā tāda pati pārdotā alus daļa (28%) ir ražota mazajās darītavās.

³⁹ Pielikuma 0.12. tabulā ir parādīta akcīzes nodokļa palielināšanas dažādu hipotētisku scenāriju īstermiņa jeb tiešā fiskāla ietekme uz nodokļu ieņēmumiem no degvīna, vīna un alus Baltijas valstīs.

DISKUSIJA UN REKOMENDĀCIJAS

Akcīzes nodokļa piemērošanas galvenais mērķis ir mazināt pārmērīgu atsevišķu produktu patēriņu un kompensēt izmaksas, ko rada akcīzes preču patērišana: t.i. negatīvās ārējās izmaksas (*externalities*; izmaksas, kas rodas no akcīzes preču patērišanas citām ar akcīzes preču patērišanu nesaistītām personām) un negatīvas iekšējās izmaksas (*internalities*; izmaksas, kas rodas akcīzes preces patēriņam no akcīzes preču patērišanas). Ir daudz pierādījumu, ka alkoholisko dzērienu, tabakas izstrādājumu un produktu ar augstu kaloriju līmeni patēriņš rada sociālās izmaksas, kaut gan to lielums var mainīties atkarībā no patērētā daudzuma. Piemēram, pārmērīga alkohola lietošana var izraisīt veselības pasliktināšanos un ar alkohola lietošanu saistītu noziegumu skaita palielināšanos, tādējādi valdībai ir jāpiešķir pietiekamu finansējumu veselības aprūpes un tiesībsardzības iestādēm, lai nodrošinātu visu iedzīvotāju labklājību un drošību. Tabakas izstrādājumu patēriņš ir viens no lielākajiem draudiem sabiedrības veselībai. Veselības aprūpes izmaksas smēķēšanas vai pasīvās smēķēšanas izraisītu slimību ārstēšanai rada izmaksas visiem iedzīvotājiem. Savukārt pārmērīgs neveselīgs pārtikas un ar cukuru saldināto bezalkoholisko dzērienu patēriņš veicina svara pieaugumu, kā arī ar aptaukošanos saistītās un citas neinfekcijas slimības⁴⁰.

Pastāv būtiski iemesli saistībā ar sabiedrības veselību, lai ieviestu pasākumus cīņā pret pārmērīgu alkohola, tabakas izstrādājumu, pārtikas produktu ar augstu kaloriju līmeni un dzērienu ar pievienoto cukuru patēriņu Baltijas valstīs. Lietuva un Latvija ir starp tām ES valstīm, kurās patērētā absolūta alkohola daudzums ir viens no lielākajiem uz vienu 15 gadus vecu un vecāku iedzīvotāju. Smēķēšanas izplatība Baltijas valstīs pēdējās divās desmitgadēs ir saglabājusies ļoti augstā līmenī. Visbeidzot, ir jārisina pieaugošā liekā svara un aptaukošanās problēma Baltijas valstīs.

Salīdzinot ar bagātākajām ES dalībvalstīm un vidēji līmeni ES, Baltijas valstīm akcīzes nodokļi ir nozīmīgs nodokļu ieņēmumu avots un akcīzes nodokļi daudzus gadus ir bijuši fiskālās politikas debašu uzmanības centrā. 2007. – 2020. gadā visas trīs Baltijas valstis ir vairākkārt paaugstinājušas akcīzes nodokļus. Tomēr dažu akcīzes preču cenu līmenis, kas ir izlīdzināts, izmantojot pirktspējas paritāti (PPP), joprojām ir zems, salīdzinot ar citām ES valstīm. Piemēram, 2018. gadā visu tabakas izstrādājumu cenas Baltijas valstīs bija par 32-37% zemākas nekā vidēji ES-28. Tomēr alkohola cenās šādas atšķirības nav: Lietuvā alkohola cenas bija vidēji par 6% zemākas nekā vidēji ES-28, savukārt alkohola cenas Latvijā un Igaunijā bija virs ES vidējā līmeņa (par 8,5% augstākas Latvijā un par 26,3% Igaunijā).

³⁹ Garengriezuma (jeb longitūdināli) un novērojumu pētījumi norāda uz saikni starp ar cukuru saldināto dzērienu patēriņu un neinfekcijas slimībām, tostarp aptaukošanos un diabētu (Bridge G. u.c., 2020).

Augstais alkohola patēriņš uz vienu 15 gadus vecu un vecāku iedzīvotāju, pieaugošais liekā svara un aptaukošanās īpatsvars iedzīvotāju vidū, augstā smēķēšanas izplatība, kā arī zemās tabakas izstrādājumu relatīvās cenas norāda, ka ir iespējas palielināt akcīzes nodokli. 2020. gadā visas Baltijas valstis plāno turpināt paaugstināt akcīzes nodokļa likmes alkoholam un tabakas izstrādājumiem. Turklāt Latvija jau ir apstiprinājusi akcīzes nodokļa ieviešanu bezalkoholiskajiem dzērieniem, kas ir diferencēts pēc cukura satura, aizstājot vienoto likmi, kuru piemēro kopš 1999. gada. Tomēr, paaugstinot nodokļu likmes, ir svarīgi paredzēt izmaiņas patērētāju uzvedībā. Citu ES valstu pieredze liecina, ka akcīzes nodokļa palielināšana un līdz ar to arī produkta cenas pieaugums stimulē patērētājus iesaistīties pārrobežu tirdzniecībā, iegādāties precis nelegālajā tirgū vai pāriet uz lētākiem aizvietotājiem. Rezultātā akcīzes nodokļa likmes paaugstināšana var izraisīt mazāku patēriņa samazināšanos, nekā sākotnēji plānots, vai pat palielināt un veicināt pārmērīgu patēriņu (jo patērētāji, iepērkoties pierobežas veikalos, veido preču rezerves, kas var veicināt pārmērīgu patēriņu), un rezultātā tam var nebūt pozitīva ietekme uz iedzīvotāju veselības stāvokli. Tāpēc akcīzes nodokļa reformas jāīsteno līdz ar akcīzes nodokļa politikas koordināciju starp pierobežas valstīm, tiesībsardzības stiprināšanu un pastiprinātu robežkontroli.

Akcīzes nodokļa politikas koordinēšana starp Baltijas valstīm

Visas akcīzes nodokļa politikas izmaiņas jānovērtē, ņemot vērā to ietekmi uz pārrobežu tirdzniecību starp valstīm un akcīzes nodokļa likmes kaimiņvalstīs. Bez sadarbības un rīcības koordinēšanas politikas veidotāji vienpusēji uzliek nodokļu likmi, ignorējot blakus efektus, ko rada citu valstu politika. Akcīzes nodokļa politikas koordinēšana var novest pie Pareto uzlabojumiem, kas ir abpusēji izdevīgi visām iesaistītajām pusēm. Hansen (2003) izskata sociālo pabalstu politikas blakus efektus divās “bagātajās” valstīs A un B, kuras “konkurē” par potenciālajiem imigrantiem no nabadzīgākām valstīm. Lielāki pabalsti A valstī, pārējiem nosacījumiem paliekot nemainīgiem, dažus imigrantus un patvēruma meklētājus “pārvirzīs” no B uz A. Šāda situācija ir līdzīga akcīzes nodokļa likmju izvēlei kaimiņvalstīs, piemēram, Latvijā un Igaunijā, jo pārrobežu tirdzniecības dēļ Latvijas nodokļu likmes ietekmē Igaunijas nodokļu ieņēmumus un otrādi. Hansen parāda, ka politikas veidotāji (un iedzīvotāji kopumā) bagātajās valstīs var gūt labumu no sociālo pabalstu līmeņa koordinēšanas (salīdzinājumā ar nekoordinēto Neša līdzsvaru), taču ir grūti noslēgt vienošanos starp bagātajām valstīm, jo sekotāju pozīcija ir pievilcīgāka vietējiem iedzīvotājiem nekā koordinēts risinājums.

2019. gadā Latvijas un Igaunijas Ministru prezidenti pauda gatavību apspriest abu valstu akcīzes nodokļa politikas saskaņošanu. Tomēr akcīzes nodokļa likmes varētu saskaņot arī ar Lietuvu, lai mazinātu cenu atšķirības un tādējādi novērstu stimulus pārrobežu iepirkšanās veikšanai starp Latviju un Lietuvu.

Ņemot vērā līdzīgo ģeogrāfisko un tirgus stāvokli, Baltijas valstis varētu arī saskaņot savas pozīcijas attiecībā uz akcīzes nodokļa politikas priekšlikumiem ES līmenī, īpaši minimālo likmju noteikšanas jomā.

Nodokļa likmes palielināšanas optimālais / nepieciešamais lielums

Akcīzes nodokļa likmes var palielināt, nosakot mērenāku pakāpenisko vai straujāko kāpumu. No vienas puses, ņemot vērā nelikumīgas tirdzniecības tendences, akcīzes nodokļu palielināšanai vajadzētu būt pakāpeniskai. Kad cenu pieaugums ir salīdzinoši neliels, patērētāji pakāpeniski pielāgojas cenām, tāpēc šāda akcīzes nodokļa politika nedod stimulu patērētājiem pāriet uz neapliekamam aizvietotājiem. Vienlaikus, nelieli nodokļu likmju palielinājumi ir mazāk efektīvi, lai mainītu patērētāju uzvedību (Caro J.C. u.c., 2018; Powell, L.M. u.c., 2013) un samazinātu kopējo patēriņu, bet labāk piemēroti, lai palielinātu nodokļu ieņēmumus. Tāpēc liels cenu pieaugums, ja to papildina noteikti kontrabandas novēršanas pasākumi⁴¹, izraisīs lielāku patēriņa samazinājumu un līdz ar to labāku rezultātu veselības jomā. Nosakot likmes, jāatrod līdzsvars starp ekonomiskajiem aspektiem un cilvēku veselību.

○ Akcīzes nodokļu ietekme uz nodarbinātību

Nodokļu paaugstināšana, kas samazina pārdošanas apjomus, var radīt ievērojamu darba vietu sarukumu tiem, kas ražo, izplata un pārdod šos produktus. Tomēr akcīzes nodokļa politikas neto ietekme uz nodarbinātību valstī ir atkarīga gan no tā, cik liels ir zaudēto darba vietu skaits nozarē, kuru ietekmē nodoklis, gan no radīto papildu darba vietu skaita citur ekonomikā, jo daži patērētāji savus izdevumus pārdalīs citām precēm un pakalpojumiem, kā arī valdība tērēs papildu iegūtos ieņēmumus no nodokļu palielināšanas vai arī samazinās nodokļu slogu darbaspēkam, kas *ceteris paribus* var veicināt darbaspēka piedāvājuma pieaugumu. Turklāt akcīzes nodoklis alkoholam, tabakas izstrādājumiem un bezalkoholiskajiem dzērieniem ar pievienoto cukuru, samazinot ar nodokli apliekamo produktu patēriņu, samazina ar smēķēšanu, pārmērīgo alkohola lietošanu un aptaukošanos saistīto slimību un citu neinfekcijas slimību saslimšanas varbūtību iedzīvotājiem un tādējādi arī samazina veselības aprūpes izdevumus, kas ir attiecināmi uz minētu slimību ārstēšanu. Resursi, kas paliktu neiztērēti veselības aprūpei, galu galā tiktu novirzīti citu preču un pakalpojumu patēriņam un radītu alternatīvas darbavietas citās ekonomikas nozarēs. Svarīgi atzīmēt, ka patērētāji ar nodokli apliktu produktu samazināto patēriņu vismaz daļēji varētu kompensēt palielinot tādu produktu patēriņu, kuriem ir zemāks vai nav nodoklis. Tos bieži ražo vieni un tie paši uzņēmumi vai arī tie sāk pārformulēt savus produktus, lai nesamazinātu pārdošanas produkcijas daudzumu (Chaloupka F.J. u.c., 2019).

Liela daļa pētījumu atklāj, ka tabakas izstrādājumu patēriņa samazinājumam augstāku nodokļu vai citas tabakas kontroles politikas dēļ nav nekādas ietekmes vai ir pozitīva ietekme uz kopējo nodarbinātību (NCI, WHO, 2016). Līdzīgs secinājums tika izdarīts jaunākajos pētījumos ASV par alkoholiskajiem dzērieniem un dzērieniem ar pievienotu cukuru (Wada R. u.c., 2017; Powell

L.M., 2014). Abos pētījumos tika izmantots makroekonomiskais simulācijas modelis, kas ņem vērā izmaiņas produktu pieprasījumā, vidējos ienākumos valstī un aizvietošanas efektu. Pētījums par alkohola nodokļu ietekmi uz nodarbinātību parādīja, ka divi hipotētiski alkohola nodokļu palielinājumi (akcīzes nodokļa palielināšana par 5% par dzērienu un patēriņa nodokļa pieaugums 5% apmērā) 5 štatos radītu kopējo neto nodarbinātības pieaugumu, bet procentu izteiksmē aplēstais neto nodarbinātības pieaugums bija salīdzinoši mazs - no 0,014% līdz 0,08% no kopējās nodarbinātības (Wada R. u.c., 2017). Citā pētījumā secināts, ka dzērienu ar pievienotu cukuru nodokļu palielināšana par 20% 2 štatos rada neto nodarbinātības izmaiņas tuvu nullei, jo nodarbinātības samazināšanos dzērienu nozarē kompensēja nodarbinātības palielināšanos citās nozarēs un valdības sektoros (Powell L.M., 2014).

○ Secinājumi un rekomendācijas par akcīzes nodokli bezalkoholiskajiem dzērieniem

Citu valstu pieredze liecina, ka bezalkoholisko dzērienu ar pievienotu cukuru aplikšana ar akcīzes nodokli efektīvi samazina šo dzērienu patēriņu, ja nodokļa izraisītās cenu izmaiņas ir pietiekami lielas. Pēc mūsu aplēsēm, pieprasījums pēc parastiem gāzētiem bezalkoholiskajiem dzērieniem (angl. *carbonated soft drinks*, turpmāk- CSD), aromatizētā ūdens, kvasa un ledus tējas ir elastīgs pret cenu izmaiņām visās Baltijas valstīs, kas nozīmē, ka cenas pieaugums noved pie pārdotā daudzuma samazināšanos vairāk nekā proporcionāli. Tajā pašā laikā literatūrā pieejamie rezultāti par nodokļu efektivitāti cukura patēriņa samazināšanā nav pārliecinoši. Saskaņā ar Jaunzēlandes ekonomisko pētījumu institūta viedokli (NZIER, 2017), pētījumos, kuros tiek izmantotas vispārārstītas metodes, tiek ziņots par samazinātu cukura patēriņu, kas, iespējams, ir par mazu, lai radītu ieguvumus veselībai, un ko var viegli reversēt, ja ar nodokli apliktie produkti tiek aizstāti ar citiem produktiem ar paaugstinātu kaloriju daudzumu. No otras puses, pētījumos, kas secina, ka akcīzes nodoklis veicina ievērojamas izmaiņas cukura patēriņā ignorē potenciālo kompensēšanas efektu, kas rodas patērētājiem pārejot uz aizstājējiem. Plašs klāsts ar aizstājējproduktiem, kas satur ne tikai augstu cukura daudzumu, bet arī taukus, rada risku, ka tiks reversēti visi iespējamie ieguvumi no nodokļa un tas apgrūtina patiesās ietekmes uz veselības rezultātu novērtēšanu.

Akcīzes nodokļa ieviešana bezalkoholiskajiem dzērieniem ar pievienotu cukuru, citiem saldinātājiem un aromatizētājiem Latvijā 1999. gadā galvenokārt tika pamatota ar valdības budžeta vajadzībām. Cik mums zināms, nav pētījumu par cukura patēriņa izmaiņām, ko izraisa bezalkoholisko dzērienu nodoklis, ņemot vērā iespējamo aizstāšanu ar citiem cukuru bagātinātiem produktiem. Tādējādi, lai cīnītos ar iedzīvotāju aptaukošanās problēmu, piemērojot akcīzes nodokli bezalkoholiskajiem dzērieniem, ir ārkārtīgi svarīgi veikt sabiedrības veselības pētījumu, kurā novērtēta bezalkoholisko dzērienu nodokļa ietekme uz cukura patēriņu, ņemot vērā iespējamo aizvietošanu ar citiem produktiem, kuriem pievienots cukurs. Pētījuma rezultāti var attaisnot vajadzību paplašināt nodokļu bāzi, iekļaujot tajā arī citus produktus ar pievienoto cukuru, kas potenciāli ir kaitīgi cilvēka veselībai.

⁴¹ Valdība varētu apņemties fiksēto papildu akcīzes nodokļa ieņēmumu daļu novirzīt tādu kontrabandas novēršanas pasākumu finansēšanai kā jaunu modernu iekārtu iegāde, ieguldījumi modernos IT risinājumos, kontrabandas atklāšanā iesaistīto dienesta suņu skaita palielināšana.

Ungārijas un Somijas pieredze liecina, ka cukura nodoklis ir efektīvs, lai samazinātu uzņemto kaloriju daudzumu, ja tas tiek uzlikts plašam produktu klāstam, nevis tikai dažiem produktiem, kas patērētājiem dod iespēju pāriet uz citiem pārtikas produktiem ar pievienotu cukuru, sāli un taukiem. Pamatojoties uz šiem secinājumiem, mēs novērtējam iespējamo ietekmi uz akcīzes nodokļa ieņēmumiem, ja akcīzes nodoklis tiktu piemērots jogurtiem, aromatizētiem piena dzērieniem ar pievienotu cukuru vai citiem saldinātājiem un saldējumam Latvijā, pieņemot, ka šie produkti tiek aplikti ar tādu pašu likmi kāda tiek piemērota bezalkoholiskajiem dzērieniem⁴². Mūsu aprēķinu rezultāti rāda, ka akcīzes nodokļa piemērošana šiem produktiem ikgadēji radītu papildu ieņēmumus aptuveni EUR 2,5 milj. apmērā, tai skaitā EUR 1,25 milj. ieņēmumus no akcīzes nodokļa jogurtiem un aromatizētiem piena dzērieniem un EUR 1,27 milj. no akcīzes nodokļa saldējumam. Sākot ar 2022. gada janvāri, kad bezalkoholisko dzērienu akcīzes nodoklis tiks diferencēts atbilstoši cukura saturam, akcīzes nodokļa piemērošana šiem produktiem radītu akcīzes nodokļa ieņēmumus EUR 4,8 milj. apmērā (pieņemot, ka cukura daudzums šajos produktos pārsniedz 8 gramus uz 100 ml jogurta vai piena produkta un uz 100 g saldējuma), un tāpēc šiem produktiem tiktu piemērota akcīzes nodokļa likme EUR 14 par 100 litriem jogurta vai piena produkta un EUR 14 par 100 kg saldējuma).

Akcīzes nodoklim nevajadzētu būt vienīgajam akcīzes preču patēriņa samazināšanas instrumentam. Saskaņā ar McKinsey Global Institute (MGI, 2014) pētījuma rezultātiem, ir nepieciešama visaptveroša politikas pieeja iedzīvotāju liekā svara un aptaukošanās riska samazināšanai. Cīņā pret sabiedrības liekā svara uzņemšanu nepietiks ar vienu risinājumu, tā vietā vairāki pasākumi būtu jāizmanto kopīgi visaptverošas programmas ietvaros. Turklāt pētījumā secināts, ka visefektīvākais pasākums iedzīvotāju liekā svara mazināšanai ir pāreja uz mazākiem iepakojumiem mazumtirdzniecībā un produktu pārformulēšanu ražošanā, savukārt, akcīzes nodokļa ieviešana ierindojas 13. vietā no 16 risinājumiem.

Labāka izpratne par negatīvu ietekmi uz veselību no pārmērīgas cukura lietošanas veicina cukura patēriņa samazināšanos. Politikas veidotāji var apsvērt dažādas iespējas, kā pievērst patērētāju uzmanību cukura saturam pārtikas produktos un dzērienos. Piemēram, produktus un dzērienus var iedalīt 3 grupās pēc cukura satura - bagāta, vidēja un zema – un ražotājiem un izplatītājiem uzlikt par pienākumu katrai grupai izmantot vienotu marķējumu. Pētījumu rezultāti norāda, ka skaidrojošs marķējums var veicināt produktu pārformulēšanu (WHO, 2017; Vyth E.L. u.c., 2010; Mhurchu C.N., 2017). Vienlaikus ir jāpārbauda vai uz visu produktu un dzērienu iepakojuma ir informācija par cukura saturu, vai ražotāju sniegtā informācija ir patiesa un uzrakstīta skaidri un viegli salasāmā veidā. Viegli pieejama informācija par cukura saturu palielinātu uzņēmumu motivāciju īstenot produkta pārformulēšanu.

Starptautisko pētījumu rezultāti liecina, ka, reaģējot uz valdības lēmumiem ieviest vai palielināt akcīzes nodokli bezalkoholiskajiem dzērieniem, daudzi uzņēmumi izvēlas pārformulēt savus produktus, samazinot cukura saturu, lai

⁴² T.i., EUR 7,40 par 100 l jogurta un aromatizētā piena produkta ar pievienotu cukuru vai citiem saldinātājiem un EUR 7,40 par 100 kg saldējuma.

novērstu pārdošanas apjoma kritumu. Lietuvas un Igaunijas piemēri, kuriem izdevās panākt vienošanos par cukura satura samazināšanu produktos neieviešot nodokli, norāda uz veiksmīgu alternatīvu piemēru, kā panākt noteikta produkta patēriņa samazinājumu. Latvija arī varētu izmantot pozitīvo Lietuvas un Igaunijas pieredzi un mēģināt vienoties ar Latvijas bezalkoholisko dzērienu un cukuroto produktu ražotājiem par savu produktu pārveidošanu.

Uz importētājiem un dažiem vietējiem pārtikas un bezalkoholisko dzērienu ražotājiem var neatteikties nolīgumi, kas panākti starp valdību un ražotājiem, un viņi arī mēdz neapņemties brīvprātīgi samazināt cukuru savos pārtikas produktos un bezalkoholiskos dzērienos un / vai samazināt porciju lielumu. Tādēļ un ņemot vērā citu pētījumu rezultātus, kas liecina, ka akcīzes nodoklis cukuram ir efektīvs risinājums, lai samazinātu cukura un kalorijām pārsātinātu pārtikas produktu patēriņu tikai tad, ja tas tiek uzlikts plašam produktu klāstam, politikas veidotāji varētu apsvērt akcīzes nodokļa ieviešanu vairākiem pārtikas produktiem, kam pievienots cukurs, vienlaikus diferencējot nodokļa likmi atbilstoši cukura saturam izstrādājumā. Politikas veidotāji varētu apsvērt iespēju piemērot vairāk nekā divas likmes un nodrošināt 100% atvieglojumu inovatīviem produktiem, piemēram, bezalkoholiskajiem dzērieniem ar zemu cukura saturu vai bez pievienotā cukura, ūdenim ar dabīgiem aromatizētājiem, uzkodām bez cukura vai samazinātu cukura daudzumu. Diferencēta nodokļu likme stimulētu nozari rīkoties un samazināt cukura saturu savām precēm. Vienlaikus, šādu akcīzes nodokļu piemērošana var dot papildu resursus valsts budžetā.

Mēs novērtējam īstermiņa jeb tiešo ietekmi no akcīzes nodokļa likmes palielinājuma bezalkoholiskajiem dzērieniem ar pievienotu cukura saturu virs 8 gramu uz 100 mililitriem, ko paredzēts ieviest Latvijā sākot ar 2022. gadu. Akcīzes nodoklis bezalkoholiskajiem dzērieniem (izņemot CSD ar zemu cukura saturu vai bez pievienotā cukura un aromatizēto ūdeni) pieaugs no pašreizējiem EUR 7,4 līdz EUR 14,0 par 100 litriem, kas ir pieaugums par 89,2%, savukārt CSD ar zemu cukura saturu vai bez pievienotā cukura un aromatizētam ūdenim joprojām piemēros nodokļa likmi EUR 7,40 par 100 litriem. Igaunijai un Lietuvai, kur bezalkoholiskajiem dzērieniem akcīzes nodoklis netiek piemērots, mēs simulējam tā paša akcīzes nodokļa ieviešanu, t.i. EUR 7,40 par 100 litriem CSD ar zemu cukura saturu vai bez pievienotā cukura un aromatizētajam ūdenim un EUR 14,0 par 100 litriem bezalkoholiskā dzēriena ar cukura satura, kas pārsniedz 8 gramus uz 100 mililitriem.

Atbilstoši mūsu rezultātiem⁴³ akcīzes nodokļa ieviešana bezalkoholiskajiem dzērieniem ik gadu ģenerētu papildu EUR 6,5–7,6 miljonus Igaunijā un EUR 12,6–16,0 miljonus Lietuvā. Tiek lēsts, ka Latvijā ieņēmumi no akcīzes nodokļa palielināsies par EUR 4,7–5,7 miljoniem. Vislielākais ar akcīzes nodokli apliekamo bezalkoholisko dzērienu pārdošanas kritums (14,8 līdz 32,3%) notiks Lietuvā, jo cenu pieaugums būs visaugstākais. Igaunijā bezalkoholisko dzērienu pārdošanas apjomi samazināsies par 9,3 līdz 21,0%. Latvijā, kur akcīzes nodoklis tiek piemērots vairāk nekā divas desmitgades, bezalkoholisko dzērienu pārdošanas apjoma kritums būtu mazāk izteikts, tikai par 5,5-11,3%.

⁴³ Jāņem vērā, ka rezultāti atspoguļo īstermiņa jeb tiešo fiskālo efektu, tāpēc sekundārie (otrās kārtas) efekti, kas varētu rasties no vietējās ražošanas, nodarbinātības un tādējādi citu nodokļu ieņēmumu izmaiņām, netiek apskatīti.

Secinājumi un rekomendācijas par akcīzes nodokli alkoholiskajiem dzērieniem

Mūsu rezultāti liecina, ka alkohola pieprasījums ir neelastīgs pret cenu izmaiņām, kas *ceteris paribus* padara alkoholu par piemērotu bāzi palielināt nodokļu ieņēmumus. Vienlaikus, pārrobežu tirdzniecība, nelegālais tirgus un alkohola ražošanas mājas apstākļos ierobežo iespējas palielināt akcīzes nodokli alkoholam. Tāpēc jebkuru akcīzes nodokļa paaugstināšanu alkoholam varētu koordinēt starp trīs Baltijas valstīm, to papildinot ar noteiktiem pasākumiem, lai cīnītos pret nelegālu alkohola tirdzniecību un ražošanu.

Visās trīs Baltijas valstīs stipro alkoholisko dzērienu un alus īpatsvars kopējā reģistrētā alkohola patēriņā ir vienāds (litros absolūtā alkohola), savukārt vīna un citu alkoholisko dzērienu īpatsvars ir daudz mazāks. Laika posmā no 2010. līdz 2018. gadam Latvijā stipro alkoholisko dzērienu patēriņš uz vienu 15 gadus vecu un vecāku iedzīvotāju pieauga daudz straujāk nekā alus patēriņš. Lietuvā stipro alkoholisko dzērienu patēriņš nav mainījies, un alus patēriņš ir samazinājies par aptuveni 18%. Igaunijā alus patēriņš uz vienu iedzīvotāju ir samazinājies vairāk nekā stipro alkoholisko dzērienu patēriņš. Tas liek domāt, ka no sabiedrības veselības viedokļa akcīzes nodokļa paaugstināšana etilalkoholam (stiprajiem alkoholiskajiem dzērieniem) tuvākajā laikā varētu būt pirmā saskaņotās akcīzes nodokļa politikas prioritāte Baltijā. Šo secinājumu vēl vairāk apstiprina novērojums, ka stipro alkoholisko dzērienu pieprasījuma elastība pret cenu izmaiņām ir augstāka nekā alum un vīnam, kas nozīmē, ka akcīzes nodokļu paaugstināšana etilalkoholam vairāk ietekmēs legāli pārdotā alkohola patēriņu nekā akcīzes nodokļa paaugstināšana alum un vīnam.

Vīna tirgus daļa Baltijas valstīs joprojām ir salīdzinoši neliela; Latvijā vīna pārdošanas apjomi uz vienu 15 gadus vecu un vecāku iedzīvotāju pēdējos 10 gados ir pieauguši un tas liecina par to, ka patērētāju paradumi mainās. Starp Baltijas valstīm Latvijā ir zemākais akcīzes nodoklis vīnam (salīdzinot likmes vīnam, kura alkohola saturs pārsniedz 8,5%⁴⁴), kā arī papildus mēs secinājām, ka vīna pieprasījums ir neelastīgs pret cenu izmaiņām. Tādējādi politikas veidotāji var apsvērt iespēju ievērojami palielināt akcīzes nodokli vīnam⁴⁵, pietuvinot to vīna akcīzes nodokļa likmēm divās citās Baltijas valstīs.

Valdības varētu apsvērt ieviest lielāku alkohola akcīzes nodokļa diferencēšanu attiecībā uz alkohola saturu (alkoholiskajiem dzērieniem ar lielāku alkohola saturu tiktu aplikti ar augstākiem nodokļiem nekā dzērieni ar mazāku alkohola saturu). Tas stimulētu ražotājus dažādot alkoholiskos dzērienus alkohola satura ziņā un, iespējams, samazinātu alkohola patēriņu absolūtā alkohola izteiksmē.

⁴⁴ Nodokļa likmes vīnam ir atkarīgas no alkohola satura. Nodokļa likmes vīnam (1) ar alkohola saturu līdz 6%: LV: EUR 106; EE: EUR 63,35; LT: EUR 65,46; (2) ar alkohola saturu no 6 līdz 8,5%: LV: EUR 106; EE: EUR 147,82; LT: EUR 65,46; (3) ar alkohola saturu virs 8,5%: LV: EUR 106; EE: EUR 147,82; LT: EUR 164,67. Tomēr, likmēm, kas tiek piemērotas vīnam ar alkohola saturu virs 8,5% ir svarīga nozīme, jo alkohola saturs vīnā visbiežāk pārsniedz 8,5%.

⁴⁵ Lietuva 2017. gada martā vairāk nekā divkārtēja akcīzes nodokļa likmi vīnam. Rezultātā 2017. gada salīdzinājumā ar 2016. gadu vīna pārdošanas apjoms samazinājās par 22%, bet ieņēmumi no vīna akcīzes nodokļa palielinājās par 57%. Avots: dati par budžeta ieņēmumiem, ko publicējusi Valsts nodokļu inspekcija, kas ir Lietuvas Republikas Finanšu ministrijas padotībā esošā iestāde; un Lietuvas Oficiālā statistikas portālā publicētie dati par alkoholisko dzērienu mazumtirdzniecību, tai skaitā edināšanas uzņēmumos.

Mēs novērtējam īstermiņa jeb tiešo ietekmi no akcīzes nodokļa paaugstināšanas par vienu litru katra veida alkoholiskajiem dzērieniem par 10%, 15% un 20% trīs Baltijas valstīs. Rezultāti liecina, ka akcīzes nodokļa palielināšana par 20% vienam litram katram alkoholisko dzērienu veidam palielina akcīzes nodokļa ieņēmumus šādi: (i) vīnam Latvijā par 18% līdz 20% (EUR 3–4 milj.), Igaunijā no 16% līdz 20% (no EUR 4 līdz 5 milj.) un Lietuvā no 16% līdz 20% (no EUR 6 līdz 8 milj.); (ii) degvīnam⁴⁶ Latvijā no 10% līdz 15%, Igaunijā no 11% līdz 17% un Lietuvā no 6% līdz 16%; (iii) alum Latvijā no 18% līdz 19% (EUR 9–10 milj.), Igaunijā un Lietuvā no 18% līdz 19% (EUR 11–12 milj. un EUR 15–16 milj. attiecīgi). Vislielākais pārdošanas apjoma kritums ir degvīnam (Latvijā no 2% līdz 9%, Igaunijā no 2% līdz 8%, Lietuvā no 3% līdz 11%), savukārt, alus un vīna pārdošanas apjoma kritums nepārsniegs 2% un 4 %, attiecīgi.

Pēc mūsu aplēsēm, paaugstinot akcīzes nodokļa likmi par 10% katram alkoholisko dzērienu veidam, papildu akcīzes nodokļa ieņēmumi ir uz pusi mazāki, nekā gadījumā, kad akcīzes nodokli palielina par 20%.

Secinājumi un rekomendācijas par akcīzes nodokli tabakas izstrādājumiem

Pastāv empīriski pierādījumi, ka cigarešu cenu paaugstināšana, palielinot akcīzes nodokļus, efektīvi samazina cigarešu patēriņu. Turklāt, ierobežota budžeta dēļ augstākas cenas, it īpaši, ietekmē pusaudžus, kuri sāk smēķēt agrā vecumā un kļūst atkarīgi ilgtermiņā, tāpēc nodokļa palielināšanai ir arī ilgstoša ietekme. Mūsu secinājumi liecina, ka ilgtermiņa pieprasījuma elastība pret cenu izmaiņām Baltijas valstīs ir diezgan zema, t.i., no -0,18 līdz -0,32. Tas saskan ar pētījumiem, kas veikti, izmantojot datus no valstīm ar zemiem un vidējiem ienākumiem, ar lielāko daļu aplēšu, kas svārstās no -0,2 līdz -0,8, kur cenas elastības aplēses mēdz būt zemākas tajās valstīs, kurās cigarešu cenas ir zemas un tādējādi cigaretes ir salīdzinoši lētākas (NCI, WHO, 2016; Yurekli, Ayda Aysun, 2018).

Cigaretēm piemēroto īpašo likmi varētu palielināt, jo tai ir augsta pievienotā vērtība sabiedrības veselības pasargāšanā, turpretim *ad valorem* likmi varētu samazināt. Īpašās nodokļu likmes palielināšana radītu mazākas cenu atšķirības starp zīmoliem, un tas mazinātu stimulu pāriet uz lētākiem produktiem un attiecīgi samazinātu tabakas lietošanu. Tomēr, ja nodokļa paaugstināšanu nepapildina ar kontrabandas novēršanas pasākumiem, nodokļa ieviešanas ietekme uz patēriņu varētu būt neitrāla vai pat negatīva uz valsts budžetu, bet faktiskais cigarešu patēriņš rezultātā nesamazināsies. Zema pieprasījuma reakcija uz cenu izmaiņām Baltijas valstīs padara akcīzes nodokli cigaretēm mazāk efektīvu cigarešu patēriņa samazināšanā, bet tajā pašā laikā tas padara cigaretes *ceteris paribus* par piemērotu bāzi nodokļu ieņēmumu palielināšanai. Ņemot vērā neelastīgo pieprasījumu pret cenu izmaiņām un salīdzinoši zemo (izlīdzināto pēc PPP) cigarešu cenu līmeni Baltijā, ir iespējas paaugstināt akcīzes nodokli cigaretēm.

⁴⁶ Iespējamais papildu ieņēmums no degvīna aplikšanas ar nodokļiem novērtēt nebija iespējams, jo nav pieejami disagregēti dati par akcīzes nodokļa ieņēmumiem pēc etilalkohola veidiem.

Politikas veidotāji var lemt par optimālo lielumu akcīzes nodokļa palielināšanai, ņemot vērā pašreizējo ekonomiskā cikla fāzi. Baltijas valstu pieredze rāda, ka ekonomikas lejupslīdes laikā C&C (viltojumu un kontrabandas) īpatsvars kopējā cigarešu patēriņā varētu ievērojami palielināties. Saskaņā ar KPMG (2014) datiem, 2010. gadā salīdzinājumā ar 2008. gadu C&C īpatsvars kopējā cigarešu patēriņā palielinājās par 32 procentpunktiem Latvijā, par 25 procentpunktiem Lietuvā un par 15 procentpunktiem Igaunijā. Straujās ekonomiskās lejupslīdes laikā politikas veidotāji varētu apsvērt nelielu, pakāpenisku cigarešu akcīzes nodokļa palielināšanu (par 5–10% gadā), tādējādi būtiski nepalielinot patērētāju motivāciju pāriet uz nelegālām cigaretēm. Ekonomikas uzplaukuma laikā nodokli var palielināt vairāk, neradot risku, ka strauji palielinātos C&C cigarešu patēriņš.

2019. gadā salīdzinājumā ar 2010. gadu C&C daļa kopējā cigarešu patēriņā samazinājās par 23 procentpunktiem Latvijā un Lietuvā un par 14 procentpunktiem Igaunijā. 2019. gadā Lietuva ieņēma otro vietu starp ES valstīm C&C īpatsvara ziņā kopējā cigarešu patēriņā (18%). Latvijā šī daļa bija 14%, savukārt Igaunijā C&C bija 7% no kopējā cigarešu patēriņa. Ņemot vērā C&C īpatsvaru kopējā cigarešu patēriņā 2019. gadā un paaugstinātu kontrabandas novēršanas pasākumu efektivitāti laika posmā no 2010. līdz 2020. gadam, kā arī pozitīvas patērētāju ienākumu tendences 2010. – 2020. gadā, mēs uzskatām, ka pastāv zema varbūtība, ka C&C patēriņš varētu atgriezties 2010. gada līmenī. Mēs uzskatām, ka C&C daļas pieaugums par 10 procentpunktiem no kopējā cigarešu patēriņa atbilst maksimālam reālistiskam pieaugumam tuvākajā nākotnē.

Mēs novērtējam īpašās nodokļa likmes palielinājuma īstermiņa jeb tiešo ietekmi par 5%, 10%, 15%, 20% un 30% trīs Baltijas valstīs. Saskaņā ar mūsu simulāciju rezultātiem, akcīzes nodokļa īpašās likmes palielinājums radīs salīdzinoši nelielu pārdošanas apjomu samazinājumu visās trīs Baltijas valstīs: gadījumā, ja īpašo likmi palielina par 5%, tad pārdošanas apjoms samazinātos par aptuveni 1%, un, gadījumā, ja īpašo likmi palielina par 20%, tad apgrozījums nokristu par aptuveni 2–4%. Ja īpašo nodokļa likmi palielina par 5%, tad, paredzams, ka akcīzes

nodokļa ieņēmumi no cigaretēm palielināsies par 3% Latvijā (EUR 6 milj. gadā), 3 līdz 4% Lietuvā (EUR 9–10 milj.) un 3–4% Igaunijā (EUR 7–8 milj.). Paredzams, ka īpašās nodokļu likmes palielinājums par 20% radīs papildu budžeta ieņēmumus EUR 26–29 milj. Latvijā, EUR 37–40 milj. Lietuvā un EUR 29–31 milj. Igaunijā. Bet, īpašās nodokļu likmes palielinājums par 30% radīs papildu budžeta ieņēmumus EUR 39–43 milj. Latvijā, EUR 54–59 milj. Lietuvā un EUR 42–46 milj. Igaunijā. Šīs cigarešu akcīzes nodokļa fiskālās ietekmes prognozes ir jāinterpretē ar piesardzību, jo analīzei izmantotā informācija attiecas uz laikposmu no 2010. līdz 2019. gadam, kad Baltijas valstīs patērētā C&C īpatsvars kopējā cigarešu patēriņā nepārtraukti un ievērojami samazinājies⁴⁷. Tādēļ šīs prognozes būtu pārāk optimistiskas situācijā, kad liela daļa patērētāju pāriet no legālām cigaretēm uz C&C, kā tas notika Baltijas valstīs 2009. gada finanšu krīzes laikā. Kā iepriekš minēts, maksimālais paredzētais C&C pieaugums tuvākajos gados, ko varētu izraisīt liels akcīzes nodokļa likmes pieaugums, ir vienāds ar 10 procentpunktiem.

Pieņemot scenāriju, kad specifiskā likme tiks palielināta par 20% un vienlaikus C&C īpatsvars kopējā cigarešu patēriņā palielināsies par 10 procentpunktiem (līdz 24% Latvijā, 28% Lietuvā un 17% Igaunijā), cigarešu reformas akcīzes nodokļa fiskālais efekts joprojām ir pozitīvs: līdz EUR 3 milj. Lietuvā, EUR 0,4 milj. Latvijā un līdz EUR 7 milj. Igaunijā. Tikai gadījumā, ja C&C īpatsvars kopējā cigarešu patēriņā palielinātos par 15 procentpunktiem (ko mēs vērtējam kā nereālistisku scenāriju), tiktu panākts negatīvs fiskālais efekts visās trīs Baltijas valstīs: šajā gadījumā akcīzes nodokļa ieņēmumi no cigaretēm samazināsies par EUR 16–19 milj. Lietuvā, par EUR 14–17 milj. Latvijā un par EUR 6–8 milj. Igaunijā.

Rekomendācijas jaunu karsējamās tabakas izstrādājumu un e-cigarešu šķidruma aplikšanai ar akcīzes nodokli

Par karsējamās tabakas izstrādājumu kaitējumu veselībai salīdzinājumā ar parastajām cigaretēm, kā arī e-cigarešu kā smēķēšanas atmešanas līdzekļa efektivitāti pastāv dažādi viedokļi. Lai gan paradās arvien vairāk pierādījumu tam, ka bezdūmu tabakas izstrādājumi ir mazāk kaitīgi nekā cigaretes, pastāv bažas ka šādi tabakas izstrādājumi veicinās jaunu tabakas lietotāju (it īpaši jauniešu) piesaisti, kā arī atturēs esošos smēķētājus no ieraduma atmešanas. No vienas puses, ir iemesls diferencēt nodokli tabakas izstrādājumiem atbilstoši to radītajam veselības kaitējumam, lai veicinātu vairāk kaitīgu produktu mazāku patēriņu. No otras puses, valdība varētu cieši uzraudzīt (papildinot esošus apsekojumus un pētījumus, piemēram, tādus, kurus regulāri veic Slimības profilakses un kontroles centrs Latvijā), kā patērētāji izmanto šos produktus, lai nodrošinātu, ka šie produkti neizraisa lietotāju loka (it īpaši jauniešu) paplašināšanos. Par līdzīgu pieeju (attiecībā uz karsējamās tabakas tirdzniecību) nesen paziņoja ASV Pārtikas un zāļu pārvalde (U.S. FDA, 2020).

⁴⁷ 2019. gadā salīdzinājumā ar 2010. gadu C&C daļa kopējā cigarešu patēriņā samazinājās par 23 procentpunktiem Latvijā un Lietuvā un par 14 procentpunktiem Igaunijā. Lietuvā šis īpatsvars bija nemainīgs laikposmā no 2016. līdz 2019. gadam.

LITERATŪRA

BBC News (2017). Estonian tax threat to Finns' booze cruises. [Latv.: Igaunijas nodokļa pieaugums varētu mazināt somu skaitu, kuri dodas uz Igauniju, lai iegādātos lētāko alkoholu]. Pieejams: <https://www.bbc.com/news/blogs-news-from-elsewhere-40174743>

BBC News (2018). Sugar tax on soft drinks raises £154m. [Latv.: No cukura nodokļa bezalkoholiskajiem dzērieniem tiek iekāsēti 154 milj. sterliņu mārciņu.] Pieejams: <https://www.bbc.com/news/business-46279224>

Bridge G, Lomazzi M, Bedi R. (2020). Implementation of a sugar-sweetened beverage tax in low- and middle-income countries: recommendations for policymakers. [Latv.: Ar cukuru saldināto dzērienu nodokļa ieviešana valstīs ar zemiem un vidējiem ienākumiem: ieteikumi politikas veidotājiem.] J Public Health Policy. 2020;41(1):84-97. doi:10.1057/s41271-019-00196-z

Briggs, Adam D. M., Oliver T. Mytton, Ariane Kehlbacher, Richard Tiffin, Mike Rayner, and Peter Scarborough (2013). Overall and Income Specific Effect on Prevalence of Overweight and Obesity of 20% Sugar Sweetened Drink Tax in UK: Econometric and Comparative Risk Assessment Modelling Study. [Latv.: Kopējā un ienākumu specifiskā ietekme uz liekā svara un aptaukošanās problēmas izplatību no 20% nodokļa cukurotiem dzērieniem: ekonometriskais un salīdzinošā riska novērtējuma modelēšanas pētījums]. BMJ 347 (October): f6189. doi:10.1136/bmj.f6189.

British Medical Association (2017). E-cigarettes: Balancing risks and opportunities. Report. [Latv.: E-cigaretes: Līdzsvars starp riskiem un iespējām. Ziņojums.] Pieejams: <https://www.bma.org.uk/what-we-do/population-health/drivers-of-ill-health/e-cigarettes-balancing-risks-and-opportunities>

Britvic (2019). Soft Drinks Review 2018 [Latv.: Bezalkoholisko dzērienu pārskats 2018]. Pieejams: <https://www.britvic.com/~media/Files/B/Britvic-V3/documents/pdf/sdr-convenience-and-impulse-cover-2018-v1.pdf>

Cabrera Escobar, Maria A., J. Lennert Veerman, Stephen M. Tollman, Melanie Y. Bertram, and Karen J. Hofman. (2013). Evidence That a Tax on Sugar Sweetened Beverages Reduces the Obesity Rate: A Meta-Analysis. [Latv.: Pierādījumi, ka nodoklis ar cukuru saldinātiem dzērieniem samazina aptaukošanās līmeni: Meta analīze]. BMC Public Health 13 (November): 1072. doi:10.1186/1471-2458-13-1072.

Cancer Research UK (2018). Are e-cigarettes harmful? [Latv.: Vai e-cigaretes ir kaitīgas veselībai?] Pieejams: https://www.cancerresearchuk.org/about-cancer/causes-of-cancer/smoking-and-cancer/are-e-cigarettes-harmful?_ad=sd=find_cancerresearchuk.org

Capacci S., Allais O., Bonnet C., Mazzocchi M. (2019). The impact of the French soda tax on prices and purchases. An ex post evaluation. [Latv.: Francijas limonādes nodokļa ietekme uz cenām un pārdošanas apjomiem.] Pieejams: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6788734/>

Caro J.C., Corvalán C, Reyes M, Silva A, Popkin B, Taillie L.S. (2018). Chile's 2014 sugar-sweetened beverage tax and changes in prices and purchases of sugar-sweetened beverages: An observational study in an urban environment. [Latv.: Čīles 2014. gada nodoklis ar cukuru saldinātiem dzērieniem, cenu un pārdotā apjoma izmaiņas: novērojumu pētījums pilsētvidē.] PLoS Med. 2018;15(7):e1002597.

Chaloupka F.J, Powell L.M, Warner K.E. (2019) The use of excise taxes to reduce tobacco, alcohol, and sugary beverage consumption. [Latv.: Akcīzes nodokļa izmantošana tabakas, alkohola un ar cukuru saldināto dzērienu patēriņa mazināšanai.] Annual Review of Public Health. 40:187–201. <https://doi.org/10.1146/annurev-publhealth-040218-043816>

Colchero, M. A., J. C. Salgado, M. Unar-Munguía, M. Hernández-Ávila, and J. A. RiveraDommarco (2015). Price Elasticity of the Demand for Sugar Sweetened Beverages and Soft Drinks in Mexico. [Latv.: Cenas elastība pieprasījumam ar cukuru saldinātiem dzērieniem un limonādēm Meksikā]. Economics & Human Biology 19 (C): 129–37.

Confectionery News (2016). Confectionery taxes doomed to fail in EU after Finland ruling? [Latv.: Konditorejas nodokļi ir lemti neveiksmei ES pēc Somijas lēmuma?] Pieejams: <https://www.confectionerynews.com/Article/2016/12/14/Confectionery-taxes-doomed-to-fail-in-EU-after-Finland-ruling>

Customs Associated Ltd (2001). Study on the competition between alcoholic drinks. Summary of the Final report for the European Commission. [Latv.: Pētījums par konkurenci starp alkoholiskajiem dzērieniem. Gala ziņojuma kopsavilkums Eiropas Komisijai.] Pieejams: https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/docs/body/study_comp_between_alcoholdrinks_en.pdf

Danish Brewers's Association (2015). Danish Excise Duties and the Border Trade with Germany. [Latv.: Dānijas akcīzes nodokļi un pārrobežu tirdzniecība ar Vāciju.] Pieejams: <https://www.slideshare.net/Panimoliitto/danish-way-to-deal-with-beer-border-trade>

Danish Brewers's Association (2017). New Paradigm: Abolishing excise duties as a regulatory instrument – the Danish case. [Latv.: Jaunā paradigma: akcīzes nodokļu atcelšana kā regulējošais instruments - Dānijas pieredze.] Pieejams: https://toiduliit.ee/files/NielsHald_Estoniaconference-softdrinktax-14march17.pdf

Delfi (2018). Health Minister sees no sense in sugar tax amid plans to improve product contents. [Latv.: Veselības ministrs neredz jēgu no cukura nodokļa, ja uzlabos produktu saturu.] Pieejams: <https://en.delfi.lt/business/health-minister-sees-no-sense-in-sugar-tax-amid-plans-to-improve-product-contents.d?id=76932771>

Ecorys (2014a). Food taxes and their impact on competitiveness in the agri-food sector. [Latv.: Pārtikas nodokļi un to ietekme uz konkurētspēju lauksaimniecības pārtikas sektorā.] Ref. Ares(2014)2365745 - 16/07/2014 Funded by DG Enterprise and Industry.

Ecorys (2014b). Food taxes and their impact on competitiveness in the agri-food sector. Annexes to main Report. [Latv.: Pārtikas nodokļi un to ietekme uz konkurētspēju lauksaimniecības pārtikas sektorā. Pielikumi galvenajam ziņojumam] Ref. Ares (2014)2365745 - 16/07/2014 Funded by DG Enterprise and Industry.

ENSP (2018). ENSP Fact Sheet on Heated Tobacco Products. [Latv.: ENSP fak-tu lapa par karsējamās tabakas izstrādājumiem.] ENSP Fact Sheet Series #2/2018. Pieejams: http://elearning-ensp.eu/pluginfile.php/2769/mod_resource/content/1/ENSP_factsheet2_Heated%20Tobacco%20Products.pdf

Euroactiv (2012). Danish fat tax a feast for German border shops. [Latv.: Dānijas tauku nodoklis ir svētki Vācijas pierobežas veikaliem.] Pieejams: <https://www.euractiv.com/section/agriculture-food/news/danish-fat-tax-a-feast-for-german-border-shops/>

European Respiratory Society (2018). ERS position paper on heated tobacco products. A statement prepared by the ERS Tobacco Control Committee and approved by the ERS Advocacy Council, Science Council and Executive Committee. [Latv.: ERS nostājas raksts par karsējamās tabakas izstrādājumiem. Ziņojums ir sagatavots ERS Tabakas kontroles komiteja un apstiprināts ar ERS Advokatūras padomi, Zinātnes padomi un Izpildes komiteju.] Pieejams: <https://www.ersnet.org/the-society/news/ers-position-paper-on-heated-tobacco-products>

EY (2019). Doing business in Lithuania. Tax and legal guide 2019. [Latv.: Uzņēmējdarbības veikšana Lietuvā. Nodokļu un juridiskais ceļvedis 2019. gads.] Pieejams: [https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-doing-business-in-lithuania-tax-and-legal-guide-2019/\\$FILE/ey-doing-business-in-lithuania-tax-and-legal-guide-2019.pdf](https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-doing-business-in-lithuania-tax-and-legal-guide-2019/$FILE/ey-doing-business-in-lithuania-tax-and-legal-guide-2019.pdf)

Food Standards Agency (2017). Statement on heat not burn tobacco products. [Latv.: Paziņojums par bezdūmu tabakas izstrādājumiem.] Pieejams: <https://cot.food.gov.uk/committee/committee-on-toxicity/cotstatements/cotstatementsyrs/cot-statements-2017/statement-on-heat-not-burn-tobacco-products>

Goodchild, M., Perucic A., Nargis, N. (2016). Modelling the impact of raising tobacco taxes on public health and finance. [Latv.: Ietekmes uz sabiedrības veselību un finansēm no tabakas nodokļu paaugstināšanas modelēšana]. Bulletin of the World Health Organization 2016;94:250-257. doi: <http://dx.doi.org/10.2471/BLT.15.164707>

Hansen J.D. (2003). Immigration and income redistribution in welfare states. [Latv.: Imigrācija un ienākumu pārdale labklājības valstīs.] European Journal of Political Economy. [https://doi.org/10.1016/S0176-2680\(03\)00032-6](https://doi.org/10.1016/S0176-2680(03)00032-6)

Hanson A. Sullivan R. (2009). The incidence of tobacco taxation: Evidence from geographic micro-level data. [Latv.: Tabakas aplikšana ar nodokļiem: pierādījumi no ģeogrāfiskajiem mikro-līmeņa datiem]. National Tax Journal 62 (4): 677-698.

Harding M, Leibtag E, Lovenheim M.F. (2012). The heterogeneous geographic and socioeconomic incidence of cigarette taxes: evidence from Nielsen Homescan data. [Latv.: Neviendabīgā cigarešu nodokļu ģeogrāfiskā un sociālekonomiskā sastopamība: pierādījumi no Nielsen Homescan datiem]. Am Econ J Econ Policy. 2012;4(4):169-98. doi: 10.1257/pol.4.4.169.

Igaunijas Ekonomisko pētījumu institūts, Igaunijas Nacionālais veselības attīstības institūts (2019). Alcohol market, consumption and harms in Estonia. Yearbook 2019. [latv. Alkohola tirgus, patēriņš un kaitējums Igaunijā. Gadagrāmata 2019]. Tallina: Igaunijas Ekonomisko pētījumu institūts. Pieejams: <https://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=JValkoturg201911.2.9>

Igaunijas Nacionālais veselības attīstības institūts. Health Behaviour among Estonian Adult Population. [Latv.: Igaunijas iedzīvotāju veselību ietekmējošo paradumu pētījums].

Igaunijas Nodokļu un muitas pārvalde (2020a). Excise duties, assets, gambling: Packaging. [Latv.: Akcīzes nodokļi, aktīvi, azartspēles: Iepakojums.] Pieejams: <https://www.emta.ee/eng/business-client/excise-duties-assets-gambling/packaging>

Igaunijas Nodokļu un muitas pārvalde (2020b). Rates of excise duty. [Latv.: Akcīzes nodokļa likmes]. Pieejams: <https://www.emta.ee/eng/business-client/excise-duties-assets-gambling/about-excise-duties/rates-excise-duty#alcohol>

Jurušs M. (2016). Akcīzes nodokļi. Latvijas konkurētspējas ziņojums 2016. Nodokļu pētījums. Kopsavilkums. Domnīca Certus. Pieejams: http://certus-domnica.lv/wp-content/uploads/2016/09/CertusZinojums_2016-Nodokli_WEB2.pdf

KPMG, Project Sun: A study of the illicit cigarette market in the European Union, Norway and Switzerland, 2019, 2016 and 2012 Results [Latv.: Project Sun: Pētījums par nelegālo cigarešu tirgu Eiropas Savienībā, Norvēģijā un Šveicē, 2019., 2016. un 2012. gada rezultāti].

KPMG (2014). Project Sun: A study of the illicit cigarette market in the European Union. 2013 Results. [Latv.: Projekts Sun: Pētījums par nelegālo cigarešu tirgu Eiropas Savienībā. 2013. gada rezultāti.]. Pieejams: <https://www.pmi.com/resources/docs/default-source/pmi-sustainability/sun-report-2013.pdf?sfvrsn=0>

KPMG (2018). Project Sun: A study of illicit cigarette market in the European Union, Norway and Switzerland. 2017 Results. [Latv.: Project Sun: Pētījums par nelegālo cigarešu tirgu Eiropas Savienībā, Norvēģijā un Šveicē, 2017. gada rezultāti]. Pieejams: https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/uk/pdf/2018/07/project_sun_executive_summary_2018.pdf

KPMG (2019). Project Stella: A study of the cigarette market in the EU, 2018 Results, Methodology. [Latv.: Projekts Stella: Pētījums par cigarešu tirgu ES, 2018. gada rezultāti, metodoloģija] Pieejams: https://public.tableau.com/views/ExecutiveSummary-TOUPLoad/ProjectStella-ExecutiveSummary?%3Aembed=y&%3AshowVizHome=no&%3Adisplay_count=yes&%3Atoolbar=no#3

KPMG (2020). Illicit cigarette consumption in the EU, UK, Norway and Switzerland. 2019 Results. [Latv.: Nelegālo cigarešu patēriņš ES, Apvienotā Karalistē, Norvēģijā un Šveicē. 2019. gada rezultāti]. Pieejams: <https://www.stopillegal.com/docs/default-source/external-docs/kpmg-report---2019-results/kpmg-report-illicit-cigarette-consumption-in-the-eu-uk-norway-and-switzerland-2019-results.pdf>

Latvijas Republikas Finanšu ministrija (2020). Nodokļa likmes. Pieejams: https://www.fm.gov.lv/lv/sadalas/nodoklu_politika/nodoklu_un_nodevu_sistema_latvija/akcizes_nodoklis/nodokla_likmes/

Latvijas Vēstnesis (2020a). Grozījumi likumā “Par akcīzes nodokli”. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/312691-grozijumi-likuma-par-akcizes-nodokli->

Latvijas Vēstnesis (2020b). Par akcīzes nodokli. Latvijas Republikas tiesību akti. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/81066-par-akcizes-nodokli>

Lietuvas Republikas Finanšu ministrija (2020). Akcizai. [Latv.: Akcīzes nodokļa likmes]. Pieejams: <https://finmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/mokesciai/pagrindiniai-mokesciai/akcizai>

Mallock N, Böss L, Burk R, Danziger M, Welsch T, Hahn H et al. (2018). Levels of selected analytes in the emissions of “heat not burn” tobacco products that are relevant to assess human health risks. [Latv.: Bezdūmu tabakas izstrādājumu izvēlēto analītu līmeņi, kas ir svarīgi, lai novērtētu risku cilvēku veselībai]. Arch Toxicol. 2018;92(6):2145–9. doi:10.1007/s00204-018-2215-y.

MGI (2014). Overcoming obesity: An initial economic analysis. [Latv.: Aptaukošanās pārvarēšana: Sākotnējā ekonomiskā analīze..] Pieejams: https://www.mckinsey.com/~media/McKinsey/Business%20Functions/Economic%20Studies%20TEMP/Our%20Insights/How%20the%20world%20could%20better%20fight%20obesity/MGI_Overcoming_obesity_Full_report.ashx

Mhurchu C.N., Eyles H, Choi Y.H. (2017). Effects of a voluntary front-of-pack nutrition labelling system on packaged food reformulation: the Health Star Rating system in New Zealand. [Latv.: Brīvprātīgas pārtikas iepakojuma marķēšanas sistēmas ietekme uz pārtikas produktu pārformulēšanu: Health Star Rating sistēma Jaunzēlandē.] Nutrients 2017; 9(8). pii: E918. doi: 10.3390/nu9080918.

National Institute for Public Health and the Environment (RIVM) (2018). Addictive nicotine and harmful substances also present in heated tobacco. [Latv.: Atkarību izraisošs nikotīns un kaitīgas vielas ir arī karsējamā tabakā]. Pieejams: <https://www.rivm.nl/en/news/addictive-nicotine-and-harmful-substances-also-present-in-heated-tobacco>

NCI, WHO (2016). The economics of tobacco and tobacco control. [Latv.: Tabakas un tabakas kontroles ekonomika.] NCI Tob. Control Monogr. Ser. 21, NCI/WHO, Bethesda, MD/Geneva. https://cancercontrol.cancer.gov/brp/tcrb/monographs/21/docs/m21_complete.pdf

News ERR (2020). Ban on smokeless tobacco products lifted by Riigikogu. [Latv.: Riigikogu atceļ aizliegumu attiecībā uz bezdūmu tabakas izstrādājumiem]. Pieejams: <https://news.err.ee/1085579/ban-on-smokeless-tobacco-products-lifted-by-riigikogu>

Norvēģijas Finanšu ministrija (2018). Tax rate in 2018. [Latv.: Nodokļa likme 2018. gadā.] Pieejams: <https://www.regjeringen.no/no/tema/okonomi-og-budsjett/skatte-og-avgifter/avgiftssatser-2018/id2575160/>

NYC Food Policy Center (2020). Sugar-sweetened beverages & sugar taxes: an overview, index and resource guide. [Latv.: Nodoklis ar cukuru saldinātiem dzērieniem un cukura nodoklis: pārskats, indekss un resursa ceļvedis.] Pieejams: <https://www.nycfoodpolicy.org/sugar-sweetened-beverages-sugar-taxes-an-overview-index-and-resource-guide/>

NZIER (2017). Sugar tax: A review of evidence. [Latv.: Cukura nodoklis. Pierādījumu pārskats.] Pieejams: https://nzier.org.nz/static/media/filer_public/f4/21/f421971a-27e8-4cb0-a8fc-95bc30ceda4e/sugar_tax_report.pdf

OECD (2018). Consumption Tax Trends 2018: VAT/GST and Excise Rates, Trends and Policy Issues. [Latv.: Patēriņa nodokļu tendences 2018: PVN/preču un pakalpojumu nodoklis un akcīzes likmes, tendences un politikas jautājumi.] Consumption Tax Trends, OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/ctt-2018-en.p.122>

PMI science. Nicotine without burning tobacco. [Latv.: Nikotīns bez tabakas sadedzināšanas.] Pieejams: <https://www.pmiscience.com/whats-new/nicotine-without-burning-tobacco>

Powell L.M., Chriqui J.F., Khan T., Wada R., Chaloupka F.J. (2013). Assessing the potential effectiveness of food and beverage taxes and subsidies for improving public health: a systematic review of prices, demand and body weight outcomes [Latv.: Pārtikas un dzērienu nodokļu un subsīdiu iespējamās efektivitātes novērtēšana sabiedrības veselības uzlabošanai: sistematisks cenu, pieprasījuma un ķermeņa svara rezultātu pārskats.] Obesity Reviews, 14, p. 110-128. <https://dx.doi.org/10.1111%2Fobr.12002>

Powell L.M., Wada R, Persky J.J., Chaloupka F.J. (2014). Employment impact of sugar-sweetened beverage taxes. [Latv.: Ar cukuru saldināto dzērienu nodokļa ietekme uz nodarbinātību.] Am. J. Public Health 104(4):672–77

Rītakafija.lv (2018). VID: Alkohola tirdzniecība Igaunijas pierobežā dod 13% no kopējiem alkoholisko dzērienu akcīzes nodokļa ieņēmumiem. Pieejams: <https://ritakafija.lv/2018/05/14/vid-alkohola-tirdznieciba-igaunijas-pierobeza-dod-13-no-kopejiem-alkoholisko-dzerienu-akcizes-nodokla-ienemumiem/>

Royal College of general Practitioners (2017). RCGP Position Statement on the use of electronic nicotine vapour products (E-Cigarettes). [RCGP nostājas paziņojums par elektronisko nikotīna saturošo veipu jeb e-cigarešu lietošanu.] Pieejams: <https://www.rcgp.org.uk/-/media/Files/Policy/2017/RCGP-E-cig-position-statement-sept-2017.ashx?la=en>

Royo-Bordonada, M.Á., Fernández-Escobar, C., Simón, L. et al. (2019). Impact of an excise tax on the consumption of sugar-sweetened beverages in young people living in poorer neighbourhoods of Catalonia, Spain: a difference in differences study. [Latv.: Akcīzes nodokļa ietekme uz ar cukuru saldinātu dzērienu patēriņu jauniešu vidū, kas dzīvo nabadzīgākos Katalonijas apvidos, Spānijā: atšķirība-atšķirībās pieejas pētījums.] BMC Public Health 19, 1553. <https://doi.org/10.1186/s12889-019-7908-5>

Rozema K., Ziebarth N.R. (2017). Taxing Consumption and the Take-Up of Public Assistance: The Case of Cigarette Taxes and Food Stamps. [Latv.: Patēriņa aplikšana ar nodokli un pieteikšanās valsts palīdzībai: cigarešu nodokļu un pārtikas marķu pieredze]. Journal of Law & Economics, 2017, 60(1):1-27.

Slimību Profilakses un kontroles centrs. Latvijas iedzīvotāju veselību ietekmējošo paradumu pētījums. 11 pētījumi, kas veikti katrus 2 gadus kopš 1998. gada;

Statistics Norway (2020). Cross border trade. [Latv.: Pārrobežu tirdzniecība]. Pieejams: <https://www.ssb.no/en/grensehandel>

Strateičuks A. (2014). Latvijas alkohola tirgus un tā regulēšana. Promocijas darbs. Latvijas Universitāte. Pieejams: https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/28196/298-45962-Andrejs_Strateicuks_2015.pdf

Sullivan R.S., Dutkowsky D.H. (2012) The effect of cigarette taxation on prices: an empirical analysis using local-level data. [Latv.: Cigarešu aplikšanas ar nodokļiem ietekme uz cenām: empīriskā analīze, izmantojot vietējā līmeņa datus.] Public Finance Rev. 2012;40(6):687-711. doi: 10.1177/1091142112442742.

The French Alliance against tobacco (2017). Heat not burn tobacco & related products. Position Paper. [Latv.: Bezdūmu tabaka & saistītie produkti. Nostājas raksts.] Pieejams: <https://static1.squarespace.com/static/596743e64c8b03c8de5120de/t/5a674b6ec8302557d7b8e186/1516718965068/Position+paper+-+Alliance+contre+le+Tabac+-+Heat+not+Burn+Tobacco+%26+related+products+-+November+2017.pdf>

The Guardian (2019). Norwegian sugar tax sends sweet-lovers over border to Sweden. [Latv.: Norvēģijas cukura nodoklis mudina vietējos saldumu cienītājus doties uz Zviedriju]. Pieejams: <https://www.theguardian.com/world/2019/nov/23/norwegian-sugar-tax-confectionery-border-sweden>

UK government (2016). Soft Drinks Industry Levy comes into effect. [Latv.: Stājas spēkā bezalkoholisko dzērienu nodeva]. Pieejams: <https://www.gov.uk/government/news/soft-drinks-industry-levy-comes-into-effect>

UNESDA (2020). Consumption and sales. [Latv.: Patēriņš un pārdošana.] GlobalData Soft Market Insights - 2018 Cycle Pieejams: <https://www.unesda.eu/consumption/>

U.S. Centers for Disease Control and Prevention (2020). Heated tobacco products. [Latv.: Karsējamās tabakas izstrādājumi.] Pieejams: https://www.cdc.gov/tobacco/basic_information/heated-tobacco-products/index.html

U.S. FDA (2020). FDA Authorizes Marketing of IQOS Tobacco Heating System with ‘Reduced Exposure’ Information. [Latv.: FDA atļauj tirgot IQOS tabakas karsēšanas sistēmu ar “samazinātas iedarbības” informāciju.] FDA News Release. Pieejams: <https://www.fda.gov/news-events/press-announcements/fda-authorizes-marketing-iqos-tobacco-heating-system-reduced-exposure-information>

U.S. FDA (2020a). How are Non-Combusted Cigarettes, Sometimes Called Heat-Not-Burn Products, Different from E-Cigarettes and Cigarettes? [Latv.: Kā cigaretes, kuru lietošana nav saistīta ar degšanas procesu, kuras dažreiz sauc par bezdūmu produktiem, atšķiras no e-cigaretēm un parastām cigaretēm.] Pieejams: <https://www.fda.gov/tobacco-products/products-ingredients-components/how-are-non-combusted-cigarettes-sometimes-called-heat-not-burn-products-different-e-cigarettes-and>

VID (2020). Akcīzes preču aprīte 2019. gadā. Pieejams: https://www.vid.gov.lv/sites/default/files/akcizes_precu_aprite_2019.gada_.pdf

VID (2019). Akcīzes preču aprīte 2018.gadā. Pieejams: https://www.vid.gov.lv/sites/default/files/akcizes_precu_aprite_2018.gads_.pdf

Vyth E.L., Steenhuis I.Hm., Roodenburg A.Jc., Brug J, Seidell J.C. (2010). Front-of-pack nutrition label stimulates healthier product development: a quantitative analysis. [Latv.: Uztura etiķete iepakojuma priekšpusē stimulē veselīgāku produktu attīstību: kvantitatīva analīze.] Int J Behav Nutr Phys Act.; doi: 10.1186/1479-5868-7-65.

Wada R, Chaloupka F.J., Powell L.M., Jernigan DH. (2017). Employment impacts of alcohol taxes. [Latv.: Alkohola nodokļu ietekme uz nodarbinātību.] Prev Med. 2017;105S:S50-S55. doi:10.1016/j.ypmed.2017.08.013

Wagenaar, Alexander C., Salois, Matthew J., Komro, Kelly A. (2009). Effects of beverage alcohol price and tax levels on drinking: a meta-analysis of 1003 estimates from 112 studies. [Latv.: Alkoholisko dzērienu cenu un nodokļu līmeņa ietekme uz alkohola lietošanu: 1003 novērtējumu no 112 pētījumiem meta analīze.] *Addiction*. 2009; 104: 179-190 <https://doi.org/10.1111/j.1360-0443.2008.02438.x>

WHO (2013). The World Health Organization's Tobacco Tax Simulation Model (WHO TaXSiM). [Latv.: Pasaulē veselības organizācijas izstrādātais tabakas nodokļu simulācijas modelis (WHO TaXSiM).] Pieejams: https://www.who.int/tobacco/economics/taxsim_background.pdf?ua=1

WHO (2015). Using price policies to promote healthier diets. [Latv.: Cenu politikas izmantošana veselīgākā uztura veicināšanai.] Pieejams: http://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0008/273662/Using-price-policies-to-promote-healthier-diets.pdf

WHO (2015a). Public Health Product Tax in Hungary: An example of successful intersectoral action using a fiscal tool to promote healthier food choices and raise revenues for public health . Good practice brief. [Latv.: Sabiedrības veselības produktu nodoklis Ungārijā: veiksmīgas starpnozaru rīcības piemērs, izmantojot fiskālu instrumentu, lai veicinātu veselīgākās pārtikas izvēli un palielinātu ieņēmumus sabiedrības veselībai. Īss labas prakses piemērs.] Pieejams: https://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0004/287095/Good-practice-brief-public-health-product-tax-in-hungary.pdf

WHO (2015b). Assessment of the impact of the public health product tax. [Latv.: Sabiedrības veselības produktu nodokļa ietekmes novērtējums..] Pieejams: http://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0008/332882/assessment-impact-PH-tax-report.pdf?ua=1

WHO (2017). Incentives and disincentives for reducing sugar in manufactured foods. An explanatory supply chain analysis. A set of insights for Member States in the context of the WHO European Food and Nutrition Action Plan 2015-2020. [Latv.: Stimuli un kavējošie faktori cukura daudzuma mazināšanai pārtikas produktos. Ieskats ES dalībvalstīm saistībā ar PVO Eiropas Pārtikas un uztura rīcības plānu 2015. 2020. gadam.] Pieejams: https://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0004/355972/Sugar-report_WHO_107773_updated-and-revised-Dec-2017.pdf?ua=1

WHO (2019). Tobacco. [Latv.: Tabaka]. Pieejams: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/tobacco>

WHO (2020). Heated tobacco products. A brief. [Latv.: Karsējamās tabakas izstrādājumi. Ziņojums] Pieejams: https://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0008/443663/Heated-tobacco-products-brief-eng.pdf?ua=1

WHO (2020a). „Alcohol, total per capita (15+) consumption.“ Indicator Metadata Registry List. [Latv.: „Alkohols, kopējais patēriņš uz vienu iedzīvotāju (15+).” Rādītāju metadatu reģistra saraksts.] Pieejams: <https://www.who.int/data/gho/indicator-metadata-registry/imr-details/4759>

WHO (2020b). “Alcohol, total per capita (15+) consumption (in litres of pure alcohol) with 95%CI.” [Latv.: Alkohols, kopējais patēriņš uz vienu iedzīvotāju (15+) (litros absolūtā alkohola) ar 95% TI]. Pieejams: <https://apps.who.int/gho/data/node.main.A1036?lang=en>

WHO (2020c). “Alcohol, recorded per capita (15+) consumption (in litres of pure alcohol), three-year average with 95%CI.” [Latv.: Alkohols, reģistrētais patēriņš uz vienu iedzīvotāju (15+) (litros absolūtā alkohola) vidējais trīs gadu laikā ar 95% TI]. Pieejams: <https://apps.who.int/gho/data/node.main.A1029?lang=en>

WHO (2020d). “Alcohol, unrecorded per capita (15+) consumption (in litres of pure alcohol) with 95%CI.” [Latv.: Alkohols, neregistrētais patēriņš uz vienu iedzīvotāju (15+) (litros absolūtā alkohola) vidējais trīs gadu laikā ar 95% TI]. Pieejams: <https://apps.who.int/gho/data/node.main.A1027?lang=en>

WHO (2020e). “Alcohol, tourist consumption (in litres of pure alcohol).” [Latv.: Alkohols, tūristu patēriņš (litros absolūtā alkohola)]. Available: <https://apps.who.int/gho/data/node.main.A1033?lang=en>

WHO (2020f). “Total (recorded+unrecorded) alcohol per capita (15+) consumption”. [Latv.: Kopējais (reģistrētais + neregistrētais) alkohola patēriņš uz vienu iedzīvotāju (15+)]. Pieejams: <https://apps.who.int/gho/data/node.main.A1029SDG3?lang=en>

WHO.(2020g). „Consumption by type of alcoholic beverages by country.” [Latv.: Patēriņš pēc alkoholisko dzērienu veida pa valstīm.] Pieejams: <https://apps.who.int/gho/data/node.main.A1023?lang=en&showonly=GISAH>

WHO (2020h). E-cigarettes. [Latv.: E-cigaretes.] Pieejams: <https://www.who.int/news-room/q-a-detail/e-cigarettes-how-risky-are-they>

Yurekli, Ayda Aysun (2018). Economics of Tobacco Taxation Toolkit. [Latv.: Tabakas aplikšanas ar nodokli instrumentārijs.] WBG Global Tobacco Control Program. Washington, D.C.: World Bank Group. <http://documents.worldbank.org/curated/en/238861522243274209/Economics-of-Tobacco-Taxation-Toolkit>

ADMINISTRATĪVIE DATU AVOTI:

Centrālā statistikas pārvalde

<https://www.csb.gov.lv/lv/sakums>

Datubāze “Nodokļi Eiropā” (“Taxes in Europe” Database). Eiropas Komisijas.

https://ec.europa.eu/taxation_customs/tedb/taxSearch.html

Eurostat

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>

Expatistan

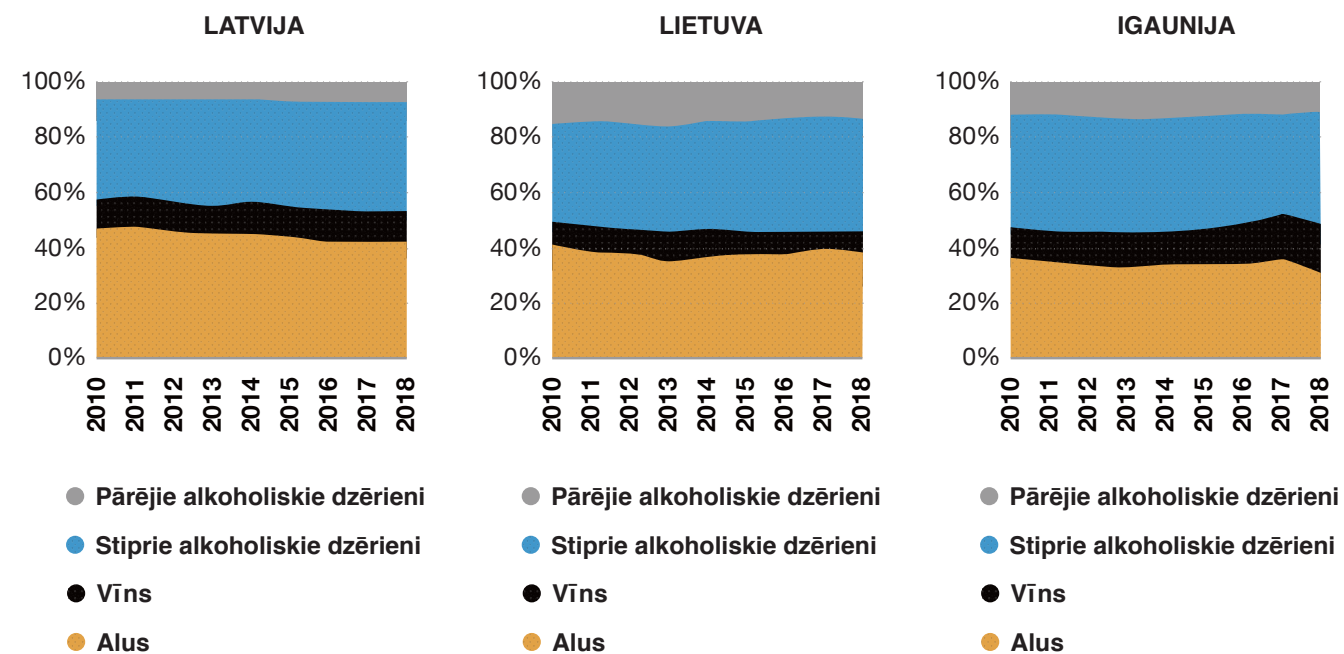
<https://www.expstat.com/cost-of-living>

Lietuvas statistikas departaments

<https://osp.stat.gov.lt/en/pagrindiniai-salies-rodiklia>

PIELIKUMI

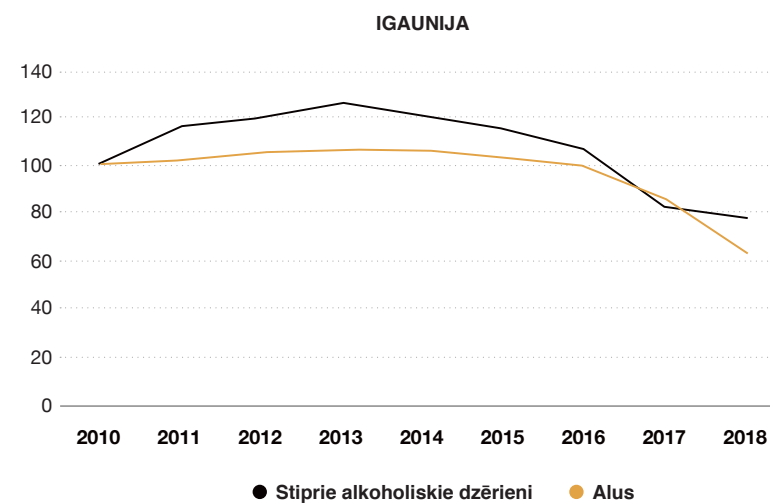
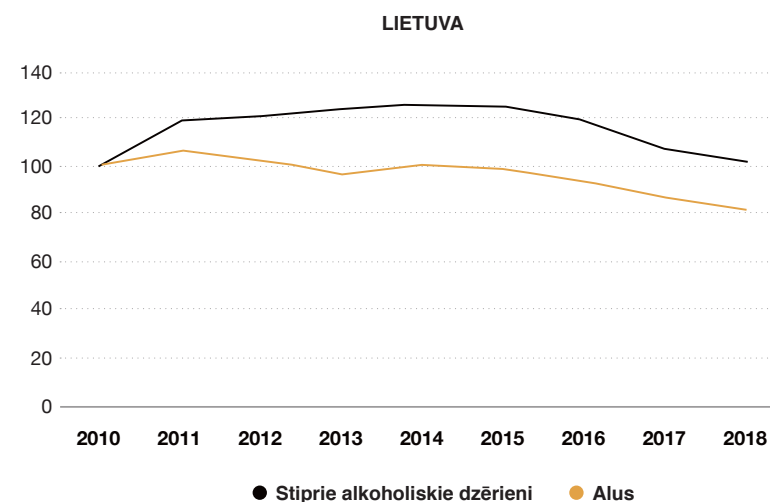
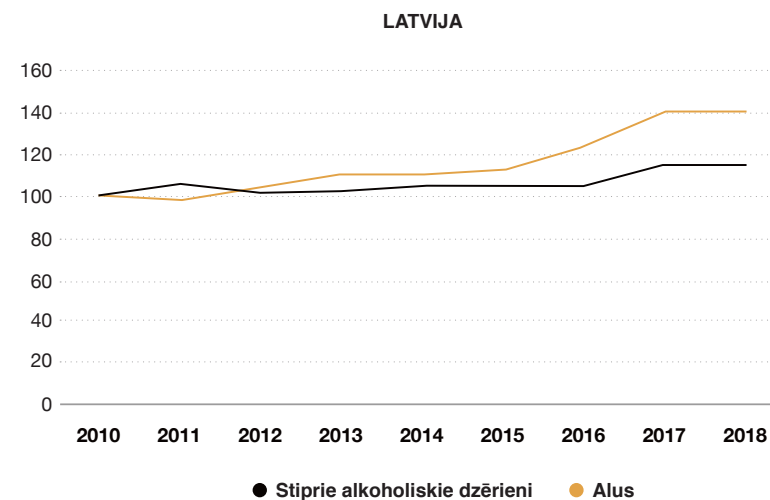
0.1. attēls: Reģistrētā absolūtā alkohola patēriņa uz vienu 15 gadus vecu un vecāku iedzīvotāju (APC) struktūra pēc alkoholisko dzērienu veidiem, ES valstīs 2010. – 2018. gadā

Piezīme: Reģistrētais APC ir definēts kā reģistrētais absolūtā alkohola daudzums, kas patērēts uz vienu 15 gadus vecu un vecāku iedzīvotāju kalendārā gada laikā valstī, litros absolūtā alkohola, saskaņā ar oficiālo statistiku, kuras pamatā ir ražošanas, importa, eksporta, pārdošanas vai nodokļu dati.

Avots: WHO (2020g). „Consumption by type of alcoholic beverages by country.” [Latv.: Patēriņš pēc alkoholisko dzērienu veida pa valstīm.] Pieejams: <https://apps.who.int/gho/data/node.main.A1023?lang=en&showonly=GISAH>

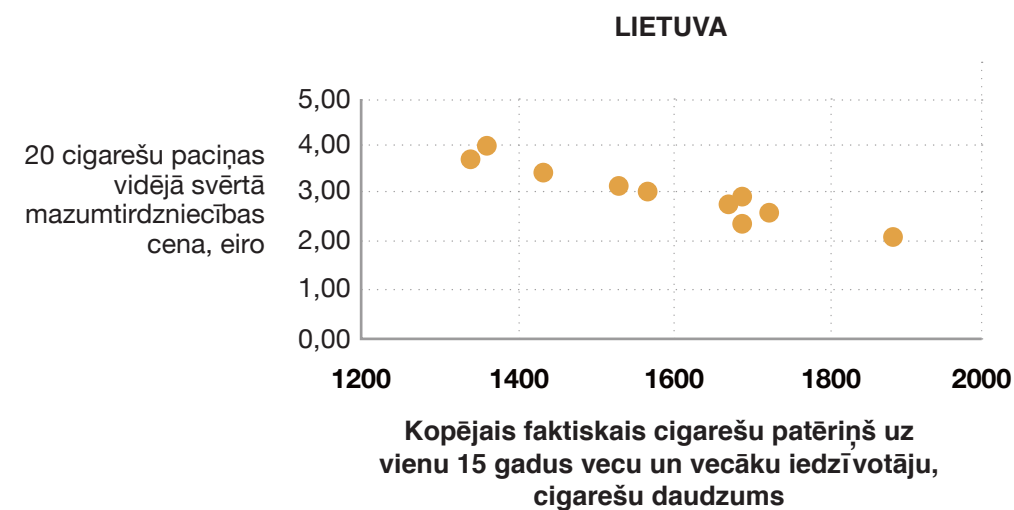
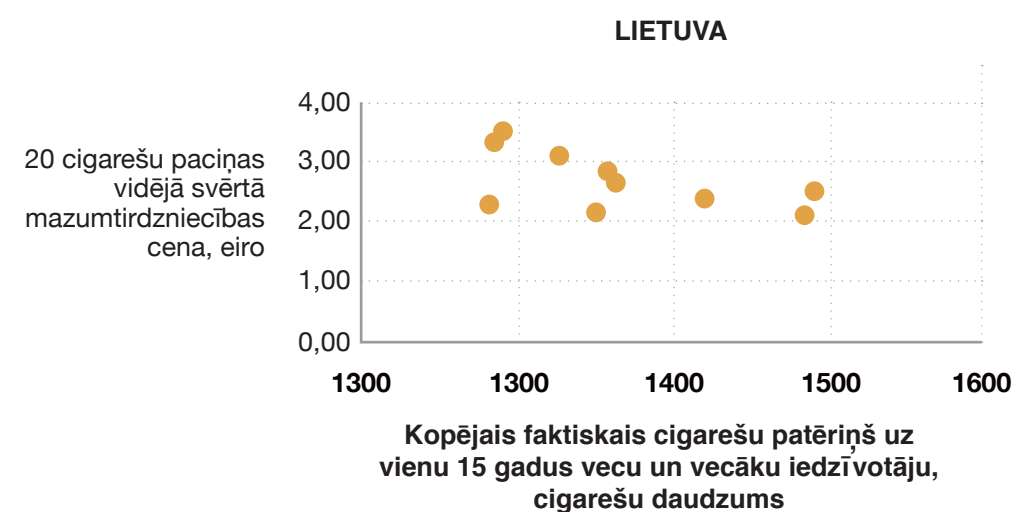
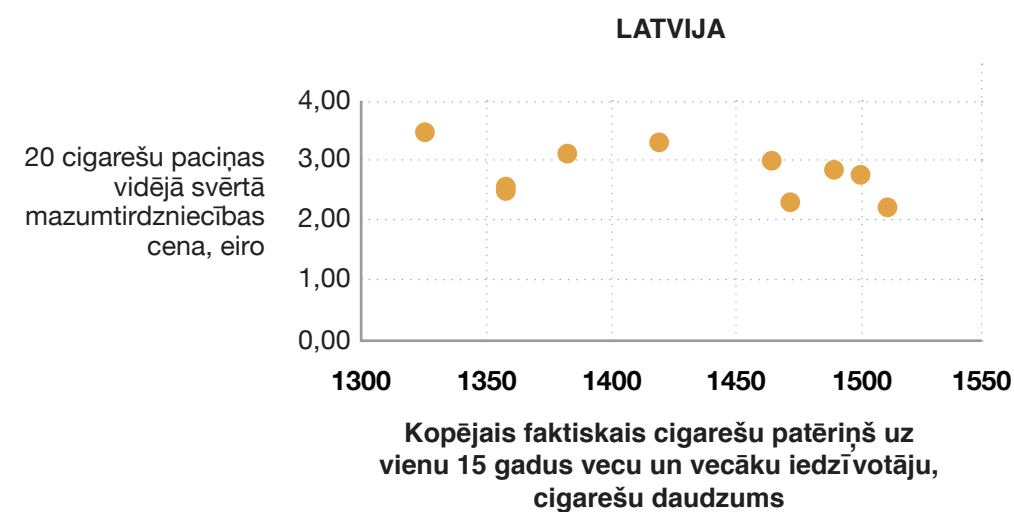
0.2. attēls: Atsevišķu alkoholisko dzērienu reģistrētais patēriņš uz vienu 15 gadus vecu un vecāku iedzīvotāju (APC) Baltijas valstīs, litros absolūtā alkohola, 2010. gads=100

Piezīme: Reģistrētais APC ir definēts kā reģistrētais absolūtā alkohola daudzums, kas patērēts uz vienu 15 gadus vecu un vecāku iedzīvotāju kalendārā gada laikā valstī, litros absolūtā alkohola, saskaņā ar oficiālo statistiku, kuras pamatā ir ražošanas, importa, eksporta, pārdošanas vai nodokļu dati.

Avots: WHO (2020g). „Consumption by type of alcoholic beverages by country.” [Latv.: Patēriņš pēc alkoholisko dzērienu veida pa valstīm.] Pieejams: <https://apps.who.int/gho/data/node.main.A1023?lang=en&showonly=GISAH>

0.3. attēls: 20 cigarešu paciņas vidējā svērtā mazumtirdzniecības cena, eiro, pret faktisko cigarešu patēriņu uz vienu 15 gadus vecu un vecāku iedzīvotāju, cigarešu daudzums, Baltijas valstīs, 2010. – 2019. gadā

Avots: dati par cigarešu vidējo svērto mazumtirdzniecības cenu, kas saņemti no AC Nielsen; dati par kopējo cigarešu patēriņu ir iegūti no KPMG, Project Sun: A study of the illicit cigarette market in the European Union, Norway and Switzerland, 2019, 2016 and 2012 Results. [Latv.: Project Sun: Pētījums par nelegālo cigarešu tirgu Eiropas Savienībā, Norvēģijā un Šveicē, 2019., 2016. un 2012. gada rezultāti].

0.1. tabula: Nodokļa saldinātiem dzērieniem un pārtikas produktiem ar augstu cukura saturu piemēri ES, 2020. gadā

ES DALĪBVALSTIS	SPĒKĀ NO	NODOKĻA VEIDS (AKCĪZES NODOKLIS VAI NĒ)		BĀZE	NODOKĻU LIKME
Apvienotā Karaliste	2018. gada aprīlis	Bezalkoholisko dzērienu nodeva (nav klasificēta kā akcīzes nodoklis) - ir nodeva ko maksā nozares uzņēmumi).		Dzērieni, saturoši vismaz 5 cukura gramus uz 100ml (izņemot augļu sulas, dārzeņu sulas, pienu).	<ul style="list-style-type: none"> • GBP 0,18 par dzēriena litru ar cukura saturu no 5 līdz 8 gramiem uz 100 ml • GBP 0,24 par dzēriena litru ar cukura saturu virs 8 gramiem uz 100 ml
Somija	2011. gada janvāris	Akcīzes nodoklis bezalkoholiskajiem dzērieniem.		Bezalkoholiskie dzērieni ar cukuru, bez cukura un minerālūdens.	<ul style="list-style-type: none"> • EUR 0,12 par litru, likme tiek piemērota sulām bez pievienota cukura, ūdenim un no svaigām vīnogām taisītajam vīnam bez pievienota cukura (ar alkohola saturu 1.2% vai mazāk), utt. • EUR 0,27 par bezalkoholisko dzēriena litru ar pievienotu cukuru vai citiem saldinātājiem un piedevām.
Latvija	1999. gada decembris	Akcīzes nodoklis bezalkoholiskajiem dzērieniem.		Bezalkoholiskie dzērieni ar pievienotu cukuru, citiem saldinātājiem vai aromatizētājiem (izņemot augļu un dārzeņu sulas ar cukura saturu zem 10% un aromatizētu ūdeni bez pievienotā cukura).	EUR 7,40 par hektolitru.
Īrija	2018. gada maijs	Akcīzes nodoklis - ar cukuru saldināto dzērienu nodoklis.		Dzērieni ar 5 vai vairāk gramiem cukura uz 100ml.	<ul style="list-style-type: none"> • EUR 16,26 par dzēriena hektolitru ar cukura saturu no 5 līdz 8 gramiem uz 100 ml. • EUR 24,39 par dzēriena hektolitru ar cukura saturu virs 8 gramiem uz 100 ml.
Francija	2012. gada janvāris	Akcīzes nodoklis.		Dzērieni ar pievienotu cukuru vai mākslīgajiem saldinātājiem.	EUR 0.0716 par litru.
Ungārija	2011. gada janvāris	Akcīzes nodoklis - sabiedrības veselības produktu nodoklis .		Pārtikas produkti ar neveselīgu cukura, sāls vai citu ingredientu saturu.	Dzērieni ar pievienotu cukuru tiek piemērots nodoklis HUF 15 (aptuveni EUR 0,05) par litru, strupa koncentrātam HUF 250 (aptuveni EUR 0,77) par litru.
Spānija, Katalonija	2017. gada maijs	Katalonijas akcīzes nodoklis ar cukuru saldinātiem dzērieniem.		Dzērieni ar pievienotu cukuru, piem., limonādes, enerģijas dzērieni, augļu sulas no koncentrātiem, ūdens ar pievienotiem aromatizētājiem.	<ul style="list-style-type: none"> • EUR 0,08 par dzēriena litru ar cukura saturu no 5 līdz 8 gramiem uz 100 ml • EUR 0,12 par dzēriena litru ar cukura saturu virs 8 gramiem uz 100ml • Dzērieni ar mazāk kā 5 gramiem cukura uz 100ml netiek aplikti ar nodokli.
Portugāle	2017. gada februāris	Cukura nodoklis bezalkoholiskajiem dzērieniem (netiek klasificēts kā akcīzes nodoklis).		Dzērieni ar pievienotu cukuru vai mākslīgiem saldinātājiem.	<ul style="list-style-type: none"> • EUR 0,08 par dzēriena litru ar cukura saturu zem 80 gramiem uz vienu litru; • EUR 0,16 par dzēriena litru ar cukura saturu virs 80 gramiem uz vienu litru.
Beļģija	1993. gada janvāris	Akcīzes nodoklis bezalkoholiskajiem dzērieniem.		Bezalkoholiskie dzērieni.	Beļģijā eksistē 12 dažādas nodokļu likmes, kas tiek piemērotas dažādiem bezalkoholiskajiem dzērieniem. Augstākā likme, kas tiek piemērota saldinātājiem dzērieniem, ir EUR 11,92 par hektolitru.

Avots: veidojot šo tabulu, autori izmantoja informāciju no NYC Food Policy Center (2020) un Capacci S. u.c. (2019), pārliedzinoties, ka visi šajos avotos minētie nodokļi ir spēkā 2020. gadā.

0.2. tabula: Vēsturisko datu par bezalkoholisko dzērienu pārdošanas apjomu pieejamība, pēc dzērienu veida

	LATVIJA	LIETUVA	IGAUNIJA
GĀZĒTI BEZALK. DZĒRIENI KOPĀ	154 nov. (Jan2007-Okt2019)	154 nov. (Jan2007-Okt2019)	144 nov. (Jan2007-Dec2018)
(i) ar samazinātu pievienotā cukura daudzumu vai bez cukura	154 nov. (Jan2007-Okt2019)	154 nov. (Jan2007-Okt2019)	144 nov. (Jan2007-Dec2018)
(ii) parastie	154 nov. (Jan2007-Okt2019)	154 nov. (Jan2007-Okt2019)	144 nov. (Jan2007-Dec2018)
SULA KOPĀ	70 nov. (Jan2014-Okt2019)	46 nov. (Jan2016-Okt2019)	60 nov. (Jan2014- Dec2018)
(i) sula	70 nov. (Jan2014-Okt2019)	46 nov. (Jan2016-Okt2019)	60 nov. (Jan2014- Dec2018)
(ii) negaz. sulas dzērieni	70 nov. (Jan2014-Okt2019)	46 nov. (Jan2016-Okt2019)	60 nov. (Jan2014- Dec2018)
(iii) nektārs	70 nov. (Jan2014-Okt2019)	46 nov. (Jan2016-Okt2019)	60 nov. (Jan2014- Dec2018)
(iv) biezenis	18 nov. (Maijs2018-Okt2019)	29 nov. (Jan2016-Nov2016, Maijs2018-Okt2019)	36 nov. (Jan2016-Dec2018)
ŪDENS KOPĀ	155 nov. (Dec2016-Okt2019)	154 nov. (Jan2007-Okt2019)	145 nov. (Dec2006-Dec2018)
(i) nearomatizētais	155 nov. (Dec2016-Okt2019)	154 nov. (Jan2007-Okt2019)	145 nov. (Dec2006-Dec2018)
(ii) aromatizētais	155 nov. (Dec2016-Okt2019)	154 nov. (Jan2007-Okt2019)	145 nov. (Dec2006-Dec2018)
* gāzēts	155 nov. (Dec2016-Okt2019)	154 nov. (Jan2007-Okt2019)	145 nov. (Dec2006-Dec2018)
* negāzēts	155 nov. (Dec2016-Okt2019)	154 nov. (Jan2007-Okt2019)	145 nov. (Dec2006-Dec2018)
ENERĢIJAS DZĒRIENI KOPĀ	166 nov. (Jan2006-Okt2019)	154 nov. (Jan2007-Okt2019)	156 nov. (Jan2006-Dec2018)
(i) enerģijas dzērieni	166 nov. (Jan2006-Okt2019)	154 nov. (Jan2007-Okt2019)	156 nov. (Jan2006-Dec2018)
(ii) sporta dzērieni	166 nov. (Jan2006-Okt2019)	154 nov. (Jan2007-Okt2019)	156 nov. (Jan2006-Dec2018)
(iii) dabiskie enerģijas dzērieni	64 nov. (Aug2014-Okt2019)	104 nov. (Mar2011-Okt2019)	71 nov. (Jūn2012-Dec2012, Sep2013-Dec2018)
(iv) vitamīnu dzērieni	68 nov. (Sep2013-Okt2013, Maijs2014-Okt2019)	55 nov. (Maijs2015-Okt2019)	56 nov. (Maijs2014-Dec2018)
LEDUS TĒJA	106 nov. (Jan2011-Okt2019)	106 nov. (Jan2011-Okt2019)	109 nov. (Dec2009-Dec2018)
KVASS	154 nov. (Jan2007-Okt2019)	154 nov. (Jan2007-Okt2019)	144 nov. (Jan2007-Dec2018)

0.3. tabula: Regresiju rezultāti visu gāzēto bezalkoholisko dzērienu (CSD, carbonated soft drinks), parasto CSD un CSD ar samazinātu pievienotā cukura daudzumu vai bez cukura pārdošanas apjomiem Baltijas valstīs

PERIODS	CSD $\ln(Q_t^{CSD})$						Parastie CSD $\ln(Q_t^{regular\ CSD})$						CSD ar samazinātu pievienotā cukura daudzumu vai bez cukura $\ln(Q_t^{light\ CSD})$					
	LV		LT		EE		LV		LT		EE		LV		LT		EE	
	Jan2014-Okt2019	Jan2016-Okt2019	Jan2014-Dec2018	Jan2014-Okt2019	Jan2016-Okt2019	Jan2014-Dec2018	Jan2014-Okt2019	Jan2016-Okt2019	Jan2014-Dec2018	Jan2014-Okt2019	Jan2016-Okt2019	Jan2014-Dec2018	Jan2014-Okt2019	Jan2016-Okt2019	Jan2014-Dec2018			
$\ln(P_t^i)$, $i = CSD, regular\ CSD\ vai\ light\ CSD$	-1,591 (0,000)	***	-1,896 (0,000)	***	-1,437 (0,001)	***	-1,560 (0,000)	***	-1,822 (0,000)	***	-1,353 (0,001)	***	-0,505 (0,033)	**	-0,646 (0,011)	**	-0,674 (0,099)	***
$\ln(Y_t)$	0,633 (0,000)	***	0,383 (0,038)	**	0,356 (0,026)	*	0,576 (0,000)	***	0,405 (0,055)	*	0,291 (0,066)	*	0,642 (0,000)	***	1,039 (0,000)	***	0,497 (0,071)	*
Q_{t-1}^i , $i = CSD, regular\ CSD\ vai\ light\ CSD$	0,158 (0,013)	**	0,158 (0,008)	***	0,492 (0,001)	***	0,174 (0,007)	**	0,164 (0,015)	**	0,469 (0,000)	***	0,944 (0,000)	***	0,872 (0,000)	***	0,974 (0,000)	***
$\ln(P_t^{juice})$	0,749 (0,007)	***			0,623 (0,110)		0,536 (0,007)	***			0,451 (0,220)							
$\ln(P_t^{nectar})$			1,273 (0,042)	**					1,157 (0,099)	*								
$\ln(P_t^{energy\ drinks})$	0,709 (0,000)	***	0,674 (0,013)	***	0,502 (0,063)	*	0,513 (0,006)	***	0,377 (0,210)		0,531 (0,047)	**						
$\ln(P_t^{still\ water})$	0,336 (0,067)	*	0,727 (0,003)	***			0,349 (0,075)	*	0,553 (0,039)	**								
$\ln(P_t^{regular\ CSD})$													0,115 (0,795)		0,472 (0,306)		0,302 (0,305)	
Konstante	3,708 (0,000)	***	5,147 (0,000)	***	1,695 (0,026)	**	3,920 (0,000)	***	5,016 (0,000)	***	2,136 (0,006)	***	-2,616 (0,001)	***	-3,945 (0,001)	***	-2,174 (0,080)	*
D_{max}	0,143 (0,000)	***	0,113 (0,000)	***	0,143 (0,000)	***	0,140 (0,000)	***	0,122 (0,000)	***	0,151 (0,000)	***	0,093 (0,001)	***	0,152 (0,004)	***	0,141 (0,000)	*
D_{min}	-0,098 (0,000)	***	-0,086 (0,000)	***	-0,100 (0,000)	***	-0,090 (0,000)	***	-0,093 (0,000)	***	-0,096 (0,000)	***	-0,169 (0,000)	***	-0,231 (0,000)	***	-0,155 (0,001)	
R^2	0,932		0,953		0,936		0,921		0,932		0,939		0,972		0,962		0,887	
Kor. R^2	0,923		0,942		0,927		0,910		0,917		0,930		0,969		0,958		0,874	
Nov. skaits	70		46,000		60		70		46,000		60,000		70		70		60	
F stat	103,94		92,73		108,73		88,28		62,98		113,47		362,5		262,31		69,37	
Varb > F	0,000		0,000		0,000		0,000		0,000		0,000		0,000		0,000		0,000	
DW stat.	1,928		2,219		2,129		1,880		1,852		2,269		2,006		2,052		1,912	

Statistiskās nozīmības līmenis: *** $p < 0.01$, ** $p < 0.05$, * $p < 0.1$, p -vērtība iekavās.
Piezīme: Q_t^i ($i = CSD, parastie\ CSD\ vai\ CSD\ ar\ samazināto\ pievienotā\ cukura\ daudzumu\ vai\ bez\ cukura$): pārdošanas apjoms mēnesī t (kg); P_t^i ($i = CSD, parastie\ CSD\ vai\ CSD\ ar\ samazināto\ pievienotā\ cukura\ daudzumu\ vai\ bez\ cukura$): vidējā svērtā bezalk. dzērienu cena par kilogramu mēnesī t ; Y_t : ienākumi, aproksimēti ar reālā IKP indeksu; Q_{t-1}^i ($i = CSD, parastie\ CSD\ vai\ CSD\ ar\ samazināto\ pievienotā\ cukura\ daudzumu\ vai\ bez\ cukura$): pārdošanas apjoms mēnesī $t-1$ (kg); $P_{t-1}^{still\ water}, P_{t-1}^{juice}, P_{t-1}^{nectars}, P_{t-1}^{energy\ drinks}$ - aizvietotāju cena (negāzēts ūdens, sula, nektārs, enerģijas dzēriens) mēnesī t . D_{max} : sezonāls fiktīvais mainīgais mēnešiem ar maksimālo pārdošanas apjomu, D_{min} : sezonāls fiktīvais mainīgais mēnešiem ar minimālo pārdošanas apjomu.

0.4. tabula: Regresiju rezultāti sulu un negāzēto sulu dzērienu pārdošanas apjomiem Baltijas valstīs

PERIODS	SULAS $\ln(Q_t^{juice})$						NEGĀZĒTI SULU DZĒRIENI $\ln(Q_t^{still\ juice})$					
	LV		LT		EE		LV		LT		EE	
	Jan2014-Okt2019	Jan2016-Okt2019	Jan2014-Dec2018		Jan2014-Okt2019	Jan2016-Okt2019	Jan2014-Dec2018		Jan2014-Okt2019	Jan2016-Okt2019	Jan2014-Dec2018	
$\ln(P_t^i)$, $i = \text{sula vai negāzēts sulu dzēriens}$	-0,208 (0,022)	**	-0,396 (0,004)	***	-0,588 (0,000)	***	-1,314 (0,000)	***	-1,218 (0,000)	***	-1,348 (0,000)	***
$\ln(Y_t)$	0,130 (0,032)	**	0,371 (0,000)	***	0,273 (0,017)	***	0,243 (-0,038)	**	0,395 (0,003)	***	0,017 (0,869)	
Q_{t-1}^i , $i = \text{sula vai negāzēts sulu dzēriens}$	0,501 (0,000)	***	0,672 (0,000)	***	0,604 (0,000)	***	0,556 (0,000)	***	0,293 (0,003)	***	0,716 (0,000)	***
Konstante	3,274 (0,000)	***	0,967 (0,092)	*	1,924 (0,020)	***	1,845 (-0,001)	***	3,003 (0,000)	***	1,709 (0,031)	**
D_{max}	0,056 (0,000)	***	0,064 (0,000)	***	0,037 (0,002)	***	0,081 (0,000)	***	0,095 (0,000)	***	0,097 (0,000)	***
D_{min}	-0,080 (0,000)	***	-0,083 (0,000)	***	-0,066 (0,000)	***	-0,078 (0,000)	***	-0,103 (0,000)	***	-0,074 (0,000)	***
R^2	0,826		0,916		0,8773		0,852		0,850		0,847	
Kor. R^2	0,813		0,905		0,8657		0,840		0,8304		0,832	
Nov. skaits	69		45		59		69		45		59	
F stat	59,96		85,24		75,77		72,24		44,09		58,45	
Varb > F	0,000		0,000		0		0		0		0	
DW stat.	2,352		2,119		1,734		2,370		2,469		1,816	

Statistiskās nozīmības līmenis: *** $p < 0.01$, ** $p < 0.05$, * $p < 0.1$, p -vērtība iekavās.
Piezīme: Q_t^i ($i = \text{sula vai sulu dzēriens}$): pārdošanas apjoms mēnesī t (kg); P_t^i ($i = \text{sula vai sulu dzēriens}$): vidējā svērtā bezalk. dzērienu cena par kilogramu mēnesī t ; Y_t : ienākumi, aproksimēti ar reālā IKP indeksu; Q_{t-1}^i ($i = \text{sula vai sulu dzēriens}$): pārdošanas apjoms mēnesī $t-1$ (kg); D_{max} : sezonāls fiktīvais mainīgais mēnešiem ar maksimālo pārdošanas apjomu, D_{min} : sezonāls fiktīvais mainīgais mēnešiem ar minimālo pārdošanas apjomu.

0.5. tabula: Regresiju rezultāti aromatizētā ūdens un kvasa pārdošanas apjomam Baltijas valstīs

PERIODS	AROMATIZĒTAIS ŪDENS $\ln(Q_t^{flavoured})$						KVAŠS $\ln(Q_t^{kvass})$					
	LV		LT		EE		LV		LT		EE	
	Jan2014-Okt2019	Jan2016-Okt2019	Jan2014-Dec2018		Jan2014-Okt2019	Jan2016-Okt2019	Jan2014-Dec2018		Jan2014-Okt2019	Jan2016-Okt2019	Jan2014-Dec2018	
$\ln(P_t^i)$, $i =$ aromatizētais ūdens vai kvass	-1,404 (0,001)	*** (0,000)	-1,310 (0,000)	*** (0,000)	-1,106 (0,004)	*** (0,000)	-1,850 (0,000)	*** (0,000)	-1,430 (0,000)	*** (0,000)	-1,392 (0,000)	*** (0,000)
$\ln(Y_t)$	1,516 (0,032)	*** (0,358)	0,250 (0,358)	*** (0,358)	0,522 (0,031)	** (0,031)	1,191 (0,000)	*** (0,000)	0,392 (0,015)	** (0,015)	0,544 (0,012)	*** (0,012)
Q_{t-1}^i , $i =$ aromatizētais ūdens vai kvass	0,678 (0,000)	*** (0,000)	0,440 (0,000)	*** (0,000)	0,515 (0,000)	*** (0,000)	0,664 (0,000)	*** (0,000)	0,422 (0,000)	*** (0,000)	0,408 (0,000)	*** (0,000)
$\ln(P_t^{unflavoured})$	1,374 (0,002)	*** (0,002)	0,582 (0,179)	*** (0,179)	1,192 (0,007)	*** (0,007)						
Konstante	-3,954 (0,000)	*** (0,000)	2,617 (0,044)	** (0,044)	1,454 (0,247)		-3,992 (0,000)	*** (0,000)	1,758 (0,007)	*** (0,007)	0,407 (0,691)	
D_{max}	0,131 (0,000)	*** (0,000)	0,232 (0,000)	*** (0,000)	0,165 (0,000)	*** (0,000)	0,318 (0,000)	*** (0,000)	0,178 (0,000)	*** (0,000)	0,419 (0,000)	*** (0,000)
D_{min}	-0,307 (0,000)	*** (0,000)	-0,176 (0,000)	*** (0,000)	-0,136 (0,000)	*** (0,000)	-0,324 (0,000)	*** (0,000)	-0,183 (0,000)	*** (0,000)	-0,150 (0,000)	*** (0,000)
R^2	0,947		0,916		0,924		0,952		0,939		0,963	
Kor. R^2	0,942		0,908		0,916		0,948		0,935		0,959	
Nov. skaits	70		70		60		70		70		60	
F stat	187,09		114,93		107,68		254,86		198,1		279,76	
Varb > F	0,000		0,000		0,000		0,000		0,000		0,000	
DW stat.	2,132		2,239		2,036		2,176		2,317		2,002	

Statistiskās nozīmības līmenis: *** $p < 0.01$, ** $p < 0.05$, * $p < 0.1$, p -vērtība iekavās.

Piezīme: Q_t^i ($i =$ aromatizētais ūdens vai kvass): pārdošanas apjoms mēnesī t (kg); P_t^i ($i =$ aromatizētais ūdens vai kvass): vidējā svērtā bezalk. dzērienu cena par kilogramu mēnesī t ; Y_t : ienākumi, aproksimēti ar reālā IKP indeksu; Q_{t-1}^i ($i =$ aromatizētais ūdens vai kvass): pārdošanas apjoms mēnesī $t-1$ (kg); D_{max} : sezonāls fiktīvais mainīgais ar maksimālo pārdošanas apjomu, D_{min} : sezonāls fiktīvais mainīgais mēnešiem ar minimālo pārdošanas apjomu.

0.6. tabula: Regresiju rezultāti ledus tējas un enerģijas dzērienu pārdošanas apjomiem Baltijas valstīs

PERIODS	LEDUS TĒJA $\ln(Q_t^{ice\ tea})$						ENERĢIJAS DZĒRIENI $\ln(Q_t^{energy\ drinks})$					
	LV		LT		EE		LV		LT		EE	
	Jan2011-Okt2019	Jan2011-Okt2019	Jan2011-Okt2019	Jan2011-Okt2019	Dec2009-Dec2018	Dec2009-Dec2018	Jan2006-Okt2019	Jan2006-Okt2019	Jan2007-Okt2019	Jan2007-Okt2019	Jan2006-Dec2018	Jan2006-Dec2018
$\ln(P_t^i)$, $i =$ ledus tēja vai enerģijas dzērieni	-1,545	***	-0,936	***	-1,596	***	-0,092	**	0,011		-0,182	***
	(0,000)		(0,000)		(0,000)		(0,019)		(0,309)		(0,001)	
$\ln(Y_t)$	0,871	***	0,829	***	0,521	**	0,338	***	0,308	***	0,307	***
	(0,002)		(0,006)		(0,034)		(0,000)		(0,000)		(0,000)	
Q_{t-1}^i , $i =$ ledus tēja vai enerģijas dzērieni	0,495	***	0,279	***	0,475	***	0,868	***	0,943	***	0,931	***
	(0,000)		(0,000)		(0,000)		(0,000)		(0,000)		(0,000)	
T_t	-0,004	***	-0,006	***	-0,004	***						
	(0,000)		(0,000)		(0,000)							
Konstante	1,611	**	4,500	***	3,356	***	-0,786	***	-1,058	***	-0,839	****
	(0,017)		(0,000)		(0,000)		(0,009)		(0,000)		(0,003)	
D_{max}	0,232	***	0,292	***	0,290	***	0,132	***	0,113	***	0,072	***
	(0,000)		(0,000)		(0,000)		(0,000)		(0,000)		(0,000)	
D_{min}	-0,161	***	-0,155	***	-0,081	***	-0,062	***	-0,096	***	-0,113	***
	(0,000)		(0,000)		(0,001)		(0,001)		(0,000)		(0,000)	
R^2	0,941		0,914		0,937		0,966		0,973		0,953	
Kor. R^2	0,938		0,909		0,933		0,965		0,972		0,951	
Nov. skaits	105		105		108		165		153		131	
F stat	262,56		174,03		250,79		913,69		1053,74		501,33	
Varb > F	0,000		0,000		0,000		0,000		0,000		0,000	
DW stat.	1,765		2,388		1,931		2,148		2,385		2,100	

Statistiskās nozīmības līmenis: *** $p < 0.01$, ** $p < 0.05$, * $p < 0.1$, p-vērtība iekavās.

Piezīme: Q_t^i ($i =$ ledus tēja vai enerģijas dzērieni): pārdošanas apjoms mēnesī t (kg); P_t^i ($i =$ ledus tēja vai enerģijas dzērieni): vidējā svērtā bezalk. dzērienu cena par kilogramu mēnesī t ; Y_t : ienākumi, aproksimēti ar reālā IKP indeksu; Q_{t-1}^i ($i =$ ledus tēja vai enerģijas dzērieni): pārdošanas apjoms mēnesī $t-1$ (kg); D_{max} : sezonāls fiktīvais mainīgais mēnešiem ar maksimālo pārdošanas apjomu, D_{min} : sezonāls fiktīvais mainīgais mēnešiem ar minimālo pārdošanas apjomu.

0.7. tabula: Akcīzes nodokļa palielināšanas Latvijā un ieviešanas Igaunijā un Lietuvā īstermiņa jeb tiešā ietekme uz nodokļu ieņēmumiem no bezalkoholiskajiem dzērieniem

Scenārijs:	LATVIJA				IGAUNIJA				LIETUVA			
	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4
	Nov.	Nov.	Vid.	Vid.	Nov.	Nov.	Vid.	Vid.	Nov.	Nov.	Vid.	Vid.
Pieprasījuma cenas elastība	Nov.	Nov.	Vid.	Vid.	Nov.	Nov.	Vid.	Vid.	Nov.	Nov.	Vid.	Vid.
PARASTIE CSD												
Pieprasījuma cenas elastība	-1,56	-1,56	-1,58	-1,58	-1,35	-1,35	-1,58	-1,58	-1,82	-1,82	-1,58	-1,58
Akcīzes nodokļa pārvešanas pakāpe	1	0,5	1	0,5	1	0,5	1	0,5	1	0,5	1	0,5
Cena par litru pirms nodokļa palielināšanas, EUR			0,94				0,98				0,77	
Akcīzes nodoklis uz katru litru pirms nodokļa palielināšanas, EUR			0,074				0,00				0,00	
Akcīzes nodoklis uz katru litru pēc nodokļa palielināšanas, EUR			0,14				0,14				0,14	
Cena par litru pēc nodokļa palielināšanas, EUR	1,02	0,98	1,02	0,98	1,15	1,06	1,15	1,06	0,94	0,86	0,94	0,86
Izmaiņas cenā, %	8,5	4,2	8,5	4,2	17,2	8,6	17,2	8,6	22,0	11,0	22,0	11,0
Izmaiņas pārdošanas apjomā, %	-13,3	-6,6	-13,4	-6,7	-23,2	-11,6	-27,1	-13,6	-40,1	-20,1	-34,7	-17,4
Izmaiņas akcīzes nodokļa parastajiem CSD ieņēmumos, % salīdzinājumā ar pirmsreformas scenāriju	64,1	76,6	63,8	76,5								
Papildu ieņēmumi no akcīzes nodokļa parastajiem CSD, milj. EUR					3,79	4,37	3,60	4,27	7,69	10,27	8,38	10,61
CSD AR SAMAZINĀTO CUKURA DAUDZUMU												
Pieprasījuma cenas elastība	-0,51	-0,51	-0,61	-0,61	-0,67	-0,67	-0,61	-0,61	-0,65	-0,65	-0,61	-0,61
Akcīzes nodokļa pārvešanas pakāpe	1	0,5	1	0,5	1	0,5	1	0,5	1	0,5	1	0,5
Cena par litru pirms nodokļa palielināšanas, EUR			1,06				1,03				0,96	
Akcīzes nodoklis uz katru litru pirms nodokļa palielināšanas, EUR			0,074				0,00				0,00	
Akcīzes nodoklis uz katru litru pēc nodokļa palielināšanas, EUR			0,074				0,074				0,074	
Cena par litru pēc nodokļa palielināšanas, EUR	1,06	1,06	1,06	1,06	1,12	1,08	1,12	1,08	1,05	1,01	1,05	1,01
Izmaiņas cenā, %	0,0	0,0	0,0	0,0	8,6	4,3	8,6	4,3	9,3	4,7	9,3	4,7
Izmaiņas pārdošanas apjomā, %	0,0	0,0	0,0	0,0	-5,8	-2,9	-5,2	-2,6	-6,0	-3,0	-5,7	-2,8
Papildu ieņēmumi no akcīzes nodokļa vieglajiem CSD, milj. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,24	0,25	0,24	0,25	0,39	0,41	0,39	0,41

Scenārijs:	LATVIJA				IGAUNIJA				LIETUVA			
	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4
	Nov.	Nov.	Vid.	Vid.	Nov.	Nov.	Vid.	Vid.	Nov.	Nov.	Vid.	Vid.
Pieprasījuma cenas elastība	Nov.	Nov.	Vid.	Vid.	Nov.	Nov.	Vid.	Vid.	Nov.	Nov.	Vid.	Vid.
AROMATIZĒTAIS ŪDENS												
Pieprasījuma cenas elastība	-1,40	-1,40	-1,27	-1,27	-1,11	-1,11	-1,27	-1,27	-1,31	-1,31	-1,27	-1,27
Akcīzes nodokļa pārvešanas pakāpe	1	0,5	1	0,5	1	0,5	1	0,5	1	0,5	1	0,5
Cena par litru pirms nodokļa palielināšanas, EUR			0,76				0,79				0,56	
Akcīzes nodoklis uz katru litru pirms nodokļa palielināšanas, EUR			0,074				0,000				0,000	
Akcīzes nodoklis uz katru litru pēc nodokļa palielināšanas, EUR			0,14				0,74				0,74	
Cena par litru pēc nodokļa palielināšanas, EUR	0,76	0,76	0,76	0,76	0,88	0,84	0,88	0,84	0,64	0,60	0,64	0,60
Izmaiņas cenā, %	0,0	0,0	0,0	0,0	11,2	5,6	11,2	5,6	16,1	8,1	16,1	8,1
Izmaiņas pārdošanas apjomā, %	0,0	0,0	0,0	0,0	-12,4	-6,2	-14,3	-7,1	-21,1	-10,6	-20,6	-10,3
Izmaiņas akcīzes nodokļa aromātizētajam ūdenim ieņēmumos, % salīdzinājumā ar pirmsreformas scenāriju	0,0	0,0	0,0	0,0								
Papildu ieņēmumi no akcīzes nodokļa ūdenim ar piedevām, milj. EUR					1,19	1,28	1,17	1,26	1,14	1,29	1,14	1,29
ENERĢIJAS DZĒRIENI												
Pieprasījuma cenas elastība	-0,09	-0,09	-0,09	-0,09	-0,18	-0,18	-0,09	-0,09	0,01	0,01	-0,09	-0,09
Akcīzes nodokļa pārvešanas pakāpe	1	0,5	1	0,5	1	0,5	1	0,5	1	0,5	1	0,5
Cena par litru pirms nodokļa palielināšanas, EUR			2,42				2,85				2,39	
Akcīzes nodoklis uz katru litru pirms nodokļa palielināšanas, EUR			0,074				0,000				0,000	
Akcīzes nodoklis uz katru litru pēc nodokļa palielināšanas, EUR			0,140				0,140				0,140	
Cena par litru pēc nodokļa palielināšanas, EUR	2,50	2,46	2,50	2,46	3,02	2,94	3,02	2,94	2,56	2,48	2,56	2,48
Izmaiņas cenā, %	3,3	1,6	3,3	1,6	5,9	2,9	5,9	2,9	7,1	3,5	7,1	3,5
Izmaiņas pārdošanas apjomā, %	-0,3	-0,2	-0,3	-0,1	-1,1	-0,5	-0,5	-0,3	0,1	0,0	-0,6	-0,3
Izmaiņas akcīzes nodokļa enerģijas dzērieniem ieņēmumos, % salīdzinājumā ar pirmsreformas scenāriju	88,6	88,9	88,6	88,9								
Papildu ieņēmumi no akcīzes nodokļa enerģijas dzērieniem, milj. EUR					0,67	0,67	0,67	0,67	1,31	1,31	1,30	1,30

0.8. tabula: Akcīzes nodokļa cigaretēm palielināšanas (5% palielinājums nodokļa īpašai likmei) īstermiņa jeb tiešā ietekme uz nodokļu ieņēmumiem no cigaretēm Baltijas valstīs, novirze no scenārija bez nodokļu palielināšanas

Scenārijs:	LATVIJA				IGAUNIJA				LIETUVA			
	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4
	Nov.	Nov.	Vid.	Vid.	Nov.	Nov.	Vid.	Vid.	Nov.	Nov.	Vid.	Vid.
LEDUS TĒJA												
Pieprasījuma cenas elastība	-1,54	-1,54	-1,36	-1,27	-1,6	-1,6	-1,36	-1,36	-0,94	-0,94	-1,36	-1,36
Akcīzes nodokļa pārvešanas pakāpe	1	0,5	1	0,5	1	0,5	1	0,5	1	0,5	1	0,5
Cena par litru pirms nodokļa palielināšanas, EUR		0,92				1,01				0,78		
Akcīzes nodoklis uz katru litru pirms nodokļa palielināšanas, EUR		0,140				0,000				0,000		
Akcīzes nodoklis uz katru litru pēc nodokļa palielināšanas, EUR		0,140				0,140				0,140		
Cena par litru pēc nodokļa palielināšanas, EUR	1,00	0,96	1,00	0,96	1,18	1,09	1,18	1,09	0,95	0,87	0,95	0,95
Izmaiņas cenā, %	8,7	4,4	8,7	4,4	16,7	8,3	16,7	8,3	21,7	10,8	21,7	10,8
Izmaiņas pārdošanas apjomā, %	-13,5	-6,7	-11,9	-5,9	-26,6	-13,3	-22,6	-11,3	-20,3	-10,1	-29,4	-14,7
Izmaiņas akcīzes nodokļa ledus tējai ieņēmumos, % salīdzinājumā ar pirmsreformas scenāriju	63,7	76,4	66,8	78,0								
Papildu ieņēmumi no akcīzes nodokļa ledus tējai, milj. EUR					0,41	0,49	0,44	0,50	0,68	0,77	0,60	0,73
KVAŠS												
Pieprasījuma cenas elastība	-1,85	-1,85	-1,56	-1,56	-1,39	-1,39	-1,56	-1,56	-1,43	-1,43	-1,56	-1,56
Akcīzes nodokļa pārvešanas pakāpe	1	0,5	1	0,5	1	0,5	1	0,5	1	0,5	1	0,5
Cena par litru pirms nodokļa palielināšanas, EUR		0,73				0,78				0,71		
Akcīzes nodoklis uz katru litru pirms nodokļa palielināšanas, EUR		0,074				0,000				0,000		
Akcīzes nodoklis uz katru litru pēc nodokļa palielināšanas, EUR		0,140				0,140				0,140		
Cena par litru pēc nodokļa palielināšanas, EUR	0,81	0,77	0,81	0,77	0,95	0,87	0,95	0,87	0,88	0,80	0,88	0,80
Izmaiņas cenā, %	10,9	5,5	10,9	5,5	21,5	10,7	21,5	10,7	23,7	11,8	23,7	11,8
Izmaiņas pārdošanas apjomā, %	-20,2	-10,1	-17,0	-8,5	-29,9	-14,9	-33,4	-16,7	-33,9	-16,9	-36,9	-18,5
Izmaiņas akcīzes nodokļa kvasam ieņēmumos, % salīdzinājumā ar pirmsreformas scenāriju	51,0	70,1	57,0	73,1								
Papildu ieņēmumi no akcīzes nodokļa kvasam, milj. EUR					0,42	0,50	0,39	0,49	1,34	1,68	1,28	1,65

Scenārijs: 5% palielinājums nodokļa īpašai likmei	LATVIJA				LIETUVA				IGAUNIJA			
	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4
	Nov.	Nov.	Vid.	Vid.	Nov.	Nov.	Vid.	Vid.	Nov.	Nov.	Vid.	Vid.
Pieprasījuma cenas elastība	-0,317	-0,317	-0,235	-0,235	-0,183	-0,183	-0,235	-0,235	-0,204	-0,204	-0,235	-0,235
Nodokļa pārvešanas pakāpe uz mazumtirdzniecības cenu	1	0,75	1	0,75	1	0,75	1	0,75	1	0,75	1	0,75
Vidējā svērtā cigarešu paciņas mazumtirdzniecības (WAP) cena pirms nodokļa palielināšanas, EUR	3,51	3,51	3,51	3,51	3,59	3,59	3,59	3,59	4,04	4,04	4,04	4,04
WAP pēc nodokļa palielināšanas, EUR	3,61	3,58	3,61	3,58	3,71	3,68	3,71	3,68	4,20	4,16	4,20	4,16
Izmaiņas WAP (iesk. akcīzes nodokli un PVN), %	2,8	2,1	2,8	2,1	3,2	2,4	3,2	2,4	3,8	2,8	3,8	2,8
Izmaiņas pārdošanas apjomā, %	-0,9	-0,7	-0,6	-0,5	-0,6	-0,4	-0,7	-0,6	-0,8	-0,6	-0,9	-0,7
Izmaiņas akcīzes nodokļa ieņēmumos no cigaretēm, % salīdzinājumā ar pirmsreformas scenāriju	2,6	2,6	2,8	2,8	3,7	3,5	3,5	3,4	3,7	3,5	3,6	3,4
Papildu nodokļu ieņēmumi, milj. EUR	5,6	5,6	6,1	6,0	10,2	9,7	9,7	9,3	8,0	7,6	7,7	7,4

Piezīme: Nov.: pieprasījuma elastība, novērtēta izmantojot Latvijas, Igaunijas un Lietuvas datus (sk. 6.2. tabulu).

Vid.: vidējā pieprasījuma elastība Baltijas valstīs (aprēķināta kā vidējā vērtība);

Pirms nodokļu palielināšanas cenas attiecas uz 2019. gada decembri;

Izmaiņas pārdošanas apjomos aprēķinātas, reizinot novērtētās izmaiņas cenās ar pieprasījuma elastību;

Avots: Autoru aprēķini, balstīti uz AC Nielsen datiem par cigarešu cenām un pārdošanas apjomu.

Avots: Autoru aprēķini izmantojot AC Nielsen datus par bezalkoholisko dzērienu cenām un pārdošanas apjomiem.

Piezīmes: Nov.: pieprasījuma cenas elastība novērtēta, izmantojot datus par Latviju, Igauniju un Lietuvu (sk. 0.3.-0.6. tabulas pielikuma). Vid.: vidējā pieprasījuma cenas elastība Baltijas valstīs (aprēķināta kā vidējā vērtība);

Latvija: cenas pirms nodokļa palielināšanas attiecas uz 2019.gada oktobri; Igaunija: cenas pirms nodokļa palielināšanas attiecas uz 2018.gada decembri; Lietuva: cenas pirms nodokļa palielināšanas attiecas uz 2019.gada oktobri.

0.9. tabula: Akcīzes nodokļa cigaretēm palielināšanas (10% palielinājums nodokļa īpašai likmei) īstermiņa jeb tiešā ietekme uz nodokļu ieņēmumiem no cigaretēm Baltijas valstīs, novirze no scenārija bez nodokļu palielināšanas

Scenārijs: 10% palielinājums nodokļa īpašai likmei	LATVIJA				LIETUVA				IGAUNIJA			
	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4
	Nov.	Nov.	Vid.	Vid.	Nov.	Nov.	Vid.	Vid.	Nov.	Nov.	Vid.	Vid.
Pieprasījuma cenas elastība	-0,317	-0,317	-0,235	-0,235	-0,183	-0,183	-0,235	-0,235	-0,204	-0,204	-0,235	-0,235
Nodokļa pārvešanas pakāpe uz mazumtirdzniecības cenu	1	0,75	1	0,75	1	0,75	1	0,75	1	0,75	1	0,75
Vidējā svērtā cigarešu paciņas mazumtirdzniecības (WAP) cena pirms nodokļa palielināšanas, EUR	3,51	3,51	3,51	3,51	3,59	3,59	3,59	3,59	4,04	4,04	4,04	4,04
WAP pēc nodokļa palielināšanas, EUR	3,73	3,68	3,73	3,68	3,82	3,76	3,82	3,76	4,35	4,27	4,35	4,27
Izmaiņas WAP (iesk. akcīzes nodokli un PVN), %	6,3	4,8	6,3	4,8	6,3	4,8	6,3	4,8	7,6	5,7	7,6	5,7
Izmaiņas pārdošanas apjomā, %	6,3	4,8	6,3	4,8	-1,2	-0,9	-1,5	-1,1	-1,6	-1,2	-1,8	-1,3
Izmaiņas akcīzes nodokļa ieņēmumos no cigaretēm, % salīdzinājumā ar pirmsreformas scenāriju	5,8	5,9	6,4	6,3	7,3	6,9	6,9	6,7	7,3	6,9	7,0	6,7
Papildu nodokļu ieņēmumi, milj. EUR	12,7	12,8	13,9	13,7	20,2	19,3	19,2	18,6	15,9	15,0	15,3	14,6

Piezīme: Nov.: pieprasījuma elastība, novērtēta izmantojot Latvijas, Igaunijas un Lietuvas datus (sk. 6.2. tabulu). Vid.: vidējā pieprasījuma elastība Baltijas valstīs (aprēķināta kā vidējā vērtība); Pirms nodokļu palielināšanas cenas attiecas uz 2019. gada decembri; Izmaiņas pārdošanas apjomos aprēķinātas, reizinot novērtētās izmaiņas cenās ar pieprasījuma elastību; Avots: Autoru aprēķini, balstīti uz AC Nielsen datiem par cigarešu cenām un pārdošanas apjomu.

0.10. tabula: Akcīzes nodokļa cigaretēm palielināšanas (20% palielinājums nodokļa īpašai likmei) īstermiņa jeb tiešā ietekme uz nodokļu ieņēmumiem no cigaretēm Baltijas valstīs, novirze no scenārija bez nodokļu palielināšanas

Scenārijs: 20% palielinājums nodokļa īpašai likmei	LATVIJA				LIETUVA				IGAUNIJA			
	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4
	Nov.	Nov.	Vid.	Vid.	Nov.	Nov.	Vid.	Vid.	Nov.	Nov.	Vid.	Vid.
Pieprasījuma cenas elastība	-0,317	-0,317	-0,235	-0,235	-0,183	-0,183	-0,235	-0,235	-0,204	-0,204	-0,235	-0,235
Nodokļa pārvešanas pakāpe uz mazumtirdzniecības cenu	1	0,75	1	0,75	1	0,75	1	0,75	1	0,75	1	0,75
Vidējā svērtā cigarešu paciņas mazumtirdzniecības (WAP) cena pirms nodokļa palielināšanas, EUR	3,51	3,51	3,51	3,51	3,59	3,59	3,59	3,59	4,04	4,04	4,04	4,04
WAP pēc nodokļa palielināšanas, EUR	3,98	3,87	3,98	3,87	4,05	3,94	4,05	3,94	4,66	4,50	4,66	4,50
Izmaiņas WAP (iesk. akcīzes nodokli un PVN), %	13,5	10,1	13,5	10,1	12,7	9,5	12,7	9,5	15,2	11,4	15,2	11,4
PIEŅĒMOT NEMAINĪGU C&C CIGAREŠU PATĒRIŅU:												
Izmaiņas pārdošanas apjomā, %	-4,3	-3,2	-3,2	-2,4	-2,3	-1,7	-3,0	-2,2	-3,1	-2,3	-3,6	-2,7
Izmaiņas akcīzes nodokļa ieņēmumos no cigaretēm, % salīdzinājumā ar pirmsreformas scenāriju	12,1	12,3	13,4	13,3	14,3	13,7	13,5	13,2	14,3	13,6	13,7	13,2
Papildu nodokļu ieņēmumi, milj. EUR	26,2	26,7	29,0	28,8	39,9	38,2	37,7	36,7	31,1	29,7	29,9	28,8
PIEŅĒMOT, KA C&C CIGAREŠU ĪPATSVARŠ PATĒRIŅĀ PIEAUG PAR 10 PROCENTPUNKTIEM KATRĀ BALTĪJAS VALSTĪ:												
Izmaiņas pārdošanas apjomā, %	-15,6	-14,5	-14,5	-13,7	-13,7	-13,1	-14,4	-13,6	-12,7	-11,9	-13,2	-12,3
Izmaiņas akcīzes nodokļa ieņēmumos no cigaretēm, % salīdzinājumā ar pirmsreformas scenāriju	-1,2	-0,8	0,1	0,2	1,0	0,5	0,2	0,0	3,0	2,5	2,4	2,1
Papildu nodokļu ieņēmumi, milj. EUR	-2,5	-1,7	0,3	0,4	2,7	1,5	0,6	-0,1	6,5	5,4	5,3	4,5
PIEŅĒMOT, KA C&C CIGAREŠU ĪPATSVARŠ PATĒRIŅĀ PIEAUG PAR 10 PROCENTPUNKTIEM KATRĀ BALTĪJAS VALSTĪ:												
Izmaiņas pārdošanas apjomā, %	-21,2	-20,1	-20,1	-19,3	-19,4	-18,8	-20,1	-19,3	-17,5	-16,7	-18,0	-17,1
Izmaiņas akcīzes nodokļa ieņēmumos no cigaretēm, % salīdzinājumā ar pirmsreformas scenāriju	-7,7	-7,3	-6,4	-6,3	-5,7	-6,1	-6,5	-6,6	-2,7	-3,1	-3,2	-3,5
Papildu nodokļu ieņēmumi, milj. EUR	-16,8	-15,8	-13,9	-13,7	-15,9	-16,9	-18,0	-18,5	-5,8	-6,8	-7,1	-7,7

Piezīme: Nov.: pieprasījuma elastība, novērtēta izmantojot Latvijas, Igaunijas un Lietuvas datus (sk. 6.2. tabulu). Vid.: vidējā pieprasījuma elastība Baltijas valstīs (aprēķināta kā vidējā vērtība); Pirms nodokļu palielināšanas cenas attiecas uz 2019. gada decembri; Izmaiņas pārdošanas apjomos aprēķinātas, reizinot novērtētās izmaiņas cenās ar pieprasījuma elastību; Avots: Autoru aprēķini, balstīti uz AC Nielsen datiem par cigarešu cenām un pārdošanas apjomu.

0.11. tabula: Akcīzes nodokļa cigaretēm palielināšanas (30% palielinājums nodokļa īpašai likmei) īstermiņa jeb tiešā ietekme uz nodokļu ieņēmumiem no cigaretēm Baltijas valstīs, novirze no scenārija bez nodokļu palielināšanas

Scenārijs: 30% palielinājums nodokļa īpašai likmei	LATVIJA				LIETUVA				IGAUNIJA			
	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4
Pieprasījuma cenas elastība	Nov. -0,317	Nov. -0,317	Vid. -0,235	Vid. -0,235	Nov. -0,183	Nov. -0,183	Vid. -0,235	Vid. -0,235	Nov. -0,204	Nov. -0,204	Vid. -0,235	Vid. -0,235
Nodokļa pārvešanas pakāpe uz mazumtirdzniecības cenu	1	0,75	1	0,75	1	0,75	1	0,75	1	0,75	1	0,75
Vidējā svērtā cigarešu paciņas mazumtirdzniecības (WAP) cena pirms nodokļa palielināšanas, EUR	3,51	3,51	3,51	3,51	3,59	3,59	3,59	3,59	4,04	4,04	4,04	4,04
WAP pēc nodokļa palielināšanas, EUR	4,24	4,05	4,24	4,05	4,28	4,11	4,28	4,11	4,97	4,74	4,97	4,74
Izmaiņas WAP (iesk. akcīzes nodokļi un PVN), %	20,7	15,5	20,7	15,5	19,0	14,3	19,0	14,3	22,8	17,1	22,8	17,1
PIEŅĒMOT NEMAINĪGU C&C CIGAREŠU PATĒRĪŅU:												
Izmaiņas pārdošanas apjomā, %	-6,5	-4,9	-4,9	-3,6	-3,5	-2,6	-4,5	-3,4	-4,7	-3,5	-5,4	-4,0
Izmaiņas akcīzes nodokļa ieņēmumos no cigaretēm, % salīdzinājumā ar pirmsreformas scenāriju	17,9	18,4	20,0	20,0	21,2	20,4	19,9	19,5	21,0	20,2	20,1	19,5
Papildu nodokļu ieņēmumi, milj. EUR	38,7	40,0	43,4	43,4	59,0	56,8	55,5	54,2	45,8	43,9	43,8	42,4
PIEŅĒMOT, KA C&C CIGAREŠU ĪPATSVARS PATĒRĪNĀ PIEAUG PAR 10 PROCENTPUNKTIEM KATRĀ BALTĪJAS VALSTĪ:												
Izmaiņas pārdošanas apjomā, %	-23,4	-21,8	-21,8	-20,5	-20,6	-19,7	-21,6	-20,5	-19,1	-17,9	-19,8	-18,4
Izmaiņas akcīzes nodokļa ieņēmumos no cigaretēm, % salīdzinājumā ar pirmsreformas scenāriju	-3,5	-2,6	-1,3	-1,0	-0,3	-0,8	-1,5	-1,7	2,8	2,2	1,9	1,6
Papildu nodokļu ieņēmumi, milj. EUR	-7,5	-5,7	-2,9	-2,3	-0,8	-2,1	-4,3	-4,7	6,0	4,9	4,0	3,4

Piezīme: Nov.: pieprasījuma elastība, novērtēta izmantojot Latvijas, Igaunijas un Lietuvas datus (sk. 6.2. tabulu). Vid.: vidējā pieprasījuma elastība Baltijas valstīs (aprēķināta kā vidējā vērtība); Pirms nodokļu palielināšanas cenas attiecas uz 2019. gada decembri; Izmaiņas pārdošanas apjomos aprēķinātas, reizinot novērtētās izmaiņas cenās ar pieprasījuma elastību; Avots: Autoru aprēķini, balstīti uz AC Nielsen datiem par cigarešu cenām un pārdošanas apjomu.

0.12. tabula: Akcīzes nodokļa palielināšanas īstermiņa jeb tiešā ietekme uz nodokļu ieņēmumiem no degvīna, vīna un alus Baltijas valstīs

	LATVIJA				IGAUNIJA				LIETUVA			
	Akcīzes nodokļa palielinājums, %	Izmaiņas pārdošanas apjomā, %	Izmaiņas akcīzes nodokļa ieņēmumos no dotā alkoholiskā dzēriena, % salīdzinājumā ar pirmsreformas scenāriju	Papildu nodokļu ieņēmumi, milj. EUR	Izmaiņas pārdošanas apjomā, %	Izmaiņas akcīzes nodokļa ieņēmumos no dotā alkoholiskā dzēriena, % salīdzinājumā ar pirmsreformas scenāriju	Papildu nodokļu ieņēmumi, milj. EUR	Izmaiņas pārdošanas apjomā, %	Izmaiņas akcīzes nodokļa ieņēmumos no dotā alkoholiskā dzēriena, % salīdzinājumā ar pirmsreformas scenāriju	Papildu nodokļu ieņēmumi, milj. EUR		
DEGVĪNS	10%	-4,3 – -1,2	5,3 – 8,7		-4,0 – -1,1	5,6 – 8,8		-5,7 – -1,6	3,7 – 8,3			
	15%	-6,4 – -1,8	7,6 – 13,0		-5,9 – -1,6	8,2 – 13,1		-8,6 – -2,4	5,2 – 12,3			
	20%	-8,6 – -2,4	9,7 – 14,8		-7,9 – -2,2	10,5 – 17,4		-11,4 – -3,1	6,3 – 16,2			

	LATVIJA				IGAUNIJA				LIETUVA			
	Akcīzes nodokļa palielinājums, %	Izmaiņas pārdošanas apjomā, %	Izmaiņas akcīzes nodokļa ieņēmumos no dotā alkoholiskā dzēriena, % salīdzinājumā ar pirmsreformas scenāriju	Papildu nodokļu ieņēmumi, milj. EUR	Izmaiņas pārdošanas apjomā, %	Izmaiņas akcīzes nodokļa ieņēmumos no dotā alkoholiskā dzēriena, % salīdzinājumā ar pirmsreformas scenāriju	Papildu nodokļu ieņēmumi, milj. EUR	Izmaiņas pārdošanas apjomā, %	Izmaiņas akcīzes nodokļa ieņēmumos no dotā alkoholiskā dzēriena, % salīdzinājumā ar pirmsreformas scenāriju	Papildu nodokļu ieņēmumi, milj. EUR		
VĪNS	10%	-0,9 – 0,0	9,0 – 10,0	1,7 – 1,9	-1,5 – 0,0	8,3 – 10,0	2,3 – 2,7	-1,7 – 0,0	8,1 – 10,0	3,3 – 4,0		
	15%	-1,4 – 0,0	13,4 – 15,0	2,6 – 2,9	-2,3 – 0,0	12,4 – 15,0	3,4 – 4,1	-2,6 – 0,0	12,0 – 15,0	4,8 – 6,0		
	20%	-1,9 – 0,0	17,8 – 20,0	3,4 – 3,8	-3,0 – 0,0	16,4 – 19,9	4,5 – 5,5	-3,5 – -0,1	15,8 – 19,9	6,4 – 8,0		

	LATVIJA				IGAUNIJA				LIETUVA			
	Akcīzes nodokļa palielinājums, %	Izmaiņas pārdošanas apjomā, %	Izmaiņas akcīzes nodokļa ieņēmumos no dotā alkoholiskā dzēriena, % salīdzinājumā ar pirmsreformas scenāriju	Papildu nodokļu ieņēmumi, milj. EUR	Izmaiņas pārdošanas apjomā, %	Izmaiņas akcīzes nodokļa ieņēmumos no dotā alkoholiskā dzēriena, % salīdzinājumā ar pirmsreformas scenāriju	Papildu nodokļu ieņēmumi, milj. EUR	Izmaiņas pārdošanas apjomā, %	Izmaiņas akcīzes nodokļa ieņēmumos no dotā alkoholiskā dzēriena, % salīdzinājumā ar pirmsreformas scenāriju	Papildu nodokļu ieņēmumi, milj. EUR		
ALUS	10%	-1,0 – -0,3	8,9 – 9,7	4,8 – 5,2	-1,0 – -0,3	8,9 – 9,7	5,4 – 5,9	-1,0 – -0,3	8,9 – 9,7	7,4 – 8,1		
	15%	-1,5 – -0,4	13,3 – 14,5	7,2 – 7,8	-1,4 – -0,4	13,3 – 14,5	8,1 – 8,8	-1,5 – -0,4	13,2 – 14,5	11,1 – 12,1		
	20%	-2,0 – -0,6	17,7 – 19,3	9,5 – 10,4	-1,9 – -0,5	17,7 – 19,3	10,7 – 11,7	-2,1 – -0,6	17,5 – 19,3	14,7 – 16,1		

Avots: Autoru aprēķini.

Piezīmes:

Latvija: pirms nodokļa palielināšanas cenas attiecas uz 2020. gada aprīli, nodokļa likme pirms palielināšanas attiecas uz 2020. gadu; Igaunija: pirms nodokļa palielināšanas cenas attiecas uz Igaunijā ražotiem dzērieniem 2018. gadā; nodokļa likme pirms palielināšanas attiecas uz 2020. gada martu; Lietuva: pirms nodokļa palielināšanas cenas attiecas uz Lietuvā ražotiem dzērieniem 2019. gadā; alus cena ir norādīta bez depozīta; nodokļa likme pirms palielināšanas attiecas uz 2020. gadu.

* Cena par vienu alus litru pēc nodokļa palielināšanas aprēķināta, pieņemot, ka 28% no visa Latvijā pārdotā alus apjoma ir ražots mazajās darītavās (saskaņā ar Latvijas VID (2020) datiem 28% no visa Latvijā ražotā alus apjoma ir ražoti mazajās darītavās un tiek aplikti ar samazinātu likmi, ja tiek pārdoti Latvijā). Mēs pieņemam, ka Igaunijā tāda pati pārdotā alus daļa (28%) ir ražota mazajās darītavās. Papildu nodokļu ieņēmumi ir aprēķināti, izmantojot datus par akcīzes nodokļa ieņēmumiem no vīna un alus 2019. gadā, ko publicē Latvijas VID, Igaunijas Statistikas pārvalde un Lietuvas Republikas Finanšu ministrijas pakļautībā esošā Valsts nodokļu inspekcija. Mēs nevaram aprēķināt papildu nodokļu ieņēmumus no degvīna, jo nav pieejami detalizēti dati par akcīzes nodokļa ieņēmumiem etilalkohola veidu griezumā.

Latvijas Tirdzniecības
un rūpniecības
kamera

**Pētījums veikts pēc Latvijas Tirdzniecības un
rūpniecības kameras pasūtījuma.**